

Belevingswaarden van de Nederlandse Noordzeekust

A.J. Rooijers

COV 00-05

Centrum voor Omgevings- en Verkeerspsychologie
Rijksuniversiteit Groningen
Grote Kruisstraat 2/1
9712 TS GRONINGEN
tel: 050-3636758
fax: 050-3636784
e-mail: cov.info@ppsw.rug.nl
[www.http://www.ppsw.rug.nl/cov/index.htm](http://www.ppsw.rug.nl/cov/index.htm)

© 2000 Centrum voor Omgevings- en Verkeerspsychologie, Rijksuniversiteit Groningen.

Uit deze uitgave mag niet worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Belevingswaarden van de Nederlandse Noordzeekust - A.J. Rooijers: Groningen, Centrum voor Omgevings- en Verkeerspsychologie, Rijksuniversiteit Groningen (COV 00-05) - Met ill. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Rijksinstituut voor Kust en Zee.

ISBN: 90-6807-362-1

Trefwoorden: beleving, kust, psychologische motieven, recreatie.

Voorwoord

In voorliggend rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de beleving en waardering van de Nederlandse Noordzeekust door met name kustbewoners en recreanten. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Rijksinstituut voor Kust en Zee, ressorterend onder het Directoraat-Generaal voor de Rijkswaterstaat van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat. Het onderzoek moet vooral gezien worden als een eerste stap om te komen tot een meer structurele aanpak ter verbetering van de kennis van en het inzicht in de meningen over de kust, opdat daarmee bij het toekomstig kustbeheer en –beleid beter rekening gehouden kan worden.

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1. Inleiding	13
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	13
2. Theoretische achtergrond	15
2.1 Definities van begrippen	15
2.2 Bestaande inzichten inzake (kust)beleving	16
2.3 Een conceptueel kader	17
2.4 Dynamiek van beleving en belevingswaarden	24
2.5 De verbondenheid van Nederlanders met de kust	26
2.6 Natuurwaarderinginstrumenten	27
2.7 Een voorlopig model van kustbeleving	29
3. Interviews met kustgebruikers	33
3.1 Inleiding	33
3.2 Opzet en procedure	33
3.2.1 Werving van respondenten	33
3.2.2 Het interview	36
3.3 Resultaten	36
3.3.1 Respondenten	37
3.3.2 De Noordzeekust in het algemeen	37
3.3.3 Specifieke kustlocaties	40
3.3.4 Vliegveld in zee	43
3.4 Conclusies	46
4. Groepsdiscussies	49
4.1 Opzet en programma	49
4.2 Deelnemers	51
4.3 Resultaten van de groepsgesprekken	51
4.3.1 Bespreking theoretisch kader	51
4.3.2 Inventarisatie van kustkenmerken	54
4.3.3 Individuele opdrachten	57
4.3.4 Vliegveld in zee	58
4.4 Conclusies	59

5. Vragenlijstonderzoek kustbeleving	61
5.1 Inleiding	61
5.2 Methode	63
5.2.1 Doelpopulatie en steekproeftrekking	63
5.2.2 De vragenlijst	64
5.2.3 Procedure	66
5.3 Resultaten	67
5.3.1 Respons	67
5.3.2 Beschrijving respondentengroep	68
5.3.3 Gebruik van en bezoek aan de Nederlandse Noordzekust	69
5.3.4 Maatschappelijke en persoonlijke betekenis van de kust	72
5.3.5 Attitudes ten aanzien de duinen, het strand en badplaatsen	74
5.3.6 Motieven ten aanzien van duinen, strand en badplaatsen	79
5.3.7 Samenhang tussen attitudes en motieven	93
5.3.8 Vergelijking van bos, duin en strand	97
5.4 Conclusies en discussie	118
5.4.1 Conclusies	118
5.4.2 Discussie	120
6. Algemene conclusies en discussie	125
6.1 Algemene conclusies	125
6.2 De relatie Beleving – Gedrag	129
6.3 Een aangepast model van kustbeleving	137
6.4 Aanbevelingen voor nader onderzoek	133
7. Stappenplan belevingsonderzoek Noordzeekust	135
7.1 Inleiding	135
7.2 Het stappenplan	136
Referenties	145
Bijlagen	149
Bijlage 1. Interviewschema en –protocol	150
Bijlage 2. Respondenten kustinterviews	163
Bijlage 3. Waardering kustkenmerken tijdens groepsgesprekken	166
Bijlage 4. Postcodegebieden 2e steekproef vragenlijstonderzoek	174
Bijlage 5. Beroepen werkenden aan de kust	175
Bijlage 6. Groepsverschillen inzake betekenis van de kust	176
Bijlage 7. Groepsverschillen inzake attitudes t.a.v. de kustgebieden	178
Bijlage 8. Groepsverschillen inzake somscores kustkenmerken	179
Bijlage 9. Groepsverschillen inzake overtuigingen en evaluaties	181
Bijlage 10. Integrale vragenlijst enquête-onderzoek kustbeleving	188

Samenvatting

Ten behoeve van het landelijke kustbeleid, dat mede door het Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ) van Rijkswaterstaat wordt voorbereid, wordt inzicht in de belevingswaarden van de Nederlandse Noordzeekust van belang geacht om er bij het kustbeheer en –beleid beter rekening mee te kunnen houden. Tegen die achtergrond is, in opdracht van het RIKZ, een breed onderzoek uitgevoerd naar de kustbeleving van mensen.

Het onderzoek bestond uit een viertal onderdelen: (1) een beperkt literatuuronderzoek, (2) interviews met verschillende groepen kustgebruikers (bewoners, recreanten en ondernemers), (3) een aantal groepsdiscussies met vertegenwoordigers van verschillende professionele actorgroepen met betrekking tot kustbeleid, -beheer en –gebruik en (4) een relatief grootschalig en kwantitatief vragenlijstonderzoek onder kustbewoners en –recreanten.

Literatuuronderzoek

Het doel van het literatuuronderzoek was vooral het definiëren van begrippen, het inventariseren van bestaande theoretische inzichten met betrekking tot (kust-)beleving en het formuleren, op basis van die inzichten, een conceptueel model inzake (kust)beleving. Uit het literatuuronderzoek kwam naar voren dat opmerkelijk weinig onderzoek is verricht en gerapporteerd over de beleving van de kust. Het conceptueel model is dan ook vooral gebaseerd op meer algemene omgevingspsychologische inzichten aangaande de waarneming en beoordeling van omgevingen.

Interviews

Het doel van de interviews was primair te inventariseren wat, in de ogen van de gebruikers, relevante belevingswaarden zijn met betrekking tot de Noordzeekust. Daarnaast is in de interviews, in het kader van een beperkte aanvullende opdracht, meer specifiek ingegaan op de meningen over een eventueel vliegveld in zee. Voor het onderzoek zijn in totaal 60 kustgebruikers “op locatie” geïnterviewd. Dat wil zeggen, op een vijftal onderscheidbare kustlocaties (Texel, Egmond aan zee, IJmuiden, Scheveningen en Vlissingen) zijn steeds 12 personen geïnterviewd: 6 recreanten, 4 bewoners en 2 (horeca)ondernemers.

De resultaten van de interviews laten zien dat er door de kustgebruikers op veel punten verschillend wordt gedacht over de kust. Hoewel niet verrassend, is dit op zichzelf wel een belangrijke conclusie. De kust betekent niet voor iedereen hetzelfde en wordt ook niet door iedereen hetzelfde beleefd. Dit hangt samen met zowel persoonskenmerken als omgevingskenmerken. Wat dat laatste punt betreft blijkt er geen algemene kustbeleving te bestaan. De duinen worden duidelijk anders beleefd en gewaardeerd dan het strand en de zee. Ook over de badplaatsen wordt weer anders gedacht. Daarbij komt naar voren dat de meningen van de respondenten over de duinen het meest eensluidend zijn en dat de meningen over badplaatsen het sterkst uiteenlopen. De duinen worden vrijwel unaniem sterk gewaardeerd vanwege hun natuur en natuurlijkheid en de rust en stilte die er heersen. De belangrijkste negatieve aspecten betreffen de vervuiling en de slechte toegankelijkheid. Het strand en de zee worden vooral gewaardeerd vanwege de weidsheid, het spel van water, wind en zand en de gelegenheid voor strandrecreatie en ontspanning. Vervuiling en drukte zijn de meest genoemde negatieve punten. Ten aanzien van de badplaatsen lopen de

meningen, zoals gezegd, sterk uiteen. Sommigen waarderen de gezelligheid en bedrijvigheid in badplaatsen zeer. Anderen zijn zeer negatief, vooral ten aanzien van de drukte en de 'vercommercialisering'.

Op veel punten komen bewoners en recreanten overeen in hun meningen over de kust. In grote lijnen zijn het dezelfde aspecten die bewoners en recreanten waarderen en niet waarderen. De ondernemers blijken daarentegen op verschillende punten een uitzonderingspositie in te nemen. Die afwijkende positie van de ondernemers lijkt vooral samen te hangen met het verschil in gebruiksfunctie. Ondernemers, en zeker horeca-ondernemers, hebben baat bij drukte en een goede bereikbaarheid. Vooral in de zomerperiode maken velen van hen lange dagen en het is dan ook goed voorstelbaar dat zij dan minder oog hebben voor de mooiheid van omgeving en niet uit zijn op rust en ontspanning.

Binnen de drie gebruiksfunctiegroepen worden, op individueel niveau, vaak grote verschillen van mening gevonden. Vaak zijn de verschillen binnen een groep groter dan die tussen groepen. Dat betekent dat er naast gebruiksfunctie ook andere persoonsgebonden factoren zijn die tot uiteenlopende belevingsoordelen leiden. Leeftijd, sekse en gezinssamenstelling lieten bij de interviews geen grote verschillen zien. Maar daarbij moet worden aangetekend dat de steekproef in feite ook te klein was om dergelijke effecten te kunnen traceren. Het vragenlijstonderzoek biedt daarvoor betere mogelijkheden. Met betrekking tot de onderscheiden kustlocaties komen geen duidelijk aanwijsbare verschillen naar voren.

Een vliegveld in zee wordt door ongeveer de helft van de respondenten aanvaardbaar gevonden. De andere helft vindt een vliegveld in zee niet acceptabel, waarbij met name gewezen wordt op de te verwachten ongewenste effecten op de natuur en het (zee)milieu. Zou dat vliegveld voor hun geprefereerde kustlocatie worden aangelegd, dan staat men er negatiever tegenover. Vooral de verwachte geluidsoverlast aan de kust en de horizonvervuiling worden als negatieve aspecten aangemerkt.

Groepsdiscussies

Na de interviews heeft een drietal groepsdiscussies plaatsgevonden, op verschillende locaties langs de kust, met voornamelijk vertegenwoordigers van professionele actorgroepen met betrekking tot kustbeleving en kustbeleid (beleidsmedewerkers van verschillende departementen, onderzoekers en vertegenwoordigers van uiteenlopende belangengroepen, zoals stichting Duinbehoud en stichting Noordzee). In totaal hebben ongeveer 20 personen aan de discussies meegedaan. Het doel van de groepsdiscussies was tweeledig. In de eerste plaats bespreking van de theoretische inzichten, ter bepaling van het draagvlak voor de gekozen benadering en van eventuele relevante omissies. In de tweede plaats was het doel ook het inventariseren van relevante omgevingskenmerken, vanuit het idee dat bij professionele actorgroepen wellicht andere kenmerken naar voren komen dan bij de interviews met kustgebruikers. Daarnaast is ook bij de groepsdiscussies ingegaan op (de verwachte effecten van) een vliegveld in zee.

De resultaten van de groepsgesprekken laten zien dat theoretisch kader door de meesten als een goede basis wordt beschouwd. Op een paar punten is ook wat meer fundamentele kritiek. Dit betreft met name het statische karakter en het gemis van een maatschappelijke context. Getracht zal worden het model overeenkomstig aan te passen.

De inventarisatie, categorisatie en waardering van kustkenmerken heeft geresulteerd in een betekenisvolle indeling van kustkenmerken. De waarderingsresultaten waren overigens in grote lijnen overeenkomstig de resultaten bij de interviews. Door de expliciete waardering bieden de resultaten wel enig meer zicht op de relatieve verschillen tussen de onderscheiden kustkenmerken.

Een vliegveld in zee wordt vrijwel algemeen door de deelnemers afgewezen. De onzekerheden zijn te groot, de investering te duur en de baten twijfelachtig. De zee dient met rust gelaten te worden. Op meer specifiek niveau betekent een vliegveld in zee een onacceptabele aantasting van wezenlijke kustkenmerken (rust, ontspanning, vrijheid, ruimtelijke eindeloosheid).

Vragenlijstonderzoek

Het laatste deelonderzoek binnen het project betrof een kwantitatief en relatief grootschalig vragenlijstonderzoek. Het doel van de enquête was primair de uitvoering van een kwantitatief validatie-onderzoek aangaande de veelal sterk kwalitatieve bevindingen bij de interviews en de groepsdiscussies. Middels een beperkte aanvullende opdracht van het ministerie van LNV is daarbij nog specifiek gekeken naar de belangrijkste belevingsdoelen met betrekking tot het strand en de zee. Binnen het departement van LNV is recentelijk, in het kader van een inventarisatie van de centrale ecosysteemdelen voor de Noordzee, een drietal belevingsdoelen geformuleerd (betrekking hebbende op: natuurkrachten, ruimtelijke inrichting en fauna). De onderzoeksvraag daarbij was in hoeverre deze ‘bedachte’ belevingsdoelen aansluiten bij en overeenkomen met de ervaringen van de kustgebruikers. Verder is in het vragenlijstonderzoek exploratief nagegaan hoe de beoordeling en waardering van de kust, en met name van de duinen en van het strand, zich verhouden tot de beoordeling en waardering van het bos. Daarbij was de aandacht meer in het bijzonder gericht op de ontwikkeling en toetsing van een instrument ter bepaling van de restoratieve waarde van (natuurlijke) omgevingen. Met de restoratieve waarde van omgevingen wordt bedoeld de mate waarin de omgeving bijdraagt of bij kan dragen aan het vooral geestelijk herstel van mensen na een periode van langdurige mentale inspanning. Voor dit onderdeel is, aan de hand van beschikbare literatuur, een concept-instrument ontwikkeld, bestaande uit een standaard set van vragen ter meting van de restoratieve waarde van het bos, de duinen en het strand.

In totaal is aan 1500 personen een vragenlijst gestuurd. De steekproef is getrokken uit het PTT-bestand en betrof een aselecte steekproef van adressen uit postcoderegio's langs de Noordzeekust van Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland, inclusief de Waddeneilanden. Bij tweederde van de steekproef was, ten behoeve van de responsfacilitatie, een bloemenbon ter waarde van 5 gulden bijgevoegd. Aan de resterende 500 personen is geen bon gestuurd om na te kunnen gaan wat het effect ervan is op de daadwerkelijke respons. Ruim een week na het versturen van de vragenlijsten is aan alle personen in de steekproef nog een herinneringsbriefje gestuurd.

Maatschappelijke en persoonlijke betekenis van de kust in het algemeen

De maatschappelijke betekenis van de kust blijkt, in de ogen van verreweg de meeste respondenten, bijzonder groot. Zowel de natuurlijke waarde als de recreatieve waarde en de economische waarde van de kust worden over het algemeen hoog tot zeer hoog beoordeeld. Daarnaast vinden de meeste respondenten de kust ook voor henzelf erg belangrijk.

Binnen de betekenisstoekenning zijn verschillende subgroepen te onderscheiden. Aan de kust wordt een relatief grotere betekenis toegekend door mensen die aan de kust wonen, door vrouwen, door ouderen en door laag opgeleiden in vergelijking met respectievelijk recreanten, mannen, jongeren en hoog opgeleiden.

Attitudes ten aanzien van de duinen, het strand en de zee en badplaatsen

Het oordeel over de duinen is over het algemeen iets positiever dan dat over het strand en de zee. Het verschil is evenwel niet significant. De duinen worden wat mooier, wat afwisselender en wat meer ontspannend gevonden, het strand vindt men daarentegen wel wat gezelliger. Aanzienlijk minder positief is men over badplaatsen. Badplaatsen vindt men minder plezierig, minder mooi,

minder afwisselend, minder boeiend en minder ontspannend dan zowel de duinen als het strand. Ten aanzien van 'gezelligheid' wordt geen verschil gevonden tussen strand en badplaats.

Ook bij de attitudes wordt weer een groot aantal groepsverschillen gevonden. De grootste verschillen komen wederom naar voren tussen bewoners en recreanten. Mensen die aan de kust zeggen te wonen hebben een significant positievere houding tegenover zowel de duinen, als het strand en de badplaatsen dan mensen die zeggen niet aan de kust wonen. Dit punt lijkt niet overeen te komen met de bevindingen bij de interviews, waarbij weinig of geen verschillen tussen bewoners en recreanten werden gevonden. Een en ander lijkt echter vooral samen te hangen met de verschillende aard van de onderzoeken: de interviews waren vooral kwalitatief en het vragenlijstonderzoek was vooral kwantitatief. Wat de andere groepsverschillen betreft, staan ouderen positiever tegenover de duinen dan de jongeren, staan leden van natuur- en milieuorganisaties positiever tegenover zowel de duinen als het strand, hebben vrouwen met betrekking tot het strand en de zee een hogere positieve score en oordelen relatief laag opgeleide respondenten positiever over badplaatsen dan de relatief hoog opgeleiden.

Motieven inzake duinen, strand en badplaatsen

De meest positieve kenmerken van de duinen zijn die kenmerken die min of meer samenhangen met het natuurlijke karakter van de duinen (de duinen als natuurgebied, landschap, uitzicht, rust en stilte, etc.) De meest negatieve kenmerken van de duinen betreffen de (slechte) bereikbaarheid, de beperkte toegankelijkheid en de rotzooi die door anderen wordt achtergelaten. Deze bevindingen sluiten aan bij de resultaten van de interviews en de groepsdiscussies.

De meest positieve kenmerken van het strand en de zee betreffen met name de ruimtelijke inrichting van het landschap (de weidsheid en ruimte) en de ervaring van de natuurkrachten van wind, water en zand en het ruisen van de branding met zijn golven. De meest negatieve kenmerken zijn, in de ogen van de respondenten, de eventuele bouwsels in zee, de drukte en de rotzooi op het strand en in het water. Ten aanzien van de badplaatsen komen het goed en gezellig kunnen eten en drinken, mensen kijken en mensen ontmoeten als meest positieve kenmerken naar voren. Ook op deze punten sluiten de bevindingen goed aan bij de resultaten van de interviews en groepsdiscussies.

Wellicht nog belangrijker dan de kennis van welke kenmerken door de totale respondentengroep nu het meest positief dan wel het meest negatief worden beoordeeld, is de bevinding dat met behulp van de gehanteerde sets van vragen over het algemeen een goed inzichtelijk beeld kan worden verkregen van de opvattingen en motieven ten aanzien van de kust van de groep als geheel zowel als van relevante uitsplitsingen. Het onderzoek laat duidelijk zien dat gevonden groepsverschillen met betrekking tot de beoordeling van bepaalde kenmerken herleid kunnen worden tot verschillen hetzij vooral in overtuigingsscores, hetzij vooral in evaluatiescores, hetzij in beide typen scores. Op die wijze kan een gedetailleerd inzicht worden verkregen in de kustbeleving en – waardering.

Vergelijking van bos, duin en strand

De houding van de respondenten ten aanzien van bos, duin en strand verschillen onderling weinig tot niets. Alle drie natuurlijke omgevingen worden over het algemeen erg positief gewaardeerd. De restauratieve waarde van de onderscheiden omgevingen lijkt overigens deels samen te hangen met het seizoen. Zo wordt het bos relatief meer ontspannend geacht in de herfst en wordt het strand relatief meer ontspannend geacht in de winter en de zomer. Bij de duinen tekent zich geen seizoensvoorkeur af. Hierbij moet worden aangetekend dat ongeveer één op de drie respondenten aangeeft dat de mate waarin men zich kan ontspannen in de onderscheiden omgevingen *niet* seizoensafhankelijk is.

De gehanteerde *Perceived Restorativeness Scale (PRS)* blijkt een goed instrument om de veronderstelde vier restoratieve factoren, *'being away'*, *'fascination'*, *'extent'* en *'compatibility'*, te meten. Aan de hand van de schaal kunnen kleine verschillen in de gepercipieerde restoratieve waarde van bos, duin en strand gedetecteerd worden. Op basis van de gevonden correlatiecoëfficiënten en de regressiegewichten, lijkt de PRS echter meer een alternatieve maat voor de attitude jegens een omgeving dan een maat voor de gepercipieerde 'ontspannendheid' van een omgeving.

Begonnen met een in feite simpele vraag – hoe wordt de Nederlandse Noordzeekust beleefd? – heeft het onderzoek een grote hoeveelheid informatie opgeleverd over de meningen over en de waardering van de Noordzeekust door bewoners en recreanten. Tenminste drie hoofdconclusies lijken getrokken te kunnen worden.

1. *Er bestaat niet één algemeen oordeel over de kust: de duinen, het strand en badplaatsen worden zeer uiteenlopend beleefd en gewaardeerd*
2. *Er bestaat niet één algemeen oordeel over de kust: de onderscheiden kustonderdelen worden door verschillende groepen soms sterk uiteenlopend beleefd en gewaardeerd*
3. *De gehanteerde methode van onderzoek voor het bepalen van de belevingswaarden ten aanzien van de kust lijkt ook voor toekomstig belevingsonderzoek goede handvatten te bieden.*

De kern van het belevingswaardenonderzoek bestond uit de meting van overtuigingen en evaluaties van een groot aantal verschillende kustkenmerken. Deze kenmerken zijn geselecteerd aan de hand van de resultaten van het vooronderzoek: de interviews en groepsdiscussies. De kenmerken, positief en negatief, die bij dat vooronderzoek het meest werden genoemd en die het meest belangrijk werden gevonden werden geselecteerd voor het vragenlijstonderzoek. De resultaten van het vragenlijstonderzoek laten zien dat op die wijze een gedetailleerd beeld kan worden verkregen van de meningen van de doelpopulatie over het desbetreffende kustgebied. Daarbij komt ook naar voren dat de methode in principe goed gevoelig is voor het achterhalen van eventuele groepsverschillen.

De kracht van de methode, de gedetailleerdheid en specificiteit van de onderzoeksgegevens, is echter tegelijkertijd een van de mogelijke zwakheden. Het maakt de methode betrekkelijk arbeidsintensief. Er is in feite geen algemeen toepasbaar, kant-en-klaar en "zo uit de kast te trekken" belevingsinstrument te maken. Voor elk nieuw belevingsonderzoek met betrekking tot een specifieke kustlocatie zal eerst, aan de hand van een vorstudie, de belangrijkste omgevingskenmerken in kaart moeten worden gebracht. Dat zal echter in de meeste gevallen niet zo uitgebreid behoeven te gebeuren als bij onderhavig onderzoek. Veelal zal kunnen worden volstaan met een korte enquête onder een beperkte steekproef uit de doelpopulatie.

1 Inleiding

De Nederlandse Noordzeekust neemt een voor Nederland en Nederlanders cultuur-historisch, economisch en sociaal-recreatief belangrijke plaats in. Eeuwenlang vormde de Noordzee een grote bedreiging voor stad en land (vooral in Zuid-west Nederland) als gevolg van het overstromingsrisico, een bedreiging die in feite pas de laatste veertig jaar lijkt te zijn beteugeld. Tegelijkertijd was de Noordzeekust het vertrekpunt en aankomst van vele roemruchte ontdekkingsreizen, zeeslagen en koloniale overheersings- en handelsmissies met 'de Oost' en 'de West'. De economische relevantie van de kust is ook nu nog bijzonder groot, aangezien het de 'poort' vormt naar grote (overslag-, doorvoer- en visserij-) havens en industriegebieden (Maasvlakte, Rotterdam en de achterlandverbindingen, IJmuiden, Amsterdam). Daarnaast heeft de kust door de tijden heen ook een belangrijke sociaal-recreatieve rol gespeeld, een rol die zeker ook nu nog bestaat. Vooral het strand blijkt op veel mensen een grote aantrekkingskracht uit te oefenen. Zomer of winter, weer of geen weer, vrijwel altijd zijn er mensen die er hun vertier zoeken. En waar veel mensen zijn, zijn horeca-ondernemers. Tot slot zijn er grote groepen mensen, de bewoners van de vele kustplaatsen, voor wie de kust deel uitmaakt van hun dagelijkse leefomgeving.

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

De kust had en heeft dus verschillende functies en de mensen hadden en hebben verschillende relaties met de kust. Daarmee samenhangend is en wordt de kust door haar gebruikers op verschillende manieren beleefd. Maar wat nu de basiswaarden zijn bij de beleving van de Noordzeekust is vooralsnog onduidelijk: wat maakt de beleving van de kust die mensen hebben zoals die is? Ten behoeve van het landelijk kustbeleid, dat mede door het Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ) van Rijkswaterstaat wordt voorbereid, wordt inzicht in die basiswaarden van belang geacht om er bij het integrale beheer van en beleid voor de kustzone beter rekening mee te kunnen houden.

De waardering voor een bepaalde omgeving kan op verschillende wijzen en vanuit verschillende de manier waarop mensen met de ruimte omgaan. Vanuit de economie zou gekeken kunnen worden naar de economische waardering van locaties. Onze benadering zal psychologisch van aard zijn, waarbij vooral gekeken wordt naar achterliggende redenen ten aanzien van het gedrag in en de waardering van de omgeving.

2 Theoretische achtergrond

2.1 Definities van begrippen

Om een helder en goed beeld te kunnen krijgen van de kustbeleving door mensen is een heldere definiëring van relevante begrippen een eerste vereiste. Goede begripsomschrijvingen zijn noodzakelijk om op een betrouwbare en valide wijze onderzoek naar de kustbeleving te kunnen uitvoeren en voor een juiste interpretatie van de resultaten.

Beleving is op conceptueel niveau het best te definiëren als het geheel van kennis, gevoelens, motivatie en ervaring met betrekking tot een bepaalde stimulus. Het gaat daarbij om complexe psychologische processen en reacties ten aanzien van, in dit geval, de kust als leef- en/of verblijfsomgeving. Een meer operationele definitie van beleving is moeilijk te formuleren. Beleving als ‘innerlijke ervaring’ onttrekt zich aan de waarneming door anderen en is als zodanig dan ook niet direct meetbaar. Wat meetbaar is, is hoe mensen zich gedragen in een omgeving, bijvoorbeeld door observatie. Ervan uitgaande dat beleving en gedrag positief samenhangen, in de zin dat positieve beleving leidt tot toenaderingsgedrag en negatieve beleving tot vermijdingsgedrag (Bell, Fisher, Baum & Greene, 1996), is aan de hand van gedragsobservaties wel een zeer globale belevingsindicatie te verkrijgen. Zo kan op basis van de waarneming van een druk bezocht strand op een warme zomerdag de conclusie getrokken worden dat het strandbezoek door de meesten als aangenaam beleefd zal worden. Maar een dergelijke, op basis van gedragsobservaties verkregen, belevingsindicatie is altijd ‘ad hoc’ en, zoals gezegd, zeer globaal. Maar bovenal heeft het geen verklarende en voorspellende waarde. Het geeft geen inzicht in *wat* in de omgeving en *waarom* een omgeving positief of negatief beleefd wordt, veel of weinig bezoek trekt. Het geeft, met andere woorden, geen inzicht in de achterliggende processen en determinanten. En juist voor het kustbeleid is die verklarende en voorspellende waarde van belang, om niet pas na effectuering van beleid geconfronteerd te worden met maatschappelijke weerstanden, maar er reeds bij de beleidsvoorbereiding en –ontwikkeling zoveel mogelijk rekening mee te kunnen houden.

Alleen gedragsobservaties zijn in dit kader om genoemde redenen geen goede ‘belevingsmeter’. Een meer zinvolle methode betreft de verbale responsie-methode, waarbij mensen gevraagd wordt de wijze waarop zij de kust beleven onder woorden te brengen. Nadrukkelijk zij opgemerkt dat ook dit een indirecte methode is: gemeten wordt wat mensen zeggen wat hun beleving is, hetgeen niet noodzakelijkerwijs geheel gelijk aan de feitelijke beleving. Gevoelens en gedachten laten zich niet altijd en niet door iedereen gemakkelijk onder woorden brengen. Maar aangezien de beleving op zichzelf niet meetbaar is, kan de verbale responsie-methode worden gezien als ‘second best’.

Zo beschouwd gaat het bij belevingsonderzoek dus vooral om de individuele beoordeling en evaluatie van een bepaalde omgeving. Binnen de omgevingspsychologie worden in dit verband zeer uiteenlopende termen gehanteerd, die alle min of meer op hetzelfde neer komen, maar door hun verscheidenheid eenduidige begripsbepaling lastig maken. Enkele veel gebruikte termen zijn: environmental preference, environmental appraisal, landscape evaluation, scenic assessment, environmental aesthetics, scenic beauty, aesthetic evaluation. Het gemeenschappelijke bij deze ter-

men is dat het steeds gaat om evaluatieve beoordelingen van omgevingen of van verschillende omgevingskenmerken. Hierbij aansluitend kan de term kustbeleving ook meer operationeel omschreven worden als *'een evaluatieve beoordeling van de kust en van onderscheidbare kustkenmerken'*.

Belevingswaarden. De één beleeft het strand op een warme zomerdag als zeer aangenaam en prettig, de ander verafschuwt het juist. Het constateren van een dergelijk verschil in beleving zegt op zichzelf weinig. De relevante vraag is: 'Wat maakt het strand op een warme zomerdag zo aantrekkelijk voor de één en zo onaantrekkelijk voor de ander?'. Welke omgevingskenmerken zijn daarin vooral bepalend en hangen die samen met bepaalde persoonskenmerken? De belevingswaarden vormen hierbij de belangrijkste informatiebron. Aansluitend bij de omschrijving van beleving, kunnen belevingswaarden worden omschreven als *'de individuele waarneming en waardering van omgevingskenmerken'* (Coeterier, 1987). Een belangrijk punt daarbij is dat individuele verschillen zowel in de waarneming als in de waardering kunnen liggen. Iemand kan een bepaalde omgeving, bijvoorbeeld, als zeer open en ruimtelijk ervaren (overtuiging) en de omgeving om die reden erg aantrekkelijk vinden (waardering). Een ander kan diezelfde omgeving even open en ruimtelijk vinden, maar aan dat aspect veel minder waarde hechten. Of die ander hecht wel evenwel belang aan een open en ruimtelijke omgeving, maar beoordeelt de omgeving in kwestie als minder open en ruimtelijk dan de eerste persoon. De resultante in beide gevallen is een verschil in belevingswaarde ten aanzien van het belevingsaspect Openheid. Dit kan gelden voor alle omgevingskenmerken. Om een goed beeld te krijgen van de belevingswaarden, is het dus van belang onderzoek te doen naar zowel de waarneming als de waardering van relevante omgevingskenmerken.

Kust. Het belevingsonderzoek richt zich op de kust in het algemeen en de Nederlandse Noordzeekust in het bijzonder. De kust wordt daarbij gedefinieerd als de gehele Nederlandse Noordzeekustzone westelijk begrensd door de horizon in zee (vanaf het land gezien) en oostelijk begrensd door de binnenduinrand. In het onderzoek wordt verder onderscheid gemaakt in aard en/of geografische ligging van verschillende kustgebieden.

Kustgebruikers. Het onderzoek richt zich vooral op de beleving van de kust door de kustgebruikers. Daarbij worden ruwweg drie categorieën van gebruikers onderscheiden: mensen die de kust bezoeken voor ontspanning en/of recreatie (bezoekers/recreanten), mensen die in de kustzone wonen (bewoners) en mensen met een economische binding met de kust. Bij deze laatstgenoemde categorie gaat het met name om ondernemers die in belangrijke mate afhankelijk zijn van de bezoekers/recreanten.

2.2 Bestaande inzichten inzake (kust)beleving

Op basis van de beschikbare binnen- en buitenlandse literatuur op het gebied van belevingsonderzoek moet worden geconstateerd dat nauwelijks of geen inzichten bestaan inzake de beleving van mensen ten aanzien van de kust. In de literatuur blijkt de aandacht vooral uit te gaan naar beoordeling van verschillende typen landschappen en stedelijke omgevingen (Nasar, 1988; Bourassa, 1990; Bell et al., 1996; Coeterier, 1997; Gifford, 1997; Van Poll, 1997). De theoretische onderbouwing moet om die reden vooral ontleend worden aan studies inzake de beleving van natuurlandschappen en stedelijke omgevingen. Voor de formulering van een conceptueel kader behoeft dat geen beletsel te zijn. De beleving van een stedelijke omgeving is ongetwijfeld anders dan die van de kust, maar de onderliggende processen en mechanismen zijn naar alle waarschijnlijkheid gelijk. Voor de invulling van het conceptueel kader betekent het dat we met name ten aanzien van de meer specifieke kustkenmerken en -variabelen zijn aangewezen op het eigen onderzoek. Het is

overigens niet zo dat er helemaal geen aandacht is voor de kust. De bouwdienst van Rijkswaterstaat heeft tamelijk recent een belevingsonderzoek gedaan met betrekking tot de kustontwikkeling (de Vlieger, Snoek & Vollerling, 1998). De benadering in dat onderzoek, aan de hand van een door de bouwdienst ontwikkelde methode (Stopl, 1998, Van Vliet, 1998), was echter sterk beleidsgestuurd. De nadruk lag op onderzoek naar de invloed van kustingrepen, zoals de aanleg van baggerdepots, op de kustbeleving. Het doel van onderhoudsonderzoek is daarentegen meer in het algemeen zicht te krijgen op de kustbeleving van mensen. Verder hebben de Boer en Hisschemöller (1998) en Jacobs (1999) sterk theoretische verhandelingen geschreven over kustwaardering en -beleving. In beide gevallen gaat het echter om sterk fenomenologische benaderingen, nauwelijks of niet gestoeld op empirisch onderzoek.

Een tweede constatering op basis van het literatuuronderzoek is dat in de bestaande literatuur de nadruk sterk ligt op visuele landschapsbeoordeling (Nasar, 1988, Bell et al., 1996; Gifford, 1997). Dit hangt ongetwijfeld samen met de doorgaans gehanteerde empirische onderzoeksmethode bij dergelijke studies, bestaande uit beoordeling van foto's, dia's of computersimulaties van landschappen door proefpersonen, die zelfs vaak geen specifieke relatie hebben met de omgeving (zoals bewoners of bezoekers) (Boekhorst, Coeterier & Hoeffnagel, 1986; Steyvers & Brookhuis, 1989). Het punt is dat daarmee in feite geen beoordeling van de *beleving* van de getoonde omgevingen wordt verkregen, maar veeleer een panoramisch preferentie-oordeel. Dit is een belangrijk punt, vooral ook omdat de schoonheid van een landschap ('scenic beauty'), beoordeeld aan de hand van een 'plaatje', wel degelijk iets anders kan zijn dan de beleving van de desbetreffende omgeving, in de zin van het 'aan den lijve ondervinden', het lijfelijk deel uit maken, van de omgeving. Het gevolg is ook dat in omgevingspreferentie-studies vooral is gekeken naar de invloed van visuele informatie op de preferentie-oordelen (Kaplan, 1987); de mogelijke invloed van andere zintuiglijke informatie (horen, voelen, ruiken), die, naar verwachting, op de beleving van de omgeving toch groot kan zijn (zie volgende paragraaf), is sterk onderbelicht gebleven. Om een goed en valide beeld te krijgen van de beleving, dient de gehele 'taak-context' in ogenschouw genomen te worden (Steyvers & Brookhuis, 1989).

2.3 Een conceptueel kader

De beleving die iemand heeft bij een bepaalde omgeving, of het nu een stedelijke omgeving, een bos of de kust is, wordt gevormd door de interactie tussen kenmerken van die omgeving en kenmerken van de persoon (Steffen & Van der Voordt, 1979, Kaplan & Kaplan, 1978, Kaplan 1983, 1988). Die omgevingskenmerken, in dit geval van de kust, bestaan in feite uit alle zintuiglijk waarneembare karakteristieken: visueel (zoals vorm, kleur, openheid en afwisseling van het landschap), reuk (geuren in de omgeving), auditief (geluiden in de omgeving) en tactiel (het voelen van de omgeving, zoals water, warmte, wind en (mul) zand etc.). Daarbij gaat het overigens niet alleen om de kenmerken van de natuurlijke omgeving, maar ook om sociale kenmerken (de aanwezigheid of juist afwezigheid van anderen) en kenmerken van mensgemaakte objecten in de natuurlijke omgeving (strandpaviljoens, boulevards) (Coeterier, Buijs & Schöne, 1997). Hieruit blijkt al wel dat de beleving van een omgeving door eigen ervaring veel intenser zal zijn dan op basis van een foto, waarbij alleen kan worden afgegaan op beperkte visuele informatie, of 'van horen zeggen', waarbij helemaal geen sprake is van zintuiglijke waarneming, maar uitsluitend beelden gevormd kunnen worden op basis van symbolische informatie.

Bij de persoonskenmerken gaat het primair om psychologische variabelen, zoals kennis, interesses, motieven, gevoelens en intenties van de persoon in relatie tot de omgeving. Deze variabelen hangen in belangrijke mate samen met demografische, sociale en culturele factoren, zoals leeftijd, sekse, opleiding, sociale klasse, ervaring en opvoeding (Lyons, 1983). Met betrekking tot die

psychologische variabelen, onderscheiden Steffen en Van de Voordt (1979) vier basisfactoren. De beleving kan in feite worden beschouwd als de resultante van de interactie van die vier factoren (Steffen & Van der Voordt, 1979):

Perceptie. In de eerste plaats moeten de omgevingskenmerken natuurlijk worden waargenomen. Daarbij moet worden opgemerkt dat de perceptie van een omgeving sterk tussen personen zal verschillen. Niet alle individuen nemen alle omgevingskenmerken op dezelfde manier waar. Dit hangt deels samen met feitelijke perceptieve verschillen, maar vooral met andere psychologische factoren zoals kennis, ervaring, herinneringen, motieven en gevoelens, in feite alle drie overige aspecten. Een strandjutter neemt het strand anders waar dan een badgast.

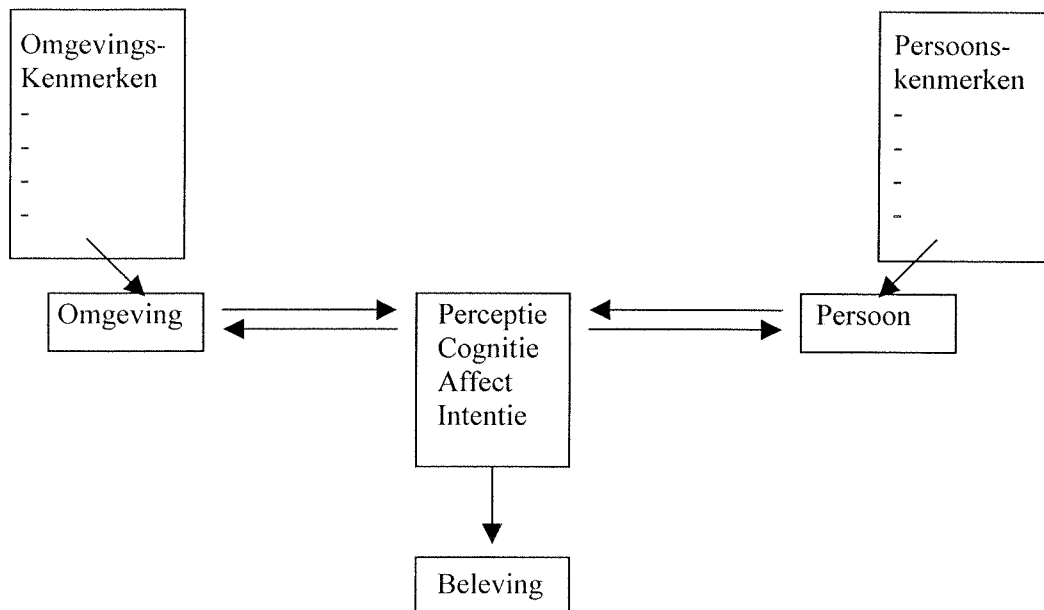
Cognitie. De cognitie betreft het rationele aspect van de beleving, zoals de kennis, overtuigingen, herinneringen en het denken. Zoals gezegd hangt cognitie sterk samen met de perceptie (Moore, 1979). Het bepaalt hoe de omgeving wordt waargenomen en hoe het waargenomenen mentaal wordt verwerkt. Mensen nemen een omgeving nooit waar als een 'tabula rasa', een onbeschreven blad, maar met hun hele historie aan ervaringen, kennis en ideeën. Nieuwe informatie wordt geanalyseerd, gerubriceerd en gecategoriseerd in bestaande mentale categorieën. Op basis van (eerste) ervaringen vormen mensen cognitieve representaties van de omgeving, bepaalde beelden van hoe het eruit ziet en van hun handelen daarin. In de psychologie wordt in dit verband wel gesproken over cognitieve schemata en scripts die een sterke invloed uitoefenen op de informatieverwerking bij nieuwe ervaringen.

Affect. Het affectieve aspect betreft de emotie, de gevoelens die men heeft ten aanzien van de omgeving en omgevingskenmerken. Ook affect is sterk aan de perceptie gerelateerd (Purcell, 1986). Bovendien hangen bij de waardering van landschappen affect en cognitie sterk met elkaar samen (Kaplan, 1987, 1988). Het zien van bepaalde ruimtelijke vormen of een bepaald object of het ruiken van een bepaalde geur kan bij mensen een sterke emotie oproepen, zowel positief als negatief. Dat werkt niet alleen passief, maar ook actief. Mensen zijn sterk geneigd omgevingen met positieve associaties en herinneringen op te zoeken en omgevingen met negatieve associaties te vermijden. Dan hebben we het in feite al over het vierde aspect: de conatie of intentie

Intentie. Het conatieve aspect betreft de handelings- of gedraggerichtheid: motieven, intenties, voorkeuren. Een omgeving waarin men zich onveilig of bedreigd voelt, leidt tot vermijdings- of vluchtangst. Een omgeving waarin men zich veilig of prettig voelt leidt tot een toenaderingsangst. Dit hangt samen met de basale overlevingsreflex. De menselijke paradox daarbij is evenwel, dat veel mensen het doelbewust nemen van risico's, tot op bepaalde hoogte, als prettig en uitdagend ervaren. Ten aanzien van het conatieve aspect speelt ook de gebruiksfunctie van de omgeving voor de persoon een belangrijke rol. Zo zal een paviljoenhouder met andere motieven en intenties naar de kust gaan dan een badgast (ondanks dat beiden waarschijnlijk gebaat zijn bij warm zomers weer) en om die reden de kust ook anders beleven en er andere belevingswaarden aan toekennen. Het doel van een omgeving voor de persoon is dus sterk bepalend voor zijn waardering en beleving van die omgeving. (Virden & Schreyer, 1988). Het belangrijkste doel van de kust voor veel kustbezoekers is recreatie en ontspanning van de dagelijkse stress en spanning (de Vlieger et al., 1998; Jacobs, 1999). Omgevingskenmerken blijken een belangrijke rol te spelen in de mate dat een omgeving ontspannend werkt (Kaplan, 1995; Herzog, Black, Fountaine & Knotts, 1997)

Zoals gezegd, deze vier psychologische aspecten, perceptie, cognitie, affect en intentie, spelen bij de beleving alle een belangrijke rol en kunnen vaak ook niet los van elkaar gezien worden. Het is ook niet zo dat in belevingsonderzoek de invloed van elk van deze aspecten afzonderlijk kan

worden bepaald. Het geeft veeleer de complexiteit aan en kan daarnaast inzicht geven in de verklaringsgrond voor eventuele individuele verschillen in beleving.

Figuur 2.1 Conceptueel omgevingsbelevingsmodel, naar Steffen en Van der Voordt (1979)

Gifford (1997) hanteert in zijn analyse van ‘*environmental appraisal*’ een andere indeling. Hij onderscheidt zes vormen van persoonlijke impressie met betrekking tot de waarneming en beoordeling van locaties of omgevingen: beschrijving, evaluatie, esthetiek, emoties, betekenis en risico. De eerder genoemde vier psychologische belevingsfactoren (perceptie, cognitie, affect en intentie) komen ook hierbij terug, zij het enigszins anders georganiseerd. De zes vormen van persoonlijke impressie, die hieronder nader uiteen worden gezet, leveren in feite zes verschillende vormen van beoordeling van een bepaalde omgeving op. Daarbij zij wel opgemerkt dat de vormen in zekere zin overlappend kunnen zijn.

Beschrijving

Een eerste methode om een indruk te krijgen van het beeld dat een persoon heeft van een omgeving, is die persoon te vragen de desbetreffende omgeving te beschrijven. Vaak is aan de hand van dergelijke beschrijvingen al op te maken wat men in de omgeving het belangrijkste vindt; dat noemt men veelal als eerste en met veel nadruk. De beschrijving van dezelfde omgeving door verschillende personen kan daardoor sterk uiteen lopen. Met andere woorden, mensen percipiëren en beschrijven een omgeving vanuit hun eigen kennis, ervaring, intentie, gevoelens en voorkeuren.

Evaluatie

Een andere methode is de persoon meer direct te vragen een omgeving te evalueren: “Wat vind je van die omgeving?”. Een belangrijk verschil met de eerstgenoemde methode is, dat aan de hand van de evaluatie-methode doorgaans een meer globale, de totale omgeving omvattende, beoordeling wordt verkregen, in termen van aantrekkelijkheid of onaantrekkelijkheid, terwijl bij de beschrijving juist meer de nadruk ligt op onderscheidbare omgevingskenmerken of –elementen.

Uit onderzoek naar de waardering van landschappen komt naar voren dat de waardering wordt bepaald door zowel omgevingskenmerken als persoonskenmerken (Bell et al., 1996; Gifford, 1997). Soms gaat het daarbij om hoofdeffecten voor bepaalde persoonskenmerken of omgevingskenmerken. Meestal betreft het evenwel interactie-effecten tussen beide typen variabelen.

Wat de persoonskenmerken betreft, blijkt dat de landschapswaardering samenhangt met onder meer leeftijd, sekse, opleiding, sociale klasse en ervaring. Zo blijkt dat kinderen en ouderen en mensen met een relatief lage opleiding over het algemeen een sterkere voorkeur hebben voor min of meer verzorgde en gecultiveerde landschappen, terwijl jongvolwassenen en hoger opgeleiden een sterkere voorkeur hebben voor meer ruige en ongerepte landschappen (Bernaldez, Gallardo & Abello, 1987; Gifford, 1997; Van den Berg, 1999). Jongvolwassenen en hoger opgeleiden staan ook meer open voor nieuwe, onbekende omgevingen, terwijl kinderen, ouderen en lager opgeleiden de hun meer bekende en vertrouwde omgevingen meer appreciëren. Vrouwen hechten bij hun landschapswaardering meer belang aan omgevingen met een rijke vegetatie dan mannen (Gifford, 1997).

Wat de omgevingskenmerken betreft blijkt dat landschappen met waarneembare menselijke activiteit of met mensgemaakte objecten over het algemeen minder gewaardeerd worden dan geheel natuurlijke landschappen (Ulrich, 1981; Van den Berg, 1999). Bij de evaluatie van natuurlandschappen blijkt verder de aanwezigheid van water een belangrijke rol te spelen: landschappen met water worden over het algemeen hoger gewaardeerd dan landschappen zonder water (Ulrich, 1981; Van den Berg, 1999).

Coeterier (1987) onderscheidt een achttal zogenoemde basiskwaliteiten van landschappen, die naar zijn idee een belangrijke rol spelen bij de waardering en beleving van landschappen. Deze basiskwaliteiten zijn: eenheid, gebruik, natuurlijkheid, historisch karakter, verzorgdheid, ruimtelijkheid, bodem en waterhuishouding en seizoensvariatie. Echter ook hierbij moet worden aangekend dat deze basiskwaliteiten in hoofdzaak op visuele landschapsinformatie betrekking hebben.

Andere onderzoekers onderscheiden meer abstracte omgevingskarakteristieken. Berlyne (1974) noemt als belangrijke beoordelingscriteria: (de mate van) harmonie, coherentie, contrast, complexiteit en nieuwheid. Landschappen die (door onafhankelijke beoordelaars) gekenmerkt worden als harmonieus en coherent (de landschapselementen passen bij elkaar) als nieuw en met een matige contrastheid en complexiteit zouden volgens hem het hoogst gewaardeerd worden. Later onderzoek van onder meer Kaplan (1987) trekt de algemeenheid van deze bevinding evenwel in twijfel. Zo blijkt dat nieuwe, onbekende landschappen soms hoger, maar soms ook lager worden gewaardeerd dan bekende, vertrouwde landschappen (Gifford, 1997). Onderzoek van onder meer Van den Berg (1999) suggereert, zoals eerder is opgemerkt, dat persoonskenmerken, waaronder leeftijd, opleiding en gebruiksfunctie van de omgeving voor de persoon, in dit verband een belangrijke rol kunnen spelen.

In dit kader kan ook de '*prospect-refuge theory*' (Appleton, 1975; Ruddell & Hammitt, 1987) genoemd worden. Volgens deze theorie hebben mensen, vanuit evolutionair oogpunt, een sterke voorkeur voor omgevingen op de scheidslijn tussen een open landschap (savanne, grasland) en een meer gesloten landschap (bossen en heuvels). Die voorkeur zou, volgens de onderzoekers, zijn terug te voeren op het biologische gegeven dat mensen, in vergelijking met andere diersoorten, fysiek nergens het beste in zijn: mensen zijn niet de snelste in lopen, zijn niet de sterkste en niet de behendigste en ook ten aanzien van de zintuigen (zien, horen, ruiken) zijn veel diersoorten beter toegerust dan mensen. Dit gegeven zou de prehistorische mens bewegen, vanuit een overle-

vingsstrategie, zich bij voorkeur op te houden aan de randen van een open en een gesloten landschap: het open landschap biedt uitzicht en overzicht ('prospect') voor het zoeken van voedsel en voor het kunnen zien aankomen van gevaar en het gesloten landschap biedt rugdekking en bescherming bij aankomend gevaar ('refuge').

Ook ten aanzien van de kustbeleving is dit een interessant gezichtspunt. Immers de kust is in optima forma de scheidslijn tussen een zeer open omgeving (de zee) en een meer gesloten omgeving (duinen en duinbossen). De eerste zeeduinen direct aan het strand lijken het strand, ondanks de uitgestrektheid van het panorama, inderdaad een zekere beslotenheid te geven.

Kaplan en Kaplan (1981, 1987) sluiten zich in zekere zin aan bij de evolutie-hypothese met betrekking tot de landschapsvoorkeur van mensen. Zij gaan evenwel een stap verder door niet uit te gaan van de fysieke beperkingen van de mens, maar door juist uit te gaan van de cognitieve suprematie van de mens. Waar de mens, in vergelijking met andere diersoorten, vooral in uitblinkt, zijn zijn cognitieve vaardigheden, zijn vaardigheid in informatieverwerking. De landschapsvoorkeur van mensen hangt, volgens de Kaplan's, daar mee samen, in de zin dat mensen omgevingen preferen die tegemoet komen aan hun cognitieve behoeften: begrip en cognitieve stimulatie. Met andere woorden, mensen waarderen omgevingen vooral vanwege hun informatieve functie. Soms is die informatie in de omgeving direct beschikbaar, soms ook niet. Dat wil zeggen, soms moet een omgeving eerst meer geëxploreerd worden alvorens bepaald kan worden of de omgeving begrepen kan worden en voldoende cognitief stimulerend is. Op basis hiervan hebben Kaplan en Kaplan (1981) hun bekende omgevingspreferentiemodel ontwikkeld (zie onderstaande Tabel 1.1). Dit model gaat uit van twee basisfactoren: de cognitieve behoeften aan de menskant en de informatiebeschikbaarheid aan de omgevingskant. En bij elk van deze twee basisfactoren worden twee niveau's onderscheiden. Dit resulteert in een 2x2-matrix, , betreffende de vier, in hun ogen centrale, omgevingskarakteristieken die de waardering van een omgeving bepalen: coherentie, complexiteit, overzichtelijkheid en mysterie. Daarbij geldt ruwweg dat naarmate een omgeving meer heeft van een karakteristiek, deze ook meer gewaardeerd wordt.

Tabel 1.1 Kaplan's Omgevingspreferentiemodel

Beschikbaarheid van informatie	Cognitieve behoeften	
	Begrip	Cognitieve Stimulatie
Direct	Coherentie	Complexiteit
Niet direct	Overzichtelijkheid	Mysterie

Esthetiek

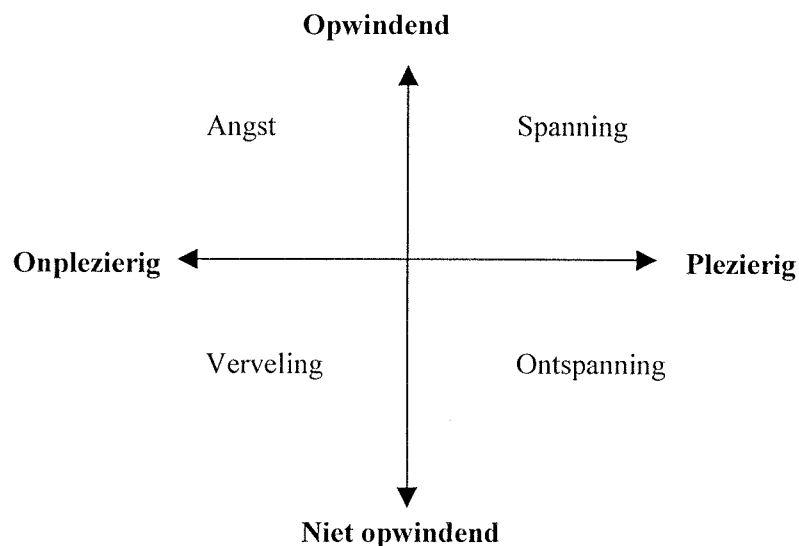
Een aspect dat in feite vaak dicht tegen de evaluatie aan ligt, of er zelfs deel vanuit maakt, betreft de schoonheid van een omgeving, de mate waarin de persoon een omgeving mooi of lelijk vindt. Oordelen over schoonheid en aantrekkelijkheid blijken vaak ook hoog te correleren (Nasar, 1988; Van den Berg, 1999). Schoonheid en aantrekkelijkheid zijn echter niet hetzelfde en kunnen in principe ook uiteenlopen, vooral omdat bij aantrekkelijkheidsoordelen veelal ook andere aspecten dan de mooiheid van het landschap wordt meegewogen. Ook in relatie tot de kust is het onder-

scheid goed duidelijk te maken: de een vindt de kust aantrekkelijk vanwege de schoonheid van het panorama (bijvoorbeeld een zonsondergang), de ander vindt de kust aantrekkelijk als zwemlocatie.

Emotie

De vraag naar de emoties die een bepaalde omgeving bij de persoon oproept hangt ongetwijfeld vaak weer samen met de beoordeelde aantrekkelijkheid (evaluatie) en de schoonheid (esthetiek) van de omgeving door de persoon. Toch zijn emoties conceptueel wel verschillend van de eerder genoemde aspecten (Gifford, 1997). Bij emoties (affect) gaat het om de gevoelswaarde van een omgeving, positief of negatief. Bij beoordelingen van aantrekkelijkheid en mooiheid kan en zal de gevoelswaarde vaak een belangrijke rol spelen, maar veelal spelen daarbij ook meer cognitieve overwegingen mee (Gifford, 1997). Voorts is het zo dat verschillende emoties in principe tot eenzelfde aantrekkelijkheidsoordeel kunnen leiden. Zo kan een persoon een bepaalde omgeving appreciëren omdat die omgeving hem of haar een gevoel van rust en ontspanning geeft, terwijl een ander de omgeving in dezelfde mate apprecieert, maar juist vanwege de positieve opwindig die hij of zij daarbij ervaart.

Onderzoek van onder meer Russell, Ward en Pratt (1981) naar de rol van emoties bij de beoordeling en beleving van omgevingen laat zien dat in feite alle emoties die mensen kunnen ervaren in een bepaalde omgeving zijn terug te voeren op een combinatie van twee basisemoties die onafhankelijk van elkaar zijn: opwindig en plezier. Deze twee basisemoties kunnen voorgesteld worden als twee dimensies die haaks op elkaar staan, zoals weergegeven in figuur 2. Volgens de onderzoekers vallen dus alle ‘belevingsemoties’ in één van de vier kwadranten. In de figuur is voor elk kwadrant een voorbeeld gegeven.

Welke emotie een bepaalde omgeving oproept wordt niet alleen bepaald door omgevingskenmerken, maar ook door kenmerken van de persoon, bijvoorbeeld zijn verwachtingen en zijn doel in de omgeving.

Betekenis

Een vijfde onderscheidbaar facet bij de beleving van omgevingen betreft de betekenis van de omgeving als geheel of van specifieke omgevingselementen voor de persoon. Een bepaalde omgeving kan voor verschillende mensen een zeer uiteenlopende betekenis hebben, bijvoorbeeld in relatie tot de gebruiksfunctie. Zoals al eerder genoemd, zal de kust voor een strandpaviljoenhouders een andere betekenis hebben dan voor een recreant en bewoners zullen er, naar verwachting, ook weer een andere betekenis aan toekennen. Maar niet alleen de gebruiksfunctie speelt hierbij een rol. De betekenis van een omgeving kan ook differentiëren als functie van andere affectieve en cognitieve aspecten. Zo kan een persoon een bepaalde omgeving zien als plek met dierbare (jeugd)herinneringen of als een locatie met een belangrijke cultuur-historische waarde.

Risico

Het zesde en laatste door Gifford (1997) onderscheide belevingsaspect betreft het waargenomen risico van de omgeving ten aanzien van de veiligheid. Daarbij gaat het om zowel het ongevalsrisico als het risico betrokken te raken of slachtoffer te worden van criminaliteit. Vooral bij de beleving van stedelijke (bebouwde) omgevingen speelt het waargenomen risico veelal een belangrijke rol, met betrekking tot zowel de verkeersveiligheid als de sociale veiligheid. Maar ook bij de beleving van natuurlijke omgevingen, inclusief de kust, kan risico een belangrijke factor zijn. (Herzog & Smith, 1988) Mogelijke risico's verbonden aan de kust voor met name recreanten zijn bijvoorbeeld: een mogelijk sterke aflandse zeestroming, het zoekraken van kleine kinderen en diefstal van persoonlijke eigendommen. Het is duidelijk dat ook het waargenomen risico in een bepaalde omgeving geen objectieve omgevingskarakteristiek is, maar evenals de andere aspecten sterk kan variëren als functie van persoonskenmerken, zoals kennis, houding en ervaring.

Uit het bovenstaande blijkt dat bij de beleving van een omgeving een aantal conceptueel duidelijk verschillende aspecten zijn te onderscheiden. Tegelijkertijd moet worden geconstateerd dat met betrekking tot de uiteindelijke beoordeling van een omgeving die verschillende aspecten in meer of in mindere mate met elkaar kunnen (en zullen) samenhangen en elkaar beïnvloeden. Een ander belangrijk punt dat naar voren komt is dat bij elk van de onderscheiden aspecten steeds duidelijk sprake is van een wisselwerking van omgevingskenmerken en persoonskenmerken, een punt dat ook al eerder naar voren is gebracht. Aansluitend bij recent onderzoek van Van den Berg (1999), kan worden gesteld dat de waardering van (natuurlijke) omgevingen op drie niveaus kan variëren. In de eerste plaats kunnen omgevingen met uiteenlopende kenmerken of attributen tot verschillen in waardering leiden (bijvoorbeeld, het strand bij Zandvoort versus de duinen bij Schoorl of het Bloemendaalse strand in de zomer versus het Bloemendaalse strand in de winter). In de tweede plaats kunnen verschillende groepen belanghebbenden één bepaalde omgeving verschillend waarderen (bijvoorbeeld, de waardering van Egmond aan Zee door bewoners, recreanten en horeca-ondernemers). En in de derde plaats kunnen ook individuen binnen één groep een bepaalde omgeving verschillend waarderen (bijvoorbeeld, verschillen in de waardering van het strand door verschillende recreanten).

Wat uit het bovenstaande ook kan worden opgemaakt, is dat de genoemde aspecten niet alleen conceptueel van elkaar verschillen, maar ook in (meet)niveau. Zo kan de mooiheid of schoonheid (esthetiek) van een omgeving en de gevoelswaarde (emotie) met betrekking tot een omgeving deel uitmaken van de uiteindelijke waardering (evaluatie) van de omgeving. Hetzelfde geldt in feite voor de betekenis van een omgeving voor de persoon en het waargenomen risico. Binnen deze zogenaamde secundaire belevingsaspecten is evenwel in principe ook weer wisselwerking mogelijk. Bijvoorbeeld, een bepaalde kustlocatie kan voor een persoon een bijzondere betekenis hebben, als gevolg waarvan de locatie bepaalde emoties oproept, hetgeen weer van invloed is op de uiteindelijke waardering. Met andere woorden, omgevingswaardering lijkt algemener van

aard; de waardering zegt iets over hoe een omgeving beoordeeld wordt, maar zegt op zichzelf weinig waarom de omgeving zus of zo beoordeeld wordt. Is het de schoonheid van de omgeving of de emoties die het oproept, is het de persoonlijke betekenis van de omgeving voor de persoon of is het waargenomen risico maatgevend? Of is het een combinatie van factoren (hetgeen doorgaans het geval zal zijn) en op welke wijze hangt dat samen met persoonlijke achtergrondvariabelen? Dit zijn belangrijke vraagpunten voor het veldonderzoek.

2.4 Dynamiek van beleving en belevingswaarden

Een uit beleidsoogpunt belangrijke vraag is hoe variabel of invariabel de beleving van de kust door haar gebruikers is: is de beleving van vandaag dezelfde van morgen? En welke effecten op de beleving hebben (beleidsmatige) ingrepen in de kustomgeving?

In de omgevingswaarderingliteratuur wordt niet of nauwelijks ingegaan op het aspect van de dynamiek. Toch kan op basis van het bovenstaande wel een aantal algemene veronderstellingen geformuleerd worden. In z'n algemeenheid kan gesteld worden dat, *in de mate dat de omgevingsbeleving bepaald wordt door specifieke persoonskenmerken en/of omgevingskenmerken, veranderingen in die persoons- en/of omgevingskenmerken ook tot verandering van de omgevingsbeleving zullen leiden*. Dit impliceert dus, bijvoorbeeld, dat als de waardering van een landschap sterk samenhangt met leeftijd, in ieder geval op individueel niveau, met het ouder worden van de persoon, een verschuiving van de beoordeling van dat landschap verwacht mag worden. In de mate dat, in dit voorbeeld, de leeftijdsopbouw van de populatie verschuift, kan dit ook tot een populatiebrede belevingsverandering leiden. Leeftijd is hierbij slechts een voorbeeld. Hetzelfde principe geldt voor alle relevante persoonsvariabelen. Dit lijkt wellicht wat triviaal, maar in z'n consequenties is dat zeker niet: de mogelijkheid om een indicatie te krijgen van de dynamiek van beleving is afhankelijk van de mate waarin de persoonlijke invloedsfactoren, in aard en effect, kunnen worden vastgesteld én de voorspelbaarheid van demografische ontwikkelingen met betrekking tot die invloedsfactoren. Een complicerende factor daarbij is nog dat het veelal niet gaat om hoofdeffecten van persoonskenmerken, maar om interactie-effecten van persoon en omgeving.

Het principe geldt, zoals gezegd, ook ten aanzien van de omgeving. Als de waardering van een omgeving sterk bepaald wordt door, bijvoorbeeld, rust en stilte, kan bij een (toenemende) verstoring van die rust en stilte, door welke oorzaak ook, een verandering van de waardering verwacht worden. Ook hierbij moet natuurlijk de kanttekening geplaatst worden dat het veelal gaat om interactie-effecten, als gevolg waarvan de invloedslijnen en -effecten waarschijnlijk complexer zijn dan het voorbeeld suggereert.

Om een beeld te krijgen van de (potentiële) dynamiek in omgevingsbeleving is het dus belangrijk inzicht te hebben in de belangrijkste invloedsfactoren ten aanzien van de beleving en in de veranderbaarheid van die factoren.

In ieder geval in theorie zou het ook zo kunnen zijn, dat de waardering van bepaalde omgevingskenmerken, en daarmee de waardering van de omgeving als geheel, autonoom verandert. Bijvoorbeeld, de sterke voorkeur van mensen voor landschappen met water zou op den duur kunnen veranderen. Ook is het in theorie voorstelbaar dat de invloed van bepaalde persoonskenmerken op de beleving autonoom verandert. Bijvoorbeeld, de bestaande voorkeur van kinderen en ouderen voor meer gecultiveerde landschappen boven ruige, wilde landschappen, zou kunnen veranderen. Of dergelijke autonome verschuivingen zich zullen voordoen met betrekking tot de landschapswaardering in het algemeen en met betrekking tot de kustbeleving in het bijzonder is moeilijk aan te geven. Het zou betekenen dat inzicht zou moeten bestaan in de drijvende krachten onder die

eventuele autonome effecten en in de voorspelbaarheid van toekomstige trends inzake die drijvende krachten. Dat inzicht ontbreekt.

Met betrekking tot de belevingsdynamiek is nog wel een aantal andere belangrijke punten te noemen. Ingrepen in een bestaande omgeving worden in eerste instantie over het algemeen negatief gewaardeerd. Dit effect is het sterkst als de ingreep bestaat uit de plaatsing van mensgemaakte objecten (gebouwen, infrastructuur) in een voorheen natuurlijk landschap (Ulrich, 1981), maar ook bij landschappelijke veranderingen in een bestaande omgeving is een dergelijk negatief effect vaak waarneembaar (Bell et al., 1996). Mensen hechten over het algemeen, zeker in relatie tot natuurlandschappen, veel waarde aan behoud van de bestaande situatie; men is met betrekking tot de natuur relatief conservatief ingesteld. Daarnaast wordt, zoals eerder opgemerkt, menselijke activiteit in een natuurlijke omgeving veelal negatief beoordeeld.

Met opzet is zojuist gesproken over een *in eerste instantie* negatieve waardering van omgevingsingrepen. Vaak blijkt de negatieve waardering na verloop van tijd, door gewenning en het vertrouwd raken met de omgevingsverandering, af te nemen (Ulrich, 1981) en kan soms zelfs overslaan in een positieve waardering. Dit effect wordt in de psychologie wel aangeduid als het 'mere exposure effect' (Zajonc, 1968): louter door bij herhaling geconfronteerd te worden met de nieuwe omgeving, wordt de aanvankelijk negatieve waardering minder negatief. Een mogelijke verklaring voor dit effect is dat de omgevingsverandering niet strookt met de aanvankelijk bestaande perceptieve en cognitieve schemata ten aanzien van die omgeving. Gaandeweg vormen zich nieuwe schemata met betrekking tot de veranderde omgeving, waarbij de verandering is opgenomen en deel uitmaakt van het geheel.

Verder blijkt uit de omvangrijke literatuur binnen met name de (toegepaste) sociale psychologie inzake attituden en attitudeverandering (het concept attitude hangt sterk samen met beleving) dat de effecten van beleidsinterventies op houding en gedrag slechts ten dele worden bepaald door de maatregel als zodanig. De wijze waarop een maatregel wordt geïmplementeerd, de wijze waarop de maatregel wordt gecommuniceerd en eventueel flankerend beleid bepalen eveneens in sterke mate hoe de maatregel uiteindelijk wordt beoordeeld en gewaardeerd. Dit is op zichzelf een belangrijk punt ten aanzien van de ontwikkeling en uitvoering van (kust)beleid. Daarnaast is het ook een relevant punt met betrekking tot verkennend vooronderzoek naar de te verwachten effecten op houding en gedrag van mogelijke beleidsmaatregelen. Bij dergelijk onderzoek wordt vaak wel de invloed van een bepaalde maatregel sec gemeten en wordt de context van implementatiewijze, communicatie en eventueel flankerend beleid niet meegenomen. Een mogelijke consequentie daarvan is dat uit vooronderzoek naar de effecten van omgevingsingrepen een negatiever resultaat naar voren komt dan blijkt bij de daadwerkelijke implementatie van het beleid (Baker, West, Moss & Weyant, 1980)

Vragen naar de mening over 'iets' is overigens altijd enigszins kwestieus, zeker als dat 'iets' (vooralsnog) niet bestaat. Bij wat genoemd wordt 'Stated Preference Onderzoek' formuleren mensen meningen en opvattingen op basis van bepaalde concepties en ideeën (Polak & Jones, 1997). Het is de vraag in hoeverre die meningen en opvattingen overeenkomen met de reacties bij werkelijke implementatie. Onderzoek naar die werkelijke reacties wordt 'Revealed Preference Onderzoek' genoemd. Op zichzelf is een 'Revealed Preference onderzoek' dus betrouwbaarder. Maar in veel situaties is een dergelijk onderzoek niet mogelijk. Vaak wil men voorafgaande aan de implementatie van een beleidsmaatregel inzicht hebben in de effecten en gevolgen ervan. In die gevallen is dan ook 'Stated Preference Onderzoek' de enige mogelijkheid. Door middel van het zo goed mogelijk opstellen en uittesten van de inhoudelijke vragenlijst kan getracht worden de 'bias' bij een SP-studie tot een minimum te beperken.

Uit het bovenstaande blijkt dus met zoveel woorden, dat de individuele houding jegens of de beleving van een bepaalde omgeving niet invariant is. Het is geen constante. Verschillende factoren kunnen leiden tot een belevingswijziging. Genoemd zijn al de eventuele verandering van omgevingskenmerken, persoonlijke ontwikkeling en gewenning en ervaring. Maar ook de sociale omgeving kan hierin een belangrijke rol spelen. Van jongst af aan is de sociale omgeving een belangrijke invloedsfactor bij de vorming van individuele waarden, normen en voorkeuren (Roakeach, 1973, Fishbein & Ajzen, 1975). Daarbij gaat het om zowel de sociale omgeving in brede zin, de culturele en maatschappelijke context, als die in meer enge zin, de directe sociale omgeving, bestaande uit sociale relaties in de directe leefomgeving. De omgevingswaardering van een persoon is dus deels ook afhankelijk van de waardering door anderen. Bewust en onbewust vormt en wijzigt men eigen denkbeelden, meningen en opvattingen mede onder invloed van anderen. Hoe die invloedsrelaties precies lopen is evenwel niet te zeggen. Sociale processen ten aanzien van houding, normen en gedrag zijn continue, zeer complexe processen. Dit valt buiten de scope van dit project.

2.5 De verbondenheid van Nederlanders met de kust

Er zijn in de beschikbare literatuur geen aanwijzingen gevonden dat Nederlanders zich meer dan andere volkeren verbonden voelen met de kust en de zee. Dat neemt niet weg dat wel sprake zou kunnen zijn van een zekere 'kustgerichtheid'. Zoals eerder genoemd hebben mensen in het algemeen een sterke voorkeur voor omgevingen met water (Gifford, 1997; Van den Berg, 1999). Daarnaast blijkt waterrecreatie (zwemmen, zeilen, roeien, surfen) een voor veel mensen aantrekkelijke vorm van vrijetijdsbesteding. Water als zodanig lijkt dus op mensen een grote aantrekkingskracht te hebben. Dit komt ook duidelijk tot uitdrukking in de vakantiebestemmingen van mensen; zeer velen geven de voorkeur aan een bestemming in de directe nabijheid van water: de zee, een meer, een rivier of een zwembad. Maar dat geldt niet alleen voor Nederlanders. Wat misschien wel voor Nederlanders meer dan voor veel andere volkeren geldt is de betrekkelijk grote beschikbaarheid van de kust. In Nederland, met zijn in verhouding enorme kustlijn en de goede toegankelijkheid en begaanbaarheid van de kust (goed bereikbare zandstranden) zou de kust om die redenen een relatief grote aantrekkelijkheid kunnen hebben.

Die 'watergerichtheid' lijkt dus een algemeen menselijk kenmerk te zijn. Er is een intrigerende theorie die daarvoor een verklaring zou kunnen geven. Dit is de zogenoemde Wataap-theorie (Aquatic Ape Theory: Morgan, 1990). Volgens deze evolutietheorie stamt de mens af van een apesoort die in waterrijk gebied heeft geleefd, naar schatting 5 tot 7 miljoen jaar geleden. Volgens de huidige meest gangbare evolutietheorie stamt de mens af van aapachtigen die op een gegeven moment de bossen als hun leefomgeving verruilden voor de graslanden van de open savanne. Deze 'savanne-aap theorie' kan evenwel een groot aantal kenmerken van de huidige mens niet of onvoldoende verklaren. Veel menselijke kenmerken komen namelijk bij geen enkel ander landzoogdier voor, maar juist wel bij andere waterzoogdieren. Op basis hiervan is de veronderstelling volgens de Wataap-theorie, dat de prehistorische voorouder van de huidige mens in en rond het water moet hebben geleefd. Morgan geeft in haar boek 'The Scars of Evolution' (1990) een groot aantal argumenten en aanwijzingen die deze theorie zouden ondersteunen (bijvoorbeeld: aangeboren tweevoetigheid, naaktheid, huidgebonden onderhuidsvetweefsel, buik-op-buik copulatie, huilen, verlaagde strottehoofd, controle over de ademhaling).

2.6 Natuurwaarderinginstrumenten

Natuur heeft zeker in de huidige maatschappij niet alleen een psychologische waarde, maar ook een ecologische en economische waarde. Binnen het natuurbeleid wordt dan ook in toenemende mate gekeken naar de natuurwaarde van een bepaald gebied. Van overheidswege is ook bepaald dat schade aan de natuur als gevolg van grootschalige infrastructurele projecten gecompenseerd moet worden met de aanleg van 'nieuwe' natuur (van dezelfde natuurwaarde) elders. In dat kader zijn verschillende natuurwaarderinginstrumenten ontwikkeld en gehanteerd (zie voor een overzicht van Nederlandse waarderingstudies Ruijgrok, 1996). Het op het thema 'kustbeleving en – waardering' meest toegesneden instrument is de zogenoemde Natuurmodule (Ruijgrok, 1998).

De Natuurmodule

Binnen het onderzoeksprogramma van de stichting Land, Water, Milieu Informatietechnologie (LWI) is door het ingenieursbureau IWACO, het Waterloopkundig Laboratorium, het Instituut voor Milieuvraagstukken van de VU en de Universiteit van Amsterdam een computermodel ontwikkeld ten behoeve van het ontwerp, de ontwikkeling en de waardering van natuurlandschappen aan de kust (Ruijgrok, 1998). Het doel van het computermodel, de Natuurmodule genoemd, is een beslissingsondersteunend instrument te hebben bij natuurontwikkelingsprojecten aan de kust.

De natuur module bestaat uit drie hoofonderdelen (Ruijgrok, 1998):

Een **abiotisch model**, waarin aan de hand van randvoorwaarden (natuurlijke omgevingskenmerken, zoals de grondwaterstand, grondsoort en zoutgehalte, in relatie tot vegetatiespecifieke vereisten) bepaald wordt of bepaalde natuurtypen op een bepaalde plaats kunnen ontstaan en bestaan: het betreft dus een haalbaar landschappelijk natuurontwerp, bestaande uit een combinatie van verschillende natuurdoeltypen. Met betrekking tot het kustlandschap worden 25 natuurdoeltypen onderscheiden (Ruijgrok, 1998).

Een **ecologisch model**, waarin wordt bepaald hoe het gedefinieerde natuurontwerp zich in de loop van de jaren landschappelijk kan ontwikkelen met en zonder beheers- en onderhoudsmaatregelen en welke dier- en plantensoorten er een plaats in kunnen vinden. Het resultaat van het ecologisch model is een matrix, waarin wordt aangegeven hoeveel hectaren van het totale ontwerpgebied wordt ingenomen door de verschillende natuurdoeltypen op verschillende punten in de tijd.

Een **waarderingsmodel**, waarmee kan worden vastgesteld wat de ecologische waarde, de economische waarde en de belevingswaarde van het natuurontwerp als geheel en van de onderscheiden natuurdoeltypen afzonderlijk is, met het doel verschillende natuurontwerpen op hun ecologische, economische en belevingsmeritis onderling te kunnen vergelijken.

De **ecologische waarde** is een score, toegekend door ecologen, voor elk natuurdoeltype op basis van ecologisch relevante aspecten, zoals biologische diversiteit, zeldzaamheid, natuurlijkheid en vervangbaarheid. De scores worden vermenigvuldigd met het areaal van het desbetreffende natuurdoeltype binnen het ontwerp.

De **economische waarde** is de som van drie monetaire waarden:

- De productiewaarde (bijvoorbeeld eventuele opbrengsten van bosbouw)
- De regulatiewaarde (bijvoorbeeld de geschatte kooldioxide-fixatie capaciteit)
- De *monetaire* belevingswaarde, dat wil zeggen, de hoeveelheid geld die gebruikers en niet-gebruikers (bezoekers en niet-bezoekers) van bepaalde natuurgebieden bereid zijn te betalen (the willingness to pay) voor het bezoeken respectievelijk het in stand houden van de natuurgebieden.

De productie- en regulatiewaarden van de verschillende natuurtypen worden bepaald door deskundigen, ook weer vermenigvuldigd met het aandeel van elk type binnen het totale ontwerpgebied. De monetaire belevingswaarde voor gebruikers wordt vastgesteld aan de hand van een veldstudie onder bezoekers van een aantal geselecteerde kenmerkende (kust)landschapsgebieden, vermenigvuldigd met het aantal bezoekers van dat gebied per jaar. De monetaire waarde voor niet-gebruikers wordt niet vastgesteld op basis van veldonderzoek, maar berekend aan de hand van verschillende aannames en veronderstellingen.

Naast de genoemde monetaire belevingswaarde wordt in de Natuurmodule nog een niet-monetaire **belevingswaarde** onderscheiden, betreffende een algemeen waarderingscijfer (van 1 tot 10) voor de 25 onderscheiden natuurdoeltypen. Deze waarde wordt bepaald door een aantal mensen de verschillende natuurdoeltypen aan de hand van foto's te laten scoren. De rationale voor het hanteren van een monetaire en niet-monetaire belevingswaarde is dat de Natuurmodule in principe is opgebouwd en 'werkt' op het niveau van natuurdoeltypen, maar de "willingness to pay" laat zich op het niveau van enkelvoudige natuurdoeltypen niet bepalen. Ten aanzien van grotere en bestaande landschapsgebieden is dat beter mogelijk. Om daarnaast toch een indicatie te krijgen van de waardering van afzonderlijke natuurdoeltypen, is de niet-monetaire belevingswaarde erbij opgenomen.

Het aantrekkelijke van de Natuurmodule in z'n totaliteit is dat met behulp ervan op relatief eenvoudige wijze kan worden vastgesteld wat voor een bepaald gebied een realiseerbaar natuurontwerp is (abiotisch model), hoe het ontwerp zich in de loop der tijd zal en kan ontwikkelen (ecologisch model) en wat de ecologische, economische en belevingswaarde van het ontwerp is, ook op verschillende momenten in de tijd. Met betrekking tot vooral de belevingswaarde is evenwel een aantal belangrijke methodologische en conceptuele kanttekeningen te plaatsen:

- In de beschrijving van de Natuurmodule als geheel wordt de monetaire belevingswaarde gezien als een component van de economische waarde (Ruijgrok, 1998). In de meer inhoudelijke uitwerking van het waarderingsmodel wordt evenwel vooral gesproken over de belevingswaarde, waaronder zowel de monetaire als de niet-monetaire belevingswaarden worden begrepen.
- De monetaire belevingswaarde is vastgesteld ten aanzien van bestaande natuurlandschappen, op landschapniveau, langs de Nederlandse kust. De ecologische waarde, de economische waarde en ook het algemeen waarderingscijfer is vastgesteld op het niveau van natuurdoeltypen. Het is de vraag of dat verschil in meetniveau onder één noemer kan worden gebracht.
- De monetaire belevingswaarde van landschapstypen voor niet-gebruikers is bepaald aan de hand van schattingen en berekeningen. Voor een dergelijk belangrijk aspect als de bestaanswaarde van een landschap als zodanig voor de Nederlandse bevolking is, lijkt dat een erg smalle basis.
- Het belangrijkste punt van kritiek betreft evenwel de betalingsbereidheid voor een bezoek aan een natuurlandschap als maat te nemen voor de belevingswaarde van dat landschap voor de persoon. Het is een vooral door economen veelvuldig gehanteerde benadering om maatschappelijke activiteiten en dus ook zelfs individuele opvattingen en motieven zoveel mogelijk te 'monetariseren', in geld uit te drukken. Ondanks de wellicht economische feasibility, moet echter worden geconstateerd dat het bedrag dat men bereid is te betalen voor een bezoek aan een natuurgebied wel heel iets anders is dan hoe men dat natuurgebied beleeft. Natuurlijk zal het zo zijn, dat een persoon die een bepaalde omgeving als onprettig ervaart minder bereid zal zijn te betalen voor een bezoek dan een persoon die de omgeving als prettig ervaart, maar daarnaast zijn er verschillende contaminerende factoren te noemen, die niet zozeer iets zeggen over de omgevingsbeleving, maar wel in sterke mate van invloed kunnen zijn op de betalingsbereidheid:

- Inkomen
- Houding jegens het betalen voor natuur(toegankelijkheid) als zodanig.

Zo mag worden aangenomen dat mensen die lid zijn van Natuurmonumenten op zichzelf een positieve houding zullen hebben tegenover het in standhouden van en het bezoeken van natuurgebieden. Maar niet alle Nederlanders met een positieve houding zijn lid van Natuurmonumenten. Daar komt nog bij, dat de monetaire belevingswaarde weliswaar iets zegt over de individuele waardering van een landschap door een persoon, maar niets over de achterliggende redenen van de waardering.

Ten aanzien van het onderhavige project ‘Beleving aan de Nederlandse Noordzeekust’ lijkt de Natuurmodule ook onvoldoende bruikbaar. Naast het genoemde punt van de operationalisatie van beleving (in termen van “willingness to pay”), hangt dit samen met de volgende twee aspecten:

- De natuurmodule is vooral ontwikkeld ten behoeve van natuurontwikkelingsprojecten aan de kust. Direct daarmee samenhangend ligt de nadruk in de module logischerwijze sterk op natuurlijke elementen en kenmerken en de kustomgeving. Bij de kustbeleving door recreanten, bewoners en ondernemers zullen, naar alle waarschijnlijkheid, naast de natuurlijke elementen ook andere kenmerken een belangrijke rol spelen.
- De natuurmodule ‘werkt’ met 25 onderscheiden natuurdoeltypen. De verwachting is dat mensen in hun kustbeleving en –waardering niet op zo’n gedetailleerd niveau onderscheid maken. Vergelijk de waardering van een bos: mensen kunnen en zullen verschillende soorten bomen, indien er expliciet naar wordt gevraagd, best verschillend waarderen. Maar het is zeer de vraag of mensen hun oordeel daarop baseren bij de waardering van een wandeling door een loofbomenbos.

2.7 Een voorlopig model van kustbeleving

Op basis van de beschreven inzichten kan een globaal model voor het meten van kustbeleving worden opgesteld. Uitgangspunt is het eerder genoemde belevingsmodel van Steffen en Van der Voordt (1979). Dit model is echter te beperkt, omdat het uitsluitend een conceptueel model is; het is geen operationeel model dat gebruikt kan worden in het onderzoek. Om die reden is het belevingsmodel uitgebreid, zoals in onderstaande figuur is weergegeven.

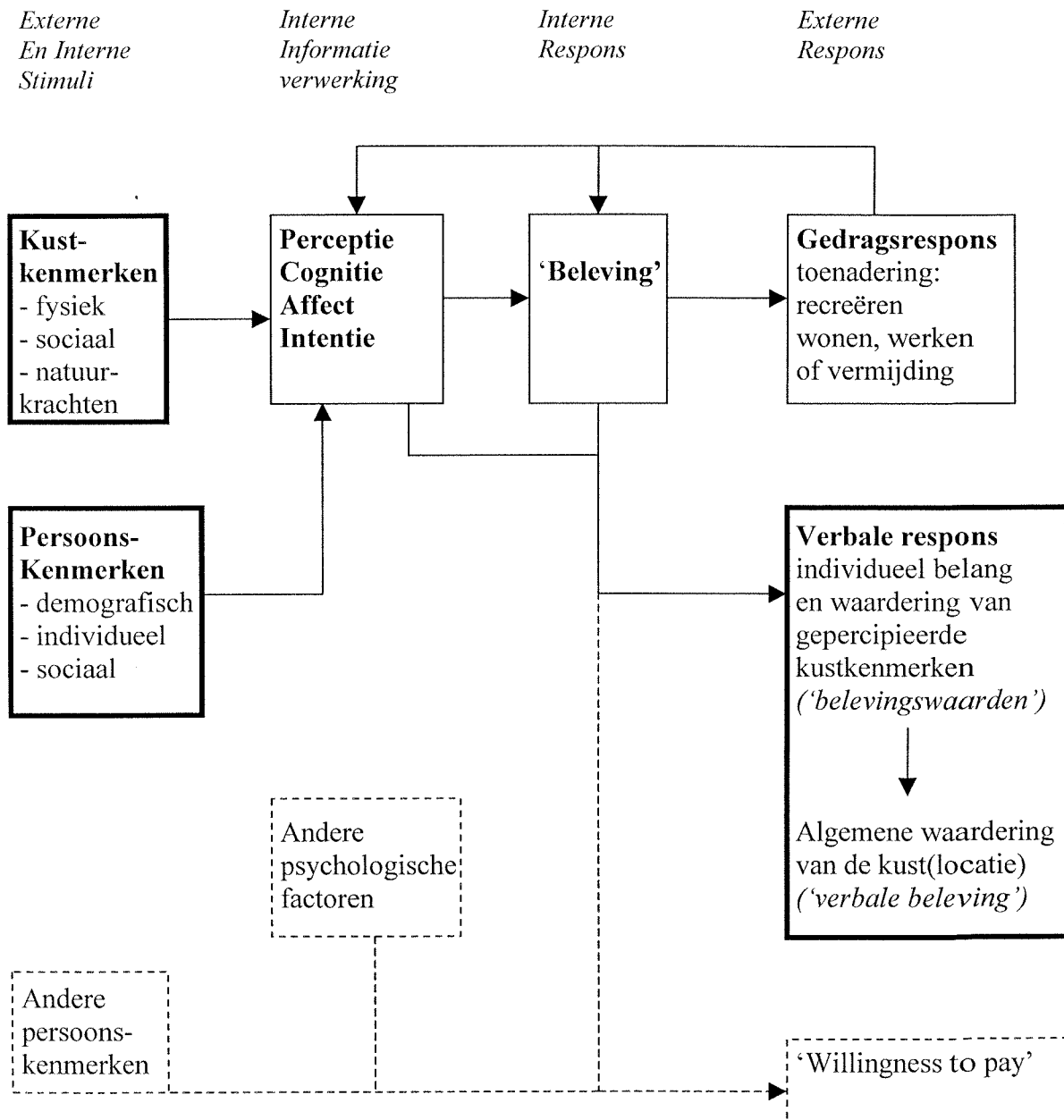
Uitgangspunt is dat het gaat om een stimulus-responsmodel. De waarneembare omgevingskenmerken vormen de externe stimuli. De persoon, met zijn of haar persoonlijke achtergrond (de interne stimuli), neemt bepaalde kenmerken waar en verwerkt die. Andere kenmerken worden niet waargenomen. Dat resulteert in een bepaalde innerlijke beleving, de interne respons. Die beleving is op haar beurt van invloed op het gedrag van de persoon, de externe respons: positieve beleving leidt tot toenadering (men vindt het prettig om aan de kust te recreëren, te wonen en/of te werken), negatieve beleving leidt tot vermijdingsgedrag. Het gedrag zelf kan evenwel ook weer van invloed zijn op de informatieverwerking en op de beleving.

De beleving als zodanig is, zoals eerder opgemerkt, niet meetbaar. Het gedrag van de persoon is op zichzelf wel meetbaar, maar is een relatief zeer grove maat en is niet informatief ten aanzien van de achterliggende motieven. Een alternatief is de verbale respons: de meningen en opvattingen over de kust en relevante kustkenmerken, zoals tot uitdrukking gebracht in een interview of enquête. Het veldonderzoek zal zich om die reden vooral richten op de in onderstaande figuur vetomlijnde factoren, waarbij moet worden aangetekend dat het (gerapporteerde) gedrag wel degelijk in het onderzoek wordt meegenomen (frequente kustbezoek,

geprefereerde kustlocaties, geprefereerde omstandigheden voor kustbezoek, geprefereerde activiteiten aan de kust).

De 'meetbare beleving' wordt gevormd door de individuele waarneming en waardering van omgevingskenmerken. Een belangrijk punt daarbij is, zeker uit het oogpunt van gebruikswaarde ten behoeve van beleidsontwikkeling, welk gewicht de waarneming en waardering van afzonderlijke kenmerken of van clusters van kenmerken hebben in de 'overall'-beleving.

Een voorlopig model van kustbeleving

3 Interviews met kustgebruikers

3.1 Inleiding

Hoewel in de beschikbare omgevingswaarderingsliteratuur, zoals eerder is beschreven, nauwelijks aandacht blijkt te worden geschonken aan de kust, bieden de bestaande inzichten inzake de beoordeling en waardering van omgevingen wel goede handvatten voor de inhoudelijke opzet van het onderzoek naar de kustbeleving door kustgebruikers. Het volstaat niet mensen een algemeen oordeel te laten formuleren over de kust. Het is van belang een goed inzicht te hebben in welke omgevingskenmerken en/of –elementen worden waargenomen, hoe die kenmerken en/of elementen worden gewaardeerd en in hoeverre die perceptie en waardering samenhangt met persoonskenmerken. Op die wijze is het mogelijk een beeld te krijgen van de kustbeleving met verklarende en voorspellende waarde.

Binnen het totale kustbelevingsonderzoek worden drie veldstudies onderscheiden:

1. Interviews met kustgebruikers
2. Groepsdiscussies met beleidsmedewerkers, belangengroeperingen en wetenschappers
3. Enquête-onderzoek onder kustgebruikers

De interviews en het enquête-onderzoek richten zich beide primair op de kustgebruiker. Daarbij zijn de interviews sterk kwalitatief van aard, terwijl het enquête-onderzoek meer kwantitatief van opzet zal zijn. Juist omdat nog zo weinig bekend is over kustbeleving, is het belangrijk in eerste instantie een sterk verkennend en explorerend onderzoek te doen. Open of half-open interviews zijn daartoe een goed instrument. In dit hoofdstuk zullen de opzet, uitvoering en resultaten van de interviews worden besproken.

3.2 Opzet en procedure

3.2.1 Werving van respondenten

Voor de interviewstudie is uitgegaan van in totaal zestig interviews/respondenten. Daarbij zijn de volgende selectiecriteria en groepsindelingen gehanteerd:

Gebruiksfunctie.

De kustbeleving van mensen hangt naar alle waarschijnlijkheid sterk samen met de belangrijkste functie van de kust voor de persoon. Er worden drie groepen kustgebruikers onderscheiden:

- Recreanten: mensen die de kust bezoeken voor ontspanning en/of recreatie;
- Bewoners: mensen die in kustplaatsen wonen;
- Ondernemers: mensen die voor hun ‘broodwinning’ economisch gebonden zijn aan de kust (met name in de horeca en recreatiesector).

Het is ongetwijfeld zo dat de drie genoemde groepen nog verder uitgesplitst zouden kunnen worden. Zo kan de ene recreant aan de kust rust en ontspanning zoeken, terwijl een ander juist vertier

en activiteit zoekt, hetgeen ook tot verschillende oordelen over de kust kan leiden. Het aantal van zestig interviews is evenwel te beperkt om een zinvolle verdere uitsplitsing te maken.

Leeftijd/gezinssamenstelling

Het is niet onwaarschijnlijk dat de kustbeleving van mensen differentieert met hun leeftijd. Los daarvan is het waarschijnlijk dat het wel of niet hebben van jonge kinderen een belangrijke factor vormt, met name binnen de groep recreanten. We onderscheiden hierbij de volgende drie groepen:

- A. Volwassenen met jonge kinderen (< 12 jaar);
- B. Volwassenen zonder (jonge) kinderen;
- C. Ouderen (60 +).

Ook hierbij kan gesteld worden dat waarschijnlijk meer relevante subgroepen zijn te onderscheiden, maar gezien de beperkingen van de steekproef wordt dat in het kader van dit deelonderzoek niet zinvol geacht.

Kustlocatie

De Nederlandse Noordzeekust is niet over de gehele kustlijn hetzelfde: zowel natuurlijke als niet-natuurlijke aspecten in de omgeving kunnen sterk uiteenlopen. Het is goed mogelijk dat de kustbeleving ook voor de verschillende locaties verschillend is. Er zijn vijf duidelijk onderscheidbare kustlocaties geselecteerd voor het houden van interviews:

(van noord naar zuid)

- a) Texel. Texel is een waddeneiland en neemt om die reden al een bijzondere plaats in. Het eiland is alleen met de boot te bereiken. Auto's kunnen mee. Texel, evenals de andere waddeneilanden, wordt gekenmerkt door een relatief breed zandstrand en een omvangrijk duingebied
- b) Egmond aan Zee. Egmond aan zee is een, vergeleken met plaatsen als Zandvoort en Scheveningen, relatief kleinschalige badplaats en heeft nog een sterk dorpskarakter. Egmond ligt ook in een zeer omvangrijk duingebied.
- c) IJmuiden. IJmuiden is geen echte badplaats en is ook niet als zodanig ingericht. Het meest kenmerkende aan IJmuiden is de contrasterende 'sky-line': naar één kant is het uitzicht open en ver. Naar de andere kant wordt het zicht in sterke mate bepaald door de pier en de fabrieken van Hoogovens.
- d) Scheveningen. Scheveningen is wat genoemd kan worden een 'vier sterren' badplaats. Commerce speelt belangrijke rol. Een grote hoeveelheid winkeltjes en horecagelegenheden. Hoge exclusieve hotels en appartementencomplexen. Erg druk, zeker in de zomer, Relatief weinig duingebied.
- e) Walcheren. Walcheren is één van de Zeelandse eilanden. Kenmerkend zijn vooral de delta en de scheepvaart. Het duingebied is relatief beperkt.

Aan de hand van de genoemde criteria komen we tot de onderstaande matrix. Daaruit kan worden opgemaakt dat per kustlocatie 12 interviews zijn gehouden, in de verdeling: 6 recreanten, 4 bewoners en 2 werkenden.

<i>Kustlocatie</i>	<i>Gebruiksfunctie</i>	<i>Leeftijd Gezin</i>	<i>Aantal respondenten per cel</i>
Texel	Recreanten	A	2
		B	2
		C	2
	Bewoners	A	2
		B	1
		C	1
	Ondernemers	A of B	2
Egmond	Recreanten	A	2
		B	2
		C	2
	Bewoners	A	2
		B	1
		C	1
	Ondernemers	A of B	2
IJmuiden	Recreanten	A	2
		B	2
		C	2
	Bewoners	A	2
		B	1
		C	1
	Ondernemers	A of B	2
Scheveningen	Recreanten	A	2
		B	2
		C	2
	Bewoners	A	2
		B	1
		C	1
	Ondernemers	A of B	2
Walcheren	Recreanten	A	2
		B	2
		C	2
	Bewoners	A	2
		B	1
		C	1
	Ondernemers	A of B	2

De respondenten zijn allen op de kustlocatie zelf geworven. Vijf getrainde interviewers zijn ieder naar één van de vijf locaties afgereisd en hebben daar elk 12 interviews afgenomen, aan de hand van de weergegeven matrix. Als dank voor hun medewerking hebben alle respondenten na afloop een kadobon van 15 gulden gekregen.

Naast de genoemde criteria is bij de werving van respondenten ook getracht een redelijke verdeling van mannen en vrouwen te krijgen. Verder is bij de werving van recreanten getracht niet alleen zogenoemde ‘strandrecreanten’ te interviewen, maar ook ‘duin-recreanten’. Beide aspecten vormden evenwel geen harde selectiecriteria.

3.2.2 Het interview

Als leidraad voor de interviews is een uitgebreid interviewprotocol of –schema opgesteld (zie bijlage 1). De schema's voor de drie onderscheiden groepen kustgebruikers (recreanten, bewoners en ondernemers) waren nagenoeg gelijk. Aan de ondernemers en bewoners zijn enkele aanvullende vragen gesteld met betrekking tot het werken respectievelijk het wonen aan de kust. De interviewschema's bestonden uit de volgende onderdelen:

Deel 1. Noordzeekust algemeen

- waardering van de duinen in het algemeen
- waardering van het strand en de zee in het algemeen
- waardering van de Nederlandse badplaatsen in het algemeen

Deel 2. Specifieke kustlocatie

- inventarisatie en beoordeling van positieve, negatieve en gemiste aspecten van de kustlocatie als woon- of werklocatie (niet voor recreanten)
- inventarisatie en beoordeling van positieve, negatieve en gemiste aspecten van de kustlocatie als recreatiegebied

Deel 3. Vliegveld in zee

- Meningen over (de effecten van) een vliegveld in zee

Het hoofddoel van belevingsonderzoek is het verkrijgen van een algemeen beeld van de belangrijkste belevingswaarden met betrekking de Nederlandse Noordzeekust, dat wil zeggen los van specifieke beleidsplannen en –ontwikkelingen. Deel 1 en deel 2 van het interviewschema zijn daarop ook toegesneden. Het thema 'Meningen over (de effecten van) een vliegveld in zee' (Deel 3) is eraan toegevoegd, omdat reeds voordat het project in zijn geheel is afgerond, vanuit Rijkswaterstaat inzicht met betrekking tot dat thema gewenst is in verband met de lopende beleidsvoorbereidingen.

In de interviews werd grotendeels gewerkt met open vragen. Dat wil zeggen, de respondenten moesten zelf een antwoord formuleren; er was geen sprake van voor-geformuleerde antwoordmogelijkheden. Een groot nadeel hiervan is dat met de interviewgegevens niet of nauwelijk 'ge-rekend' kan worden en de analyses vergen meer moeite en inspanning. Toch is voor deze methode gekozen, juist omdat nog zo weinig bekend is over kustbeleving en we, in verband daarmee, de respondenten zoveel mogelijk ruimte wilden geven.

De interviews duurden ongeveer drie kwartier tot een uur.

3.3 Resultaten

Bij de bespreking van de resultaten zullen in grote lijnen de opeenvolgende onderdelen van het interviewschema gevolgd worden. Het interviewschema is integraal opgenomen in bijlage 1. Paragraaf 3.2 gaat in op de meningen over de Nederlandse Noordzeekust in het algemeen (deel 1), in paragraaf 3.3 worden de resultaten met betrekking tot de specifieke kustlocatie besproken (deel 2) en in paragraaf 3.4, ten slotte, wordt in gegaan op het vliegveld in zee (deel 3). Hieraan voorafgaande wordt kort stilgestaan bij de respondenten

3.3.1 Respondenten

In bijlage 2 worden enkele persoonsgegevens van de 60 respondenten weergegeven. Daaruit blijkt dat de interviewers er goed in geslaagd zijn de interviews volgens de geplande verdeling en criteria af te nemen. Op elk van de vijf geselecteerde kustlocaties (Texel, Egmond aan zee, IJmuiden, Scheveningen en Vlissingen e.o. (Walcheren)) zijn vier bewoners, zes recreanten en twee ondernemers geïnterviewd. Daarbij is ook de indeling naar leeftijd en gezinssamenstelling goed aangehouden.

Het interview werd ook, vrijwel zonder uitzondering, door alle respondenten als leuk en goed ervaren. De vragen vond men soms ook wel lastig. Veel mensen vonden het bijvoorbeeld moeilijk aan te geven welke omgevingskenmerken de kust nu voor hen zo aantrekkelijk maken.

3.3.2 De Noordzeekust in het algemeen

De respondenten werd in eerste instantie gevraagd te omschrijven waaraan ze denken bij de term 'de Nederlandse kust'. Vervolgens is hen gevraagd aan te geven wat voor hen positieve en negatieve aspecten zijn van de duinen in het algemeen, het strand en de zee in het algemeen en de Nederlandse badplaatsen in het algemeen. Met betrekking tot de duinen en het strand en de zee is bovendien gevraagd in hoeverre deze locaties voor hen een persoonlijke betekenis hebben en wat, naar hun idee, de maatschappelijke betekenis ervan is.

Beschrijving Nederlandse Noordzeekust

Gevraagd naar een beschrijving van de Nederlandse Noordzeekust worden door de respondenten zeer uiteenlopende typeringen gegeven. Een aantal respondenten geeft een betrekkelijk objectieve typering, zoals 'strand en zee', 'duinen, strand en zee' en 'de hele kustlijn van Zeeland tot Den Helder'. Bij anderen spreekt ook meer een gevoel of emotie mee: 'mooie brede stranden', 'lekker zandstrand', 'woeste zee', 'rustgevend', 'vrijheid', 'heimwee'. Hierbij lijkt een verschil te bestaan tussen de bewoners en recreanten enerzijds en de ondernemers anderzijds, in de zin dat ondernemers de kust relatief meer in objectieve termen beschrijven, terwijl bij de bewoners en recreanten vaker ook een waardering, gevoel of emotie tot uitdrukking komt.

Uit de beschrijvingen komt overigens ook naar voren, dat de meesten bij 'de kust' vooral een beeld hebben van het strand en de zee. De duinen worden duidelijk minder als onderdeel van de kust gezien.

Waardering van de duinen in het algemeen

Algemeen

De duinen worden door vrijwel alle respondenten zeer gewaardeerd. Daarbij gaat het vooral om de mooiheid van de duinen als natuurgebied en de rust en stilte die er gevonden kan worden

Positieve aspecten

De positieve aspecten van de duinen betreffen voor het natuurschoon, de verscheidenheid aan flora en fauna, de eigenheid van de duinflora en -fauna, de ongereptheid, de puurheid van de natuur. Ook de heel eigen landschapsvorm (natuurlijke glooiingen en heuvels) wordt als positief gezien. Daarnaast zijn het vooral de rust en stilte in de duinen die door de respondenten geapprecieerd worden. Ook de geur, de kleuren en de frisse lucht worden verschillende keren genoemd als positieve aspecten.

Negatieve aspecten

Veel respondenten weten geen negatieve aspecten van de duinen te noemen. Aspecten die wel genoemd worden zijn met name het vuil en de rotzooi die door bezoekers worden achtergelaten, de beperkte toegankelijkheid (veel prikkeldraad en hekken, vaak speciale kaart nodig om erin te mogen).

Persoonlijke betekenis

Opmerkelijk veel respondenten hebben met betrekking tot de duinen sterke positieve jeugdherinneringen. Dat geldt met name voor de recreanten en de bewoners. Velen van hen geven aan in hun jeugd hetzij in de nabije omgeving van duinen te hebben gewoond, hetzij vaak (veelal met hun ouders) naar de duinen zijn toegegaan om te wandelen of te fietsen. Bij de ondernemers komt dit het minst tot uitdrukking.

Maatschappelijke betekenis

De meest genoemde maatschappelijke betekenis van de duinen betreft de functie van (natuurlijke) waterkering. Daarnaast worden genoemd de functie t.b.v. waterwinning en –zuivering, de functie van een ecologisch belangrijk natuurgebied als zodanig en de functie van oord voor bezinning, ontspanning en ‘op verhaal komen’.

Waardering van het strand en de zee in het algemeen

Algemeen

Gevraagd naar een algemeen oordeel over het strand en de zee, komt bij de respondenten een duidelijk minder eenzijdig positief beeld naar voren dan ten aanzien van de duinen. Veel respondenten zijn weliswaar zeer te spreken over het strand en de zee, maar een grote groep noemt ook negatieve aspecten. Daarbij gaat het vooral om de vervuiling van het strand (rotzooi dat aanspoelt en rotzooi dat bezoekers achterlaten) en de vervuiling van de zee (vies water). Dit beeldt komt bij alle drie respondentengroepen (recreanten, bewoners en ondernemers) naar voren.

Positieve aspecten

Het meest genoemde positieve aspect betreft de weidsheid, de uitgestrektheid, het uitzicht, de ruimte(lijkheid) van het strand en de zee. Belangrijke andere aspecten zijn de natuurkrachten: de dynamiek van het water (“het kijken naar de zee verveelt nooit”, “altijd anders”), de geur en het geluid van de zee en de wind (“lekker uitwaaien”). Verder vormen het zandstrand (om te wandelen, te ontspannen en te spelen), het water (om te zwemmen) en de zon (met name in de zomer om te zonbaden) belangrijke recreatieve aspecten. Het strand en de zee vormen voor de meeste respondenten een belangrijke bron van ontspanning, van vrijheid. Het biedt ‘innerlijke rust’, hetgeen dus nadrukkelijk anders is dan de omgevingsrust die in de duinen wordt ervaren. Ook op een druk strand zoeken mensen ontspanning.

Negatieve aspecten

Ten aanzien van de negatieve aspecten van het strand en de zee springen twee punten eruit: de rotzooi en vervuiling van strand en zee (“poep en troep”) en de drukte, de mensenmassa’s vooral in de zomer. Dit geldt met name voor de bewoners en de recreanten. De helft van de ondernemers weet in het geheel geen negatieve aspecten te noemen en bij de aspecten die door hen wel worden genoemd speelt drukte (niet verrassend, aangezien de meeste geïnterviewde ondernemers voor hun broodwinning afhankelijk zijn van recreanten) geen enkele rol.

Persoonlijke betekenis

Gevraagd naar de eventuele persoonlijke betekenis van het strand en de zee voor de respondent, komt hetzelfde beeld naar voren als bij de betekenis van de duinen. Opmerkelijk veel respondenten geven aan in hun jeugd veelvuldig naar het strand te zijn gegaan en daaraan positieve jeugdhervindingen te hebben.

Maatschappelijke betekenis

Met betrekking tot de maatschappelijke betekenis van het strand en de zee wordt door de meeste respondenten vooral gewezen op de sociaal-recreatieve functie van strand en zee (een ontspanningsoord, een ontmoetingsplaats, een plek die kan bijdragen aan een gevoel van saamhorigheid). Daarnaast wordt in dit kader door enkele respondenten (relatief vaker door ondernemers) de economische functie van het strand en de zee genoemd.

Waardering van de Nederlandse badplaatsen in het algemeen

Algemeen

Sterker dan bij de meningen over het strand en de zee lopen de meningen van de respondenten uiteen met betrekking tot badplaatsen. Een aantal respondenten is zeer positief over de badplaatsen ('gezellig', 'altijd wat te doen en te beleven'). Anderen daarentegen zijn er zeer negatief over ('te massaal', 'te commercieel', 'te druk', 'te toeristisch'). Deze tweedeling komt voort bij zowel de bewoners als de recreanten gevonden, niet bij de ondernemers. Geen van de ondernemers laat zich negatief uit over de badplaatsen, maar zijn neutraal tot positief in hun mening.

Positieve aspecten

Een aantal respondenten weet geen positieve aspecten van Nederlandse badplaatsen te noemen. Dit zijn vanzelfsprekend die respondenten die er het meest negatief tegenover staan. Respondenten die minder of niet negatief zijn over badplaatsen, noemen vooral de gezelligheid ('de gezellige drukte') en de sfeer op terrasjes en in paviljoens. Het sociale aspect speelt hierbij een belangrijke rol. Een ander genoemd positief aspect, dat met het eerste samenhangt, betreft de levendigheid, de bedrijvigheid en de veelheid aan voorzieningen ("je hebt er alles, voor ieder wat wils").

Negatieve aspecten

De drukte en massaliteit in de zomer wordt door de respondenten als het belangrijkste negatieve punt gezien. Aspecten die daarmee samenhangen zijn de verkeers- en parkeerproblemen, het lawaai en het rumoer, de commercialisering en de hoge prijzen. Door een aantal respondenten wordt daarnaast ook de doodsheid van de badplaatsen in de winter als negatief aangemerkt. Verder wordt de vaak "stijlloze" en lelijke architectuur van de opeengestapelde horeca-accommodaties door verschillende personen erg negatief beoordeeld.

Samenvattend komt met betrekking tot de oordelen over de Nederlandse Noordzeekust in het algemeen naar voren dat de meningen van de respondenten over de duinen het meest eensluidend zijn en dat de meningen over badplaatsen het sterkst uiteenlopen. De duinen worden vrijwel unaniem sterk gewaardeerd vanwege hun natuur en natuurlijkheid en de rust en stilte die er heersen. De belangrijkste negatieve aspecten betreffen de vervuiling en de slechte toegankelijkheid. Het strand en de zee worden vooral gewaardeerd vanwege de weidsheid, het spel van water, wind en zand en de gelegenheid voor strandrecreatie en ontspanning. Vervuiling en drukte zijn de meest genoemde negatieve punten. Ten aanzien van de badplaatsen lopen de meningen, zoals gezegd, sterk uiteen. Sommigen waarderen de gezelligheid en bedrijvigheid in badplaatsen zeer. Anderen zijn zeer negatief, vooral ten aanzien van de drukte en de 'vercommercialisering'.

3.3.3 Specifieke kustlocatie

De vorige paragraaf 3.2 betrof de meningen van de respondenten over de Nederlandse Noordzeekust in de algemeen: de duinen, het strand en de zee en de badplaatsen. In deze paragraaf wordt meer specifiek ingezoomd op de meningen over en de waardering van de betreffende vijf kustlocaties waar de respondenten zijn geworven. Alle respondenten (bewoners, ondernemers en recreanten) is gevraagd aan te geven wat zij vinden van de kustlocatie als recreatiegebied. Daarnaast is aan de geïnterviewde bewoners gevraagd naar hun mening over de locatie als woongebied en aan de ondernemers naar hun mening over de locatie als werkgebied.

Waardering van de kustlocatie als woonlocatie (alleen bewoners: n=20)

Aan de bewoners is gevraagd wat voor hen de aantrekkelijke of plezierige aspecten zijn om aan de kust te wonen, wat eventuele onaantrekkelijke of onplezierige aspecten zijn en of er aspecten te noemen zijn die men mist, aspecten die het wonen aan de kust (nog) aantrekkelijker zouden maken. Daaraan voorafgaande is aan de respondenten gevraagd hoe lang men al aan de kust woont en of men speciaal vanwege de nabijheid van de kust daar is gaan wonen.

Het aantal jaren dat de geïnterviewde bewoners reeds aan de kust wonen varieert zeer sterk, van twee tot tweeëntachtig jaar. De laatstgenoemde is een geboren en getogen Texelaar en die daar ook haar hele leven is blijven wonen. Dit geldt overigens voor drie van de vier geïnterviewde Texelaars. Van de andere zestien bewoners geven er drie aan ook geboren en getogen te zijn in hun huidige woonplaats aan de kust. Acht respondenten zijn, naar eigen zeggen, specifiek vanwege de nabijheid van de kust daar gaan wonen. De overige zes bewoners zijn voornamelijk naar de kust verhuisd in verband met het werk van henzelf of van hun partner. De reden om aan de kust te wonen verschilt dus relatief sterk: een groep is er geboren en gebleven, een groep is er speciaal om de kust naar toe getrokken en een groep is er neergestreken vanwege werk. De waardering van het wonen aan de kust laat daarentegen nauwelijks verschillen zien. Op één respondent na vinden alle bewoners het heerlijk, prachtig, geweldig. Velen geven aan ook nooit meer weg te willen. De enige uitzondering is een inwoner van Scheveningen, die vanwege haar werk in Scheveningen is gaan wonen. Als enige vindt zij het wonen aan de kust steeds vervelender worden, met name vanwege het toenemende toerisme.

Aantrekkelijke en plezierige aspecten

Gevraagd naar wat het wonen aan de kust aantrekkelijk en plezierig maakt, wordt een groot en zeer gevarieerd aantal aspecten genoemd. Het meest genoemde aspect is de nabijheid van het strand, de zee en de duinen als zodanig. Voor veel respondenten geeft dat een gevoel van vrijheid, van buiten zijn, van rust. Het wonen aan de kust wordt daarbij afgezet tegen het wonen in de hectiek van een binnenstad. Kustplaatsen hebben vaak nog iets van een dorpskarakter; relatief kleinschalig en rustig, met name buiten het hoogseizoen (Scheveningen uitgezonderd). Daarbij blijken met name het strand en de zee een enorme aantrekkingskracht uit te oefenen: de weidsheid, het uitzicht, de unieke natuur, de dynamiek en afwisseling en de frisse lucht, dat het gevoel van vrijheid en van buiten zijn nog versterkt. Er lijken geen specifieke verschillen te bestaan hieromtrent tussen de onderscheiden kustlocaties.

Wel lijkt er een verband te zijn met de reden van wonen aan de kust. Respondenten die geboren en getogen zijn aan de kust en respondenten die er specifiek vanwege de kust zijn komen wonen noemen relatief vaker feitelijke kustkenmerken als aantrekkelijke aspecten (natuur, strand, duin, zee). Respondenten die er vanwege hun werk naar toe zijn getrokken noemen relatief vaker meer algemene woonkenmerken ('s avonds veilig over straat, saamhorigheid, geen drugs). Er lijkt geen verband te bestaan met het aantal jaren dat men aan de kust woont.

Onaantrekkelijke en onplezierige aspecten

Vijf van de 20 bewoners kunnen geen onaantrekkelijke en onplezierige kanten van het wonen aan de kust noemen. Het aspect dat door de anderen het meest genoemd wordt betreft de drukte, met name in de zomer: de toeristen en recreanten die de kustplaatsen in de zomermaanden in grote getalen bevolken. Ook andere genoemde aspecten hangen daar direct mee samen: parkeerproblemen, files, overvolle winkels, rumoer en hoge huizenprijzen. Een negatief aspect dat ook door enkelen, in verschillende bewoordingen, wordt genoemd betreft het relatieve gebrek aan voorzieningen, vooral bij slecht weer en buiten het hoog seizoen. Dit punt geldt vooral voor de wat meer dorpse kustplaatsen. In een plaats als Scheveningen speelt dit minder.

Gemiste aspecten

Zeven van de 20 respondenten kunnen geen aspecten noemen die ze missen. De andere respondenten zouden vooral het voorzieningenniveau in hun woonplaats verbeterd willen zien (meer uitgaansfaciliteiten, betere infrastructuur voor auto en bus, meer mogelijkheden voor kinderen, enz.)

Waardering van de kustlocatie als werklocatie (alleen ondernemers: n=10)

Het aantal jaren dat de geïnterviewde ondernemers reeds aan de kust werken laat ook een grote variatie zien: van drie tot veertig jaar. En zonder uitzondering vindt men het werken aan de kust bijzonder prettig. Gezien het kleine aantal geïnterviewde ondernemers kan niets gezegd worden over een eventueel effect van het aantal jaren werken aan de kust.

Aantrekkelijke en plezierige aspecten

Eén van de belangrijkste aspecten die het werken aan de kust plezierig maken is de sfeer. De geïnterviewde ondernemers zijn in meerderheid werkzaam in de toeristen- of horecasector. Dat geeft een heel eigen werksfeer. Toeristen zijn doorgaans goed gestemd, vrolijk en uitgelaten, hetgeen het werken prettig maakt. De buitenlucht en het weidse uitzicht wordt daarnaast door verschillende ondernemers ook erg op prijs gesteld.

Onaantrekkelijke en onplezierige aspecten

De 'regelzucht' van de gemeente wordt door verschillende ondernemers als het meest onplezierige aspect genoemd. De betreffende respondenten ervaren door de gemeente nogal tegengewerkt te worden in hun bedrijfsvoering. Opvallend is dat beide ondernemers die in Egmond aan zee werkzaam zijn dit punt naar voren brengen. Andere onplezierige aspecten zijn de lange werkdagen en hoge werkdruk en de toename van het vandalisme.

Gemiste aspecten

Drie van de tien geïnterviewde ondernemers kunnen geen aspecten noemen die ze missen bij hun werk aan de kust. De andere respondenten noemen over het algemeen zeer uiteenlopende zaken, variërend van meer medewerking door de gemeente tot meer toezicht en meer recreatieve mogelijkheden voor recreanten bij slecht weer.

Waardering van de kustlocatie als recreatiegebied (alle respondenten: n=60)

Ten aanzien van de recreatiefunctie van de specifieke kustlocatie is uitvoeriger stilgestaan. In de eerste plaats is de respondenten (zowel recreanten als bewoners en ondernemers) gevraagd hoe vaak men naar de kust gaat om te recreëren, naar welke locaties men dan bij voorkeur gaat, onder welke omstandigheden (bij welk weer en in welk seizoen) men bij voorkeur gaat en met welk doel (welke activiteiten). Vervolgens is bij de interviews ingegaan op de waardering van de

kustlocatie als recreatiegebied. Evenals bij de woon- en werkfunctie van de kustlocatie is daarbij gevraagd naar de positieve, de negatieve en de gemiste aspecten. Tot slot is de respondenten nog gevraagd of men ook wel eens naar andere locaties en of op andere momenten naar de kust gaat en zo ja, wat hun oordeel daarover is.

Frequentie kustbezoek voor recreatie

De frequentie waarmee de respondenten naar de duinen of het strand gaan voor recreatie en ontspanning blijkt zeer sterk uiteen te lopen. Zowel binnen de groep bewoners als binnen de groepen recreanten en ondernemers geven enkele respondenten aan iedere dag of bijna iedere dag naar het strand te gaan. Daar staat tegenover dat ook enkele bewoners en recreanten niet meer dan een paar keer per jaar gaan. Twee van de tien geïnterviewde ondernemers zeggen zelfs nooit voor recreatieve doeleinden naar de duinen of het strand te gaan. De overige respondenten zitten, zeer verspreid, tussen beide extremen in.

Geprefereerde kustlocatie(s)

Het gros van de respondenten blijkt relatief 'honkvast'. Dat wil zeggen, de meesten hebben, als ze naar de kust gaan, veelal één of enkele voorkeurlocaties, waar ze doorgaans naar toe gaan. Dit geldt ook voor de recreanten, die op zichzelf het minst gebonden zijn aan een bepaalde kustlocatie. Slechts een enkeling geeft aan juist vaak naar heel verschillende locaties te gaan.

Geprefereerde omstandigheden (weer, seizoen)

Een grote meerderheid van de bewoners gaat, naar eigen zeggen, het hele jaar door, in alle seizoenen naar de kust voor recreatie. De meesten gaan ook bij zeer uiteenlopende weersomstandigheden. Sommigen noemen alleen als criterium dat het droog is. Slechts een paar bewoners zegt vrijwel uitsluitend in de zomer naar het strand te gaan.

Een zelfde beeld komt naar voren bij de recreanten. Velen gaan het hele jaar door regelmatig of vaak naar het strand. Het aandeel dat alleen in de zomer bij warm en zonnig weer naar de kust gaan is evenwel wel groter dan bij de bewoners.

Ook bij de ondernemers wordt een relatief divers beeld gevonden. Dit beeld verschilt evenwel van dat van de bewoners en recreanten in dat een aantal ondernemers aangeeft alleen of voornamelijk in de winter of buiten het hoogseizoen voor ontspanning naar de kust te gaan. Dit aspect hangt ongetwijfeld samen met het gegeven dat de meeste geïnterviewde ondernemers werkzaam zijn in de toeristen- c.q. horecasector en om die reden juist in de zomermaanden hard moeten werken.

Doel en activiteiten

Het kernbegrip dat naar voren komt bij de vraag met welk doel men meestal naar de kust gaat is: ontspanning. Een zeer groot aantal respondenten, zowel bewoners als recreanten en ondernemers, zeggen naar de kust te gaan om zich te ontspannen. Een belangrijk punt daarbij is dat het doel **niet** wijzigt met de seizoenen. In zomer en winter, in voor- en najaar, het hoofddoel blijft voor de meesten ontspanning of, zoals één van de respondenten het noemde: "de geest de vrije loop laten". Een ander had het in dit verband ook over de kust als 'anti-stress plaats'. De activiteiten kunnen daarentegen wel verschillen en wellicht ook het gevoel daarbij (het zonnen op een druk strand ontspant mogelijk anders dan uitwaaien op een windrige dag in de herfst). De activiteiten in de zomer zijn ook talrijker dan in de andere seizoenen. Veel genoemde zomeractiviteiten aan kust zijn zonnen, zwemmen, vliegen, wandelen, fietsen. In de andere seizoenen blijft het veelal beperkt tot uitwaaien, een frisse neus halen en de hond uitlaten. Ontspanning kent dus zeer uiteenlopende gedaanten.

Behalve ontspanning lijkt de kust, in ieder geval voor een aantal respondenten, ook een belangrijke sociale functie te hebben. Men zoekt gezelligheid, contacten met anderen of vindt het leuk om naar andere mensen te kijken.

Er lijken met betrekking tot het aspect van doel en activiteiten geen verschillen te bestaan tussen de onderscheiden kustlocaties of tussen andere subgroepen van respondenten.

Waardering algemeen

De onderscheiden kustlocaties worden door de meeste mensen zeer gewaardeerd. Velen vinden de kustlocatie mooi, gezellig en een prettige omgeving, afwisselend en aantrekkelijk. Maar er zijn ook minder positieve geluiden. De drukte en alles wat daarmee samenhangt wordt door veel respondenten niet erg gewaardeerd en dat geldt ook voor de troep op het strand.

Positieve aspecten

De genoemde positieve aspecten blijken zeer talrijk en divers. Dit geldt voor zowel de recreanten als de bewoners en ondernemers. De meeste positieve aspecten lijken evenwel in een kleiner aantal categorieën onderverdeeld te kunnen worden:

- Gelegenheid tot activiteiten (zwemmen, wandelen, fietsen, surfen, vliegeren)
- Natuurlijke omgeving (mooie duinen, uitzicht, ongerepte natuur, strand, vogels)
- Gevoelswaarde (rust, stilte, ontspanning, gezelligheid, saamhorigheid)

Eén aspect springt er vooral uit bij de recreanten. Dat aspect betreft de bereikbaarheid. Relatief veel respondenten waarderen de desbetreffende kustlocatie mede door z'n bereikbaarheid, doordat de locatie relatief dicht bij de woonlocatie is. De recreanten op Texel noemen in dat kader de mogelijkheid om de auto mee te nemen naar het eiland als een belangrijk positief punt.

Negatieve aspecten

Het meest genoemde negatieve aspect betreft de drukte. Vooral op zomerse dagen zijn veel kustplaatsen overvol. Veel andere genoemde negatieve aspecten hangen daarmee direct samen: 'oprukken van commercie', 'dichtslibben van openruimte', 'veel herrie', 'vandalisme', 'te veel auto's'. De drukte lijkt vooral een rol te spelen op Texel, bij Scheveningen en bij Vlissingen. Egmond aan zee en IJmuiden lijken door de respondenten minder druk ervaren te worden. Een ander veel genoemd nadelig aspect betreft de rotzooi en het vuil dat mensen achterlaten en dat op het strand aanspoelt. Dit beeld komt terug bij zowel bewoners als recreanten. Bij de ondernemers ligt het enigszins anders. Relatief veel ondernemers (vier van de acht) weten geen negatieve aspecten te noemen. Daarnaast worden de parkeerkosten en de parkeergelegenheid door enkele ondernemers als het meest negatieve punt gezien. Beide ondernemers zijn werkzaam in Scheveningen.

Gemiste aspecten

Veel respondenten (ongeveer de helft) weten geen aspecten te noemen die ze missen. De aspecten die wel genoemd worden lopen zeer sterk uiteen, variërend van meer prullebakken en meer parkeervoorzieningen, tot meer openbare toiletten, meer rust en meer educatieve en recreatieve voorzieningen.

3.3.4 Vliegveld in zee

Met betrekking tot het thema 'Vliegveld in zee' zijn op twee niveaus vragen gesteld aan de respondenten. In de eerste plaats is gevraagd naar de mening over en naar de positieve en negatieve aspecten van een vliegveld in zee in het algemeen, los van een specifieke locatie-aanduiding. Hierbij gaat het dus vooral om de oordelen over een vliegveld in zee als zodanig. In de tweede plaats is gevraagd naar het oordeel indien een vliegveld zou worden aangelegd voor de kust van de betreffende locatie waar de respondenten zich bevonden, in het geval dus dat de respondenten

er zelf persoonlijk mee kunnen worden geconfronteerd. Natuurlijk zal het zo zijn dat niet alle in het onderzoek onderscheiden kustlocaties ook daadwerkelijke serieuze potentiële locaties zijn voor een vliegveld in zee. Het geeft echter wel de mogelijkheid om voor een grotere groep mensen te bepalen wat de invloed van de potentiële persoonlijke confrontatie is.

Vliegveld in zee in het algemeen

Algemeen oordeel

De meningen over een vliegveld in zee blijken zeer sterk uiteen te lopen. Velen zijn er fel tegen gekant ('schandalig', 'belachelijk plan', 'verschrikkelijk'), maar ook een relatief grote groep respondenten is er daarentegen juist erg positief over en vindt het een goed idee en een goede oplossing ('prima idee', 'mooie oplossing'). De meningen lijken overigens ook weer in zekere zin samen te hangen met de gebruiksfunctie van de kust. De ondernemers lijken er relatief weinig moeite mee te hebben; slechts één van de tien geïnterviewde ondernemers is negatief over een vliegveld in zee. Bij zowel de bewoners als de recreanten ligt het anders. Voor beide groepen geldt dat ongeveer de helft van de respondenten er uitgesproken negatief tegenover staat. De andere helft is neutraal ('als het moet, moet het') of positief.

Er komen geen duidelijke andere effecten naar voren. Zo wordt de genoemde tweedeling binnen de bewonersgroep en de recreanten gevonden bij zowel mannen als vrouwen. Wel lijken ouderen iets gematigder in hun opvatting te zijn dan de anderen.

Positieve aspecten

Veel van de respondenten die fel gekant zijn tegen een vliegveld in zee weten geen positieve aspecten te noemen. Van de aspecten die wel genoemd worden blijkt vermindering van de geluidshinder voor direct omwonenden het meest frequent naar voren gebracht te worden. Een ander genoemd belangrijk voordeel betreft de mogelijkheid tot verdere groei van de luchtvaart. Het wordt door verschillende respondenten ook beschouwd als goed voor de werkgelegenheid en de economie. Ook het beschikbaar komen van ruimte en land voor andere zaken wordt door een aantal respondenten als een voordeel gezien. Verder wordt een vliegveld in zee door een aantal personen veiliger gevonden (veiliger voor de mensen op de grond, minder vliegbewegingen boven bewoond gebied. Daar staat tegenover dat een vliegveld in zee door enkele andere juist risicovoller wordt gezien, waarbij men dan vooral doelt op de veiligheid voor de vliegtuigen) en ook leuk en mooi om naar te kijken.

Negatieve aspecten

De genoemde negatieve aspecten zijn talrijker. De meest genoemde nadelen van een vliegveld in zee zijn horizonvervuiling, toename van lawaai aan de kust (minder toeristen), verstoring van de natuur, verstoring van de kustfauna, aantasting van het zeemilieu, (onbekende) beïnvloeding van de zeestroming, mogelijke transportproblemen (aan- en afvoer van reizigers en goederen), aantasting van de rust aan de kust, meer bedrijvigheid, uitbreiding infrastructuur en de hoge kosten die gemoeid zullen zijn met de ontwikkeling en aanleg ervan.

Specifieke locatie

Algemeen

Het oordeel van de respondenten over een vliegveld in zee ter hoogte van de specifieke kustlocatie is beduidend negatiever. Dat geldt met name voor de bewoners en de recreanten. De ondernemers blijven er in ruime meerderheid weinig of geen moeite mee hebben. Van de bewoners geven in dit geval slechts 3 van de 20 aan geen bezwaren te hebben tegen een vliegveld in zee. Bij de recreanten geldt dit voor 8 van de 30. Maar niet alleen meer mensen zijn negatief. Veel respon-

denten die ook al over een vliegveld in zee in het algemeen weinig te spreken waren, zijn in dit geval sterker negatief.

Voorwaarden voor acceptatie

Veel respondenten met een (sterk) negatieve houding jegens een vliegveld voor de kust geven aan een vliegveld onder geen enkele voorwaarde acceptabel te vinden. Voor velen van hen is een vliegveld in zee als zodanig al onaanvaardbaar, ook wanneer het zou worden aangelegd op een voor locatie waar zijzelf er weinig of niets van merken. Een vliegveld in zee betekent in hun ogen een onaanvaardbare inbreuk op en aantasting van het (zee)milieu en de natuur. De eventuele negatieve invloed op hun eigen woongenot of recreatiegenot komt bij hen op de tweede plaats

Voor respondenten die geen bezwaar hebben tegen een vliegveld in zee is het punt van voorwaarden voor acceptatie niet van toepassing, omdat ze het al accepteren. De respondenten die wel één of meer voorwaarden hebben genoemd, noemen vooral de situatie dat er weinig tot niets van het vliegveld en van de vliegtuigen wordt gezien en gehoord een voorwaarde voor acceptatie. Met andere woorden, als men er niets van merkt vindt men een vliegveld in zee aanvaardbaar. Het 'niet horen' vindt men daarbij belangrijker dan het 'niet zien'. Bij deze respondenten komt dus juist de verwachte invloed op het persoonlijk woongenot en recreatiegenot op de eerste plaats. Deze respondenten zijn over het algemeen dan ook minder negatief over een vliegveld in zee als zodanig.

Andere genoemde voorwaarden zijn de economische noodzakelijkheid en het niet aantasten van natuur en milieu. Enkele respondenten zetten daarbij gelijk wel vraagtekens of aan dergelijke voorwaarden überhaupt kan worden voldaan.

Invloed op de kust als woongebied (alleen bewoners)

De genoemde meningsverschillen met betrekking tot een vliegveld in zee komen in grote lijnen terug bij de vraag naar de verwachte invloed ervan op de kust als woongebied, werkgebied en recreatiegebied. Wat het eerste punt betreft komt uit de vraaggesprekken met bewoners naar voren dat bewoners die negatief staan tegenover een vliegveld voor de kust over het algemeen ook van mening zijn dat een vliegveld een ingrijpende negatieve uitwerking zal hebben op hun woongenot. Daarbij gaat het vooral om het lawaai en de herrie, maar ook de verwachte toenemende drukte, bedrijvigheid en verkeersproblemen. De heersende rust wordt beduidend minder. Eén van de bewoners geeft zelfs aan te zullen verhuizen. De bewoners die relatief weinig moeite hebben met een vliegveld in zee, verwachten ook minder invloed op het wonen. Daarbij wordt onder meer genoemd dat de geluidhinder bij een afstand van 10 tot 30 kilometer wel mee zal vallen. Een enkeling geeft aan dat er inderdaad wel veel zal veranderen, maar dat dat goed zal zijn voor de economie.

Invloed op de kust als werkgebied (alleen ondernemers)

Zoals gezegd, zien de ondernemers nauwelijks of geen bezwaren tegen een vliegveld in zee. Gevraagd naar de invloed ervan op de kust als werkgebied, geven de ondernemers evenwel zeer uiteenlopende meningen. Enkele ondernemers verwachten een negatieve invloed op het aantal toeristen, enkele anderen verwachten geen verschil, maar een paar ondernemers denken juist dat het zal leiden tot meer toeristen, waarbij één van de ondernemers overigens wel aantekent dat het wellicht wel andere toeristen zijn: minder kustrecreanten, maar meer reizigers.

Invloed op de kust als recreatiegebied (allen)

In samenhang met het bovenstaande verwachten de recreanten en de bewoners in meerderheid een negatief effect van een vliegveld in zee op de recreatiefunctie van de kust. De meeste recreanten gaan naar de kust voor rust en ontspanning en velen denken die rust en die ontspanning

daar met een vliegveld voor de kust niet meer te kunnen krijgen. Ook de horizonvervuiling wordt hierbij door een enkeling genoemd als negatieve invloed op de recreatiefunctie van de kust. Een relatief groot aantal respondenten geeft aan minder of helemaal niet meer naar de desbetreffende kustlocatie te gaan voor ontspanning en recreatie. Men zou óf helemaal niet meer naar de kust gaan of een kustlocatie zoeken die gevrijwaard blijft van geluid- en zichthinder.

Invloed van de afstand van het vliegveld tot de kust

De respondenten is gevraagd aan te geven in hoeverre de afstand van het vliegveld uit de kust (10 of 30 km) een rol speelt bij hun meningsvorming erover. Ook hierbij moeten we weer onderscheid maken tussen de respondenten die een vliegveld in zee sowieso afwijzen en respondenten die er zo min mogelijk mee geconfronteerd wensen te worden. Voor de eerstgenoemde groep speelt de afstand geen primaire rol. Voor hen gaat het juist om het bezwaar, uit het oogpunt van natuur en milieu, tegen een vliegveld in zee als zodanig. Voor de andere groep speelt de afstand, zoals verwacht kan worden, wel een belangrijke rol. De meest gehoorde meningen in dat kader zijn: "Hoe verder, des te beter" en "Zo ver mogelijk".

Voor de respondenten die in principe weinig bezwaar hebben tegen een vliegveld in zee (relatief veel ondernemers) maakt de afstand over het algemeen ook niet erg veel uit.

Invloed van het type oeververbinding: tunnel of brug

Als laatste vraag bij het interview is gevraagd in hoeverre de soort oeververbinding, een tunnel of een brug, een rol speelt bij de mening over een vliegveld in zee. Voor veel van de 'principiële tegenstanders' zou ook de soort oeververbinding weinig uitmaken. Voor verreweg de meeste anderen speelt de oeververbinding wel een rol. De meeste respondenten geven daarbij aan een voorkeur te hebben voor een tunnel, om daarmee de invloed op de horizon, het uitzicht en op de verwachte geluidsoverlast van het verkeer zo gering mogelijk te laten zijn. Slechts enkelen geven de voorkeur aan een brug, omdat ze het rijden in een tunnel gevaarlijker vinden (er hebben dit jaar enkele grote tunnelongelukken voorgedaan), een brug mooi vinden om te zien, of omdat men aanneemt dat een tunnel veel duurder is dan een brug.

Geschetst beeld komt overigens weer vooral tot uitdrukking bij de bewoners en de recreanten. Weliswaar hebben ook vijf van de tien geïnterviewde ondernemers een (lichte) voorkeur voor een tunnel ("minste last"), maar voor de andere vijf maakt de soort oeververbinding niets uit.

3.4 Conclusies

De resultaten van de interviews laten zien dat er door de kustgebruikers op veel punten verschillend wordt gedacht over de kust. Hoewel niet verrassend, is dit op zichzelf wel een belangrijke conclusie. De kust betekent niet voor iedereen hetzelfde en wordt ook niet door iedereen hetzelfde beleefd. Dit hangt samen met zowel persoonskenmerken als omgevingskenmerken.

Wat dat laatste punt betreft blijkt er geen algemene kustbeleving te bestaan. De duinen worden duidelijk anders beleefd en gewaardeerd dan het strand en de zee. Ook over de badplaatsen wordt weer anders gedacht. Daarbij komt naar voren dat de meningen van de respondenten over de duinen het meest eensluidend zijn en dat de meningen over badplaatsen het sterkst uiteenlopen. De duinen worden vrijwel unaniem sterk gewaardeerd vanwege hun natuur en natuurlijkheid en de rust en stilte die er heersen. De belangrijkste negatieve aspecten betreffen de vervuiling en de slechte toegankelijkheid. Het strand en de zee worden vooral gewaardeerd vanwege de weidsheid, het spel van water, wind en zand en de gelegenheid voor strandrecreatie en ontspanning. Vervuiling en drukte zijn de meest genoemde negatieve punten. Ten aanzien van de badplaatsen lopen de meningen, zoals gezegd, sterk uiteen. Sommigen waarderen de gezelligheid en bedrijvigheid

in badplaatsen zeer. Anderen zijn zeer negatief, vooral ten aanzien van de drukte en de ‘vercommercialisering’.

Op veel punten komen bewoners en recreanten overeen in hun meningen over de kust. In grote lijnen zijn het dezelfde aspecten die bewoners en recreanten waarderen en niet waarderen. De ondernemers blijken daarentegen op verschillende punten een uitzonderingspositie in te nemen. Die afwijkende positie van de ondernemers lijkt vooral samen te hangen met het verschil in gebruiksfunctie. Ondernemers, en zeker horeca-ondernemers, hebben baat bij drukte en een goede bereikbaarheid. Vooral in de zomerperiode maken velen van hen lange dagen en het is dan ook goed voorstelbaar dat zij dan minder oog hebben voor de mooiheid van omgeving en niet uit zijn op rust en ontspanning.

Binnen de drie gebruiksfunctiegroepen worden, op individueel niveau, vaak grote verschillen van mening gevonden. Vaak zijn de verschillen binnen een groep groter dan die tussen groepen. Dat betekent dat er naast gebruiksfunctie ook andere persoonsgebonden factoren zijn die tot uiteenlopende belevingsoordelen leiden. Leeftijd, sekse en gezinssamenstelling lieten bij de interviews geen grote verschillen zien. Maar daarbij moet worden aangetekend dat de steekproef in feite ook te klein was om dergelijke effecten te kunnen traceren. Het vragenlijstonderzoek biedt daarvoor betere mogelijkheden.

Er komen geen duidelijk aanwijsbare verschillen naar voren met betrekking tot de onderscheiden kustlocaties. Wel lijkt er een tendens te bestaan dat drukte een minder grote rol speelt in Egmond en IJmuiden, dan bij de andere drie locaties. Maar ook hierbij moeten we stellen dat de steekproefomvang te klein was om locatieverschillen goed vast te kunnen stellen.

Een vliegveld in zee wordt door ongeveer de helft van de respondenten aanvaardbaar gevonden. De andere helft vindt een vliegveld in zee niet acceptabel, waarbij met name gewezen wordt op de te verwachten ongewenste effecten op de natuur en het (zee)milieu. Zou dat vliegveld voor hun geprefereerde kustlocatie worden aangelegd, dan staat men er negatiever tegenover. Vooral de verwachte geluidsoverlast aan de kust en de horizonvervuiling worden als negatieve aspecten aangemerkt.

4 Groepsdiscussies

Zoals in hoofdstuk 2 is opgemerkt, blijkt er vooralsnog weinig onderzoek te zijn uitgevoerd naar de kustbeleving van mensen. Het theoretisch kader, zoals dat geschetst is in hoofdstuk 2, is dan ook grotendeels ontleend aan bestaande inzichten met betrekking tot de waardering en beleving van landschappelijke en stedelijke omgevingen. Om na te gaan in hoeverre het theoretisch kader gedragen wordt door actoren die vanuit hun professie direct of indirect te maken hebben met de kust en de beleving ervan, is een aantal groepsdiscussies belegd met vertegenwoordigers van verschillende actorgroepen.

Eén van de doelen van de groepsdiscussies was dus het bespreken en tegen het licht houden van het geschetste theoretisch kader. Daarnaast hadden de groeps gesprekken tot doel te inventariseren wat in relatie tot de beleving relevante kustkenmerken zijn. Dit onderdeel was bedoeld als aanvulling op en verdieping van de interviews met kustgebruikers. Actoren voor wie de kust en/of de beleving ervan deel uitmaakt van hun professie, hebben mogelijk een andere visie op de kust en benoemen wellicht andere kenmerken die ook voor (onderzoek naar) de beleving van de kust relevant zijn. Dit is met name van belang voor het navolgende vragenlijstonderzoek, waarvoor een zo duidelijk en compleet mogelijk beeld vereist is van welke factoren een rol van betekenis spelen.

4.1 Opzet en programma

Er hebben drie groeps gesprekken plaatsgevonden, telkens op een middag van half twee tot ongeveer half zes op verschillende locaties aan de kust:

17 september: kantoor Rijkswaterstaat, dienstkring Haringvliet, Stellendam

23 september: kantoor Rijkswaterstaat, dienstkring Noordzeekanaal, IJmuiden

24 september: Hotel Bellevue, Egmond aan zee

Bij elk van de drie groeps gesprekken is in grote lijnen hetzelfde programma doorgelopen. Het inhoudelijke programma bestond uit een drietal onderdelen (zie onderstaand schema):

- *Bespreking theoretisch kader.* Voor een goed en gefundeerd onderzoek naar de kustbeleving is het van belang een goed inzicht te hebben in wat ‘beleving’ is en ‘hoe het werkt’. In hoofdstuk 2 is daartoe een theoretisch kader geschetst op basis van bestaande inzichten en kennis. Een belangrijk doel van de groepsdiscussies was, zoals gezegd, na te gaan in hoeverre dat kader gedragen wordt door vertegenwoordigers van relevante actorgroepen en of dat kader wellicht op bepaalde punten aanpassing of bijstelling behoeft.

Programma Discussiebijeenkomst Kustbeleving

Tijdindicatie Activiteit

13.15 – 13.30	Ontvangst met koffie en thee
13.30 – 13.40	Opening, welkom en kennismaking
13.40 – 14.00	Inleiding over aanleiding, achtergrond en opzet van het totale project
14.00 – 14.45	Discussie over theorieën en modellen inzake (kust)beleving
14.45 – 15.20	Inventarisatie, categorisatie en waardering van duinkenmerken
15.20 – 15.35	Pauze
15.35 – 16.10	Inventarisatie, categorisatie en waardering van kenmerken van strand en zee
16.10 – 16.40	Inventarisatie, categorisatie en waardering van badplaatskenmerken
16.40 – 16.50	Korte pauze
16.50 – 17.20	Invloed van vliegveld in zee op de kustbeleving, invloed van afstand en van type oeververbinding
17.20 – 17.30	Recapitulatie, conclusies, hoe verder, sluiting

- *Inventarisatie kustkenmerken.* De beleving van de kust wordt in sterke mate bepaald door de waarneming en de waardering van relevante kustkenmerken. Omdat bij het enquête-onderzoek (zie hoofdstuk 5) gewerkt wordt met gesloten vragen, is het belangrijk van tevoren een zo goed mogelijk overzicht te hebben welke omgevingskenmerken vooral een rol spelen bij de beleving. Evenals bij de interviews (zie hoofdstuk 3), zijn bij de groepsdiscussies de kenmerken geïnventariseerd van drie verschillende kustonderdelen: de duinen, het strand (in combinatie met de zee) en badplaatsen. Voor elk van deze drie kustonderdelen werden door de deelnemers in de eerste plaats kenmerkende aspecten voor dat kustonderdeel geïnventariseerd. Aan de hand van de aldus opgestelde lijst van kenmerken werd door de groep bepaald welke factoren of categorieën van kenmerken geformuleerd zouden kunnen worden. Ten slotte, kregen alle deelnemers 8 rode en 8 groene stickers en werd hen gevraagd de rode stickers te plakken bij die kenmerken die men het meest negatief of onaantrekkelijk vindt en de groene stickers bij die kenmerken die men het meest positief of aantrekkelijk vindt. Daarbij mochten de deelnemers zelf ook de mate van waardering bepalen; men stond vrij meerdere stickers bij één kenmerk te plakken.
- *Bespreking invloed vliegveld in zee.* Zoals ook al eerder aangegeven, is dit thema later bijgevoegd. Het doel van het project is primair een gefundeerd beeld te krijgen van de kustbeleving, los van concrete ontwikkelingen of plannen met betrekking tot het kustbeheer of -beleid. Ten aanzien van de invloed van een vliegveld in zee op de beleving bestond bij de opdrachtgever evenwel de wens en behoefte reeds voor beëindiging van het project een globale indruk te hebben. Om die reden is dit thema toch meegenomen.

Tussentijds is aan de deelnemers nog een aantal individuele opdrachten voorgelegd. Zo is voorafgaande aan de bespreking van het theoretisch kader aan de deelnemers gevraagd in eigen woorden het beeld te beschrijven dat ze bij de kust hebben. Daarnaast is, telkens ter afsluiting van de inventarisatie van een kustonderdeel, gevraagd een beschrijving te geven van de ideale duinen, het ideale strand en de ideale badplaats. Deze individuele gegevens kunnen een zinvolle aanvulling vormen op de groepsgegevens.

4.2 Deelnemers

Geruime tijd voor de groepsgesprekken zijn in totaal ongeveer 36 personen uitgenodigd om aan één van de bijeenkomsten deel te nemen. De genodigden zijn beleidsmedewerkers bij de ministeries van V&W, LNV en VROM, vertegenwoordigers van belangengroeperingen en gedragswetenschappers met specifieke ervaring in en/of interesse voor (kust)belevingsonderzoek.

Voor deelname aan de groepsdiscussies hadden zich 29 personen aangemeld, deels de genodigden zelf, deels een plaatsvervanger. Uiteindelijk hebben 19 personen daadwerkelijk aan de groepsdiscussies deelgenomen. Van zeven personen werd daags voor of op de dag van de bijeenkomst een bericht van verhindering ontvangen. Drie personen zijn zonder bericht van verhindering niet op komen dagen. In onderstaand schema wordt de definitieve deelnemerslijst voor de drie bijeenkomsten weergegeven.

Bijeenkomst 1, 17 september

Leo Adriaanse, RWS, directie Zeeland
Iris Borup, RWS-RIKZ
Jos Kuipers, RWS, directie Zuid-Holland
Joost de Ruig, RWS-RIKZ
Jan Water, LNV, directie Visserij
Elly van Welie, RWS, Bouwdienst

Bijeenkomst 2, 23 september

Emmy Bolsius, VROM-RPD
Erik van Dijk, AVN
Floris Groenendijk, Stichting de Noordzee
Maarten Jacobs, DLO-Staringscentrum
Arie Kraak, RWS-RIKZ
Aante Nicolai, RWS, directie Noord-Nederland
Pieter-Jan Stallen, bureau Stallen & Smit
Kees Wullfraat, RWS-RIKZ

Bijeenkomst 3, 24 september

Rob Beentjes, LNV, directie Noord-West
Alfons Finkers, ANWB
Sandra van Hamel, RWS, directie Noord-Holland
Elise Reincke, POK, provincie Friesland
Wim Wiersinga, LNV, IKC-Natuurbeheer

4.3 Resultaten van de groepsgesprekken

4.3.1 Bespreking van het theoretisch kader

De belangrijkste opmerkingen die bij de bespreking naar voren kwamen zullen worden genoemd en besproken.

- Door de deelnemers aan de eerste en aan de derde bijeenkomst werd het theoretisch kader over het algemeen als een goed uitgangspunt beschouwd. Op slechts enkele detailpunten werden suggesties gedaan voor bijstelling of aanvulling. De deelnemers aan de tweede bijeenkomst hadden meer fundamentele kritiek. Het belangrijkste punt van kritiek was dat het

model te statisch is en dat, hetgeen daarmee samenhangt, de maatschappelijke context ('de tijdgeest') onvoldoende in het model is opgenomen.

Dit is een belangrijk punt. Het is aannemelijk dat de beleving van de kust over de tijd kan veranderen als gevolg van onder meer maatschappelijke en culturele invloeden. Zo zal de zee in het verleden meer als een bedreiging zijn beleefd dan nu het geval is. Die maatschappelijke en culturele invloeden zijn in het geschetste voorlopige model van kustbeleving (zie hoofdstuk 2, blz. 23) niet geëxpliciteerd. (Overigens wordt er in de beschrijving van het theoretisch kader wel aandacht aan besteed (zie paragraaf 2.2.3)). Impliciet zitten maatschappelijke en culturele invloeden natuurlijk wel in het model. Immers, de mensen zijn in elk tijdsgewricht exponent van de bestaande maatschappelijke en culturele orde. En in die zin zal dat ook zijn uitwerking hebben in de manier waarop de mensen een omgeving waarnemen, beoordelen en waarderen. Maar nogmaals, dat wordt in het geschetste model niet duidelijk. Om aan de hand van het model zicht te krijgen op dergelijke maatschappelijke invloeden, zouden in feite over een lange periode herhaalde metingen moeten worden uitgevoerd binnen dezelfde populatie en/of zouden cross-culturele metingen moeten plaatsvinden. Dat is dan echter wel pas achteraf en niet voorspellend.

In principe is het mogelijk de maatschappelijke en culturele invloeden als component in het model op te nemen. In grote lijnen zou het dan gaan om de volgende vijf invloedsfactoren: technologie, economie, demografie, instituties en cultuur. Met andere woorden, ontwikkelingen of verschuivingen van elk van deze factoren kan leiden tot verandering van de menselijke behoeften, waarden en mogelijkheden, hetgeen de aanleiding zou kunnen vormen tot verandering van beleving van leefomgeving. Het expliciteren van deze invloeden in het model kan daarmee een zekere verheldering brengen in de rol van de maatschappelijke context. De voorspellende waarde bij praktijktoepassingen blijft echter zeer beperkt, omdat, in de eerste plaats, op voorhand niet of nauwelijks kan worden ingeschat hoe de genoemde factoren zich over langere tijd zullen ontwikkelen, en in de tweede plaats ook niet of nauwelijks kan worden ingeschat hoe die ontwikkelingen op termijn doorwerken naar verandering van menselijke behoeften, waarden en mogelijkheden. Dat neemt niet weg dat voor een goed begrip van (kust)beleving het opnemen van genoemde contextvariabelen zinvol is. In het projectvervolg zal daarmee rekening gehouden worden.

- In dit kader werd ook opgemerkt dat het wellicht duidelijker is als in het model wordt uitgegaan van ingrepen in de kust. Immers het doel van het project is uiteindelijk een methode te ontwikkelen volgens welke de effecten en gevolgen van (beleidsmatige) ingrepen op de kustbeleving kan worden bepaald.

Dat dat het uiteindelijke doel is, is waar. Toch is ervoor gekozen een relatief statisch model te presenteren, omdat de primaire vraagstelling voor de project heel algemeen van aard is: "door wie wordt de kust hoe beleefd en waarom?". Bij de afronding van het project zal natuurlijk wel een link naar beleidsmatige kustingrepen moeten worden gelegd. Uitgaande van het gepresenteerde model kunnen daarbij de volgende algemene vraagstellingen gehanteerd worden:

"Op welke kustkenmerken heeft een ingreep invloed?"

"Hoe worden die veranderingen van kustkenmerken, door verschillende groepen, waargenomen?"

"Hoe worden die verandering van kustkenmerken, door verschillende groepen, gewaardeerd?"

"Hoe wordt de ingreep op zichzelf gewaardeerd?"

Andere opmerkingen en suggesties naar aanleiding van de bespreking van het theoretisch kader zijn:

- In het model is aangegeven dat de verbale respons de belangrijkste afhankelijke variabele is. Door deelnemers aan de bijeenkomsten is suggereerd ook het gedrag als relevante variabele mee te nemen.

In 'belevingsonderzoek' wordt gedrag al wel zo veel mogelijk meegenomen. Dat geldt ook voor dit onderzoek. Veelal gaat het daarbij om gerapporteerd gedrag. Dat wil zeggen, dat geen objectieve gedragsmetingen worden gedaan, maar dat vragen gesteld worden over het gedrag van de persoon in kwestie. Zo is bij de interviews (zie hoofdstuk 3) gevraagd naar de frequentie van kustbezoek, de geprefereerde kustlocatie bij kustbezoek, geprefereerde seizoenen en momenten, en het doel en de activiteiten die men er wil uitvoeren.. Een groot voordeel gerapporteerd gedrag boven geobserveerd gedrag is dat op relatief eenvoudige wijze de beschikking wordt verkregen over individuele gedragsgegevens. In het model is de gedragscomponent niet dikomlijnd, omdat het, naar ons idee, niet de best meetbare 'belevingsindicator' is.

- Tijdens één van de groepsgesprekken wordt gesuggereerd de behoeftenhiërarchie van Maslow aan het model te koppelen. Dit punt hangt ook weer samen met het genoemde beperkte maatschappelijke karakter van het model. De gedachte daarbij is dat de maatschappelijke behoeften en waarden wellicht eenzelfde hiërarchische structuur en ontwikkeling doormaken als de individuele behoeften van Maslow.

Behoeften spelen ontegenzeggelijk een zeer belangrijke rol bij het gedrag van mensen en ook in de beleving van omgevingen. Het hiërarchische karakter van de menselijke basisbehoeften volgens Maslow, is evenwel nooit op bevredigende wijze aangetoond. De behoeftenliteratuur laat zien dat mensen 5-9 basisbehoeften hebben, die verder ingedeeld kunnen worden in een drietal hoofdklassen: Overlevingsbehoeften (eten, drinken, veiligheid, bescherming), Sociale behoeften (liefde, seks, vriendschap, familie) en Persoonlijke ontwikkelingsbehoeften (identiteit, vrijheid, kennis). Deze drie hoofdklassen van behoeften lijken niet hiërarchisch geordend, maar simpelweg naast elkaar te bestaan. (Vlek, Rooijers & Steg, 1999).

Verandering van de mate waarin een bepaalde basisbehoefte wordt vervuld kan van invloed zijn op de beleving. Bijvoorbeeld, door de bouw van de Deltawerken, en van andere zeewaterkeringen, wordt tegemoet gekomen aan de behoefte aan veiligheid en bescherming, hetgeen kan leiden tot een verandering van de beleving van kust en zee (de zee wordt minder bedreigend). De Deltawerken zijn bij uitstek een voorbeeld van een externe technologische factore (zie boven) die van invloed zal zijn op zowel de waarneembare kustkenmerken, als op de persoonskenmerken (Het Deltaplan was de trots van Nederland: "Wij zouden het water wel eens even goed in bedwang gaan houden"). Nu is het waarschijnlijk wel mogelijk om in dat proces ook de koppeling met de menselijke behoeften te maken. Ik ben daar echter wel wat huiverig voor, aangezien het model erdoor aanzienlijk complexer zou worden.

Een en ander geldt ook voor de meer algemene maatschappelijke behoeften en waarden.

- Opgemerkt is dat de ruimtelijke kwaliteit van een omgeving niet alleen bepaald wordt door de wijze waarop de omgeving beleefd wordt. Naast belevingswaarde spelen, ten aanzien van de ruimtelijke kwaliteit, ook de toekomstwaarde en de gebruikswaarde een rol.

Mee eens. De ruimtelijke kwaliteit wordt zeker niet alleen door de beleving bepaald. Een mogelijk complicerende factor daarbij is wel dat de genoemde waarden (toekomstwaarde, gebruikswaarde en belevingswaarde) waarschijnlijk niet geheel onafhankelijk van elkaar zijn.

Overige opmerkingen en suggesties ten aanzien van het project in het algemeen:

- Definitie kust. Wat doen we met de Delta-oeveren in Zeeland en Zuid-Holland?

Het project is primair gericht op beleving van de Nederlandse Noordzeekust. De Delta-oeveren en ook de Waddenkust vallen derhalve buiten het doelgebied (wel de Noordzeekust van de Waddeneilanden).

- De vraag werd gesteld hoe je de kernzaken zo goed, helder en betrouwbaar mogelijk boven water kunt krijgen in veldonderzoek. Het voorbeeld werd gegeven dat de vraag naar meer bos in feite een verpakte roep om meer rust is of kan zijn. Met andere woorden er zit vaak meer achter de antwoorden.

Dat mensen soms, bewust of onbewust, versluiert of verkeerd antwoorden geven is waar. Dat heeft voor een belangrijk deel ook te maken met de kwaliteit van de vragenlijst. Het opzetten van een goede vragenlijst is geen werkje voor een achternamiddag. Het is een complexe taak om de juiste formuleringen te vinden en een goede vragenlijst wordt van tevoren ook uitgetest op ongewenste antwoordtendenties.

- Domburg is niet geselecteerd bij interviewonderzoek

Voor het interviewonderzoek is een vijftal kustlocaties geselecteerd die qua uitstraling in meer of mindere mate van elkaar verschillen:

Texel (breed strand, veel duinen, alleen met boot te bereiken)

Egmond (Kleinschalige badplaats, omvangrijk duingebied)

IJmuiden (geen badplaats van betekenis, nabijheid van pieren en hoogovens)

Scheveningen (5 sterren badplaats, beperkt duingebied)

Walcheren (Boerenachterland, kop van Deltagebied)

Er zijn naast Domburg ongetwijfeld nog andere plaatsen en locaties te bedenken die ook weer verschillend zijn. Gezien de praktische beperkingen van het interviewonderzoek is de keuze bij de genoemde vijf gebleven.

- Opgemerkt werd dat mensen bij enquête- of interviewonderzoek vaak moeite hebben te zeggen dat emoties een belangrijke rol voor hen spelen bij de waardering van een omgeving. Het is daarom wellicht erg moeilijk om die informatie boven water te krijgen.

In principe is dat waar. Ook daarvoor geldt dat met heel veel aandacht en nauwkeurigheid de vragenlijst moet worden opgesteld.

4.3.2 Inventarisatie van kustkenmerken

Bij de inventarisatie en waardering van kustkenmerken komt in grote lijnen hetzelfde beeld naar voren als bij de interviews. De duinen, het strand en badplaatsen worden zeer verschillend beoordeeld en gewaardeerd. In de duinen zijn het vooral de natuurlijke elementen, het landschap en de flora en fauna, die zeer positief worden gewaardeerd. Het meest negatief is men, en ook daarin komt men overeen met de geïnterviewden, ten aanzien van de slechte toegankelijkheid (veel prikkeldraad en verbodengebiedsbordjes). Het strand (en de zee) wordt vooral gewaardeerd vanwege de weidsheid en uitgestrektheid, de golven en de branding en het grote aantal recreatieve activiteiten dat daar mogelijk is. Sterk negatief is men over het afval op het strand, de drukte en het la-

waai en over eventuele bouwselen in zee (zoals boorplatform). Met betrekking tot badplaatsen is men, ten slotte, ook weer overeenkomstig de resultaten van de interviews, het meest positief over de sfeer en gezelligheid op de terrassen in de zomer. Het meest negatief is men over de drukte, de gebouwde omgeving (stijloze architectuur) en het verlies van identiteit en verleden ('vergame glorie').

In bijlage 3 wordt de lijst met kustkenmerken weergegeven, met daarbij de waardering door de deelnemers aan de bijeenkomsten met behulp van de groene (positief) en rode (negatief) sticker-tjes.

Categorieën

Na elke inventarisatie van kenmerken (van duin, strand en badplaats) en voorafgaande aan de waardering ervan is de deelnemers gevraagd de genoemde kenmerken te categoriseren in een kleiner aantal klassen. Het doel ervan was de zeer grote aantallen genoemde afzonderlijke kenmerken terug te brengen tot een beperkt aantal onderscheidbare categorieën, zodat de kenmerken enigszins meer structuur zouden krijgen. Ook voor het vragenlijstonderzoek is dat van belang. Op basis van de waardering van kenmerken kan dan daarnaast ook worden nagegaan hoe de waardering van de onderscheiden categorieën zich tot elkaar verhouden.

De deelnemers aan de eerste en aan de derde bijeenkomst kwamen in grote lijnen tot overeenkomstige categorieën. De deelnemers aan de tweede bijeenkomst hadden de meeste moeite om tot een klassenindeling te komen. Men richtte zich op te algemene, te abstracte categorieën en probeerde bestaande classificaties over de geïnventariseerde kenmerken te leggen, hetgeen slechts gedeeltelijk lukte.

De door de deelnemers aan de eerste en derde bijeenkomst geformuleerde categorieën waren:

- Activiteiten
- Flora en Fauna
- Natuurlijke landschappelijke elementen
- Niet-natuurlijke (mensgemaakte) landschappelijke elementen
- Gevoel
- Functie
- Elementen

Met name met betrekking tot de badplaatsen werd door de deelnemers aan de eerste bijeenkomst nog de categorie 'cultuur' toegevoegd.

Overigens bleek het bij elk van de drie bijeenkomsten erg lastig de geïnventariseerde kenmerken eenduidig toe te schrijven aan één van de categorieën. Dit had vooral te maken met het gegeven dat veel kustkenmerken, bijvoorbeeld landschappelijke elementen of bepaalde activiteiten, ook een sterke gevoelswaarde hebben.

Nadere beschouwing van alle genoemde kenmerken brengt naar voren dat de genoemde categorieën toch nog enige aanvulling behoeven. Zo wordt in de categorie 'Activiteiten' geen onderscheid gemaakt tussen activiteiten die je zelf kunt uitvoeren (bijvoorbeeld, hardlopen) en activiteiten van anderen waarmee je geconfronteerd wordt (bijvoorbeeld, hardlopers), terwijl het verschil in waardering over het algemeen erg groot is (eerste positief, tweede negatief).

Na op die manier nog eens goed alle genoemde kenmerken afgelopen te hebben, is tot de volgende klassenindeling gekomen:

- **Uit te voeren activiteiten**
- **(Consequenties van) aanwezigheid van anderen**
- **Natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken**
- **Niet-natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken**
- **Flora en Fauna**
- **Emotie/gevoel**
- **Functie**
- **Beheer**
- **Atmosferische elementen**

Alle kustkenmerken zijn vervolgens, zo goed mogelijk, ingedeeld in één van deze categorieën. Daarbij is zoveel mogelijk uitgegaan van de oorspronkelijke formuleringen tijdens de bijeenkomsten. Op die manier is de categorie ‘emoties/gevoel’ in feite alleen gehanteerd voor abstracte gevoelens, zoals vrijheid, inspiratie, rust. Meer concrete, emotioneel geladen kenmerken (bijvoorbeeld, een pannenkoekenrestaurant of van de duinen rollen en hollen) zijn ondergebracht bij de andere categorieën.

De resultaten van deze exercitie staan weergegeven in Bijlage 3. Daarbij zijn ook de waarderings (rode en groene stickers) vermeld. In onderstaande Tabel 4.1 zijn uitsluitend de onderscheiden hoofdklassen opgenomen, met daarbij de som van alle rode en de som van alle groene stickers, toegekend aan de onderliggende kenmerken. Nadrukkelijk zij opgemerkt dat de indeling op bepaalde punten discutabel blijft. Een andere indeling zou tot andere waarderingscores leiden. Het gaat dan ook niet zozeer om de absolute score, maar veeleer om de richting ervan.

Tabel 4.1 Waarderingscores voor onderscheiden klassen van kenmerken

DUINEN	Groen (positief)	Rood (negatief)
Uit te voeren activiteiten	10	4
(Consequenties van) aanwezigheid van anderen	5	54
Natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken	63	2
Niet-natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken	23	90
Flora en Fauna	22	2
Emotie/gevoel	43	4
Functie	12	2
Beheer	--	4
Atmosferische elementen	--	--
STRAND en ZEE		
Uit te voeren activiteiten	45	3
(Consequenties van) aanwezigheid van anderen	10	86
Natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken	44	1
Niet-natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken	4	24
Flora en Fauna	9	4
Emotie/gevoel	36	20
Functie	--	--
Beheer	2	8
Atmosferische elementen	8	--

BADPLAATSEN		
Uit te voeren activiteiten	15	--
(Consequenties van) aanwezigheid van anderen	10	22
Natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken	--	--
Niet-natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken	38	35
Flora en Fauna	--	--
Emotie/gevoel	19	24
Functie	--	--
Beheer	--	--
Atmosferische elementen	4	--

Uit Bijlage 3 en uit bovenstaande tabel komt een aantal belangrijkste punten naar voren. Zo laat de tabel duidelijk zien dat de duinen vooral gewaardeerd worden vanwege hun natuurlijke landschappelijke karakter en het positieve gevoel dat het bij de mensen oproept. Negatief is men vooral ten aanzien van de niet-natuurlijke inrichtingskenmerken (waarbij prikkeldraad en verbodengebiedsbordjes erg hoog scoren) en de aanwezigheid van anderen (of de consequenties daarvan). Met andere woorden, vooral het menselijke is negatief en vooral het natuurlijke is positief.

Het strand en de zee worden vooral gewaardeerd vanwege de activiteiten waarvoor het strand en de zee zich lenen, vanwege de natuurlijke ruimtelijke inrichting en ook weer het positief gevoel dat wordt opgeroepen. Het meest negatief scoort de aanwezigheid van anderen. In vergelijking met de duinen is men aanzienlijk minder negatief over de niet-natuurlijke ruimtelijke inrichting. Opvallend is verder dat, terwijl de duinen vrijwel uitsluitend met positieve emoties geassocieerd worden, bij het strand en de zee ook negatieve emoties en gevoelens een niet verwaarloosbare rol spelen.

Bij de badplaatsen komt weer een geheel ander beeld naar voren. De niet-natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken vormen zowel de meest positieve categorie als de meest negatieve. De aanwezigheid van anderen en de consequenties daarvan worden minder negatief beoordeeld, door een aantal zelfs positief. Daar staat wel weer tegenover de negatieve emotie iets dominanter lijkt te zijn dan de positieve emotie.

4.3.3 Individuele opdrachten

Beschrijving van de kust

Als we de beschrijvingen van de kust door de deelnemers aan de groepsdiscussies vergelijken met de beschrijvingen door de kustgebruikers tijdens de interviews, komt wel een duidelijk verschil naar voren. De beschrijvingen door de discussiedeelnemers waren over het algemeen rijker en completer. De meesten betrokken ook de duinen in hun kustbeschrijving, terwijl bij de interviews de kust door de meesten werd gelijk gesteld aan het strand en de zee. Maar ook inhoudelijk waren de beschrijvingen door de deelnemers rijker. Men noemde meer details. Dit heeft mogelijk te maken met de professionele betrokkenheid van veel deelnemers met de kust. Men is er regelmatig binnen het eigen werk cognitief mee bezig. Het cognitieve schema van de kust wordt daardoor complexer en gedifferentieerder, hetgeen het vergemakkelijkt veel verschillende kenmerken te benoemen. Door de kustgebruikers wordt naar alle waarschijnlijkheid veel minder nadrukkelijk en bewust nagedacht over (verschillende facetten van) de kust, tenzij men ernaar wordt gevraagd. Dat is waarschijnlijk de reden dat hun beschrijvingen relatief zeer globaal en grof zijn.

De ideale duinen, strand en badplaats

Het beeld dat bij de ideale duinen, strand en badplaats naar voren komt blijkt goed aan te sluiten bij de waardering van kustkenmerken. Globaal komen de ideaalbeelden erop neer dat bestaande positieve punten worden behouden en zo mogelijk versterkt en dat bestaande negatieve punten worden geëlimineerd.

De ideale duinen

De ideale duinen zijn voor de meesten een omvangrijk, aaneengesloten duingebied met weinig menselijke invloeden, een sterk afwisselende vegetatie, waarbij de natuur op zijn beloop wordt gelaten. De ideale duinen worden ook gekenmerkt door rust en stilte. Maar men vindt het daarentegen ook belangrijk dat de toegankelijkheid van de duinen verbetert.

Het ideale strand

Het ideale strand is voor de meesten een schoon zandstrand, zonder honden, met niet te veel mensen. Het aantal strandpaviljoens is beperkt. De zee is open. Het uitzicht wordt niet verstoord door bouwselen in zee. Het strand is ook breed genoeg om er allerlei activiteiten te kunnen doen.

Een paar andere deelnemers vinden dat het ideale strand uit twee delen bestaat: een druk en gezellig recreatiestrand, met paviljoens en terrassen en een rustig ontspanningsstrand, waar relatief weinig mensen komen, zonder paviljoens en zonder terrassen, maar alleen de natuur om je heen.

De ideale badplaats

De ideale badplaats is een relatief kleinschalige kustplaats met een enigszins dorpskarakter. Met cultuurhistorische elementen, een karakteristieke oude kern en mogelijk een haven(tje). Geen hoge appartementengebouwen en hotels, maar stijlvolle, kleinschalige nieuwbouw. Niet te veel commercie, niet te veel horeca. Nadruk vooral op gemoedelijkheid en gezelligheid.

4.3.4 Vliegveld in zee

Het laatste onderdeel bij de groepsgesprekken betrof een inhoudelijke discussie over een vliegveld in zee. Evenals bij de interviews het geval was, kwamen bij de discussie over de voor- en nadelen van een vliegveld in zee twee verschillende invloedsniveau's naar voren. In de eerste plaats was dat het algemene niveau; het bouwen van een vliegveld in zee in het algemeen, los van een specifieke locatie. En in de tweede plaats was dat het specifieke niveau; de plaatsing van een vliegveld in zee en de merkbare gevolgen (visueel en auditief) ervan.

In relatie tot het eerste niveau werd vooral gewezen op de onzekerheid omtrent de invloed op het zeemilieu, een aantasting van de ongereptheid van de zee. Daar staat tegenover dat het ruimte oplevert op land. Bij alle drie groepen ontspon zich hierbij een soort van nut-noodzaak discussie. Het oordeel van de meeste deelnemers was dat de noodzaak er helemaal niet is. Dat de noodzaak wordt gecreëerd door de lobby van de multinationals en door de eigen economische prestige-drift van de overheid. Er kleeft een gevoel aan van: "Wij Nederlanders kunnen dat wel". Het gevoel van "Hollands Glorie", dat in feite bij al die omvangrijke en dure infrastructurele projecten speelt.

In relatie tot het tweede niveau werd vooral gewezen op de horizonvervuiling, de inbreuk op de ruimtelijke eindeloosheid van de zee, en op de verwachte sterke toename van vliegtuiglawaai aan de kust. De meesten vinden het een onacceptabele aantasting van de meest wezenlijke kustkenmerken (vrij uitzicht, eindeloze einder en rust en ontspanning).

Gevraagd naar de soort oeververbinding, gaat de voorkeur het meeste uit (evenals bij de interviews) naar een tunnelverbinding.

4.4 Conclusies

Uit de resultaten van de groepsgesprekken kunnen de volgende conclusies getrokken worden.

Het theoretisch kader wordt door de meesten als een goede basis beschouwd. Op een paar punten is ook wat meer fundamentele kritiek. Dit betreft met name het statische karakter en het gemis van een maatschappelijke context. Getracht zal worden het model overeenkomstig aan te passen.

De inventarisatie, categorisatie en waardering van kustkenmerken heeft geresulteerd in een betekenisvolle indeling van kustkenmerken. De waarderingsresultaten waren in grote lijnen overeenkomstig de resultaten bij de interviews. Door de expliciete waardering (groene en rode stickertjes) bieden de resultaten wel enig meer zicht op de relatieve verschillen tussen de onderscheiden kustkenmerken.

Een vliegveld in zee wordt vrijwel algemeen door de deelnemers afgewezen. De onzekerheden zijn te groot, de investering te duur en de baten twijfelachtig. De zee dient met rust gelaten te worden. Op meer specifiek niveau betekent een vliegveld in zee een onacceptabele aantasting van wezenlijke kustkenmerken (rust, ontspanning, vrijheid, ruimtelijke eindeloosheid).

5 Vragenlijstonderzoek Kustbeleving

5.1 Inleiding

Hoe wordt de Nederlandse Noordzeekust gewaardeerd en beleefd? En wat maakt de kust dat hij beleefd wordt zoals hij beleefd wordt? Dit zijn nogmaals de centrale onderzoeksvragen waar het project kustbeleving zich op richt (zie paragraaf 1.1, pagina 7). Met deze vragen als uitgangspunt zijn, na een korte literatuurstudie, zestig kustgebruikers (onderscheiden in bewoners, recreanten en ondernemers) geïnterviewd (zie hoofdstuk 3). Daarnaast is nog een drietal groepsdiscussies gehouden met vertegenwoordigers van verschillende actorgroepen in relatie tot de kust(beleving) (zie hoofdstuk 4). De resultaten van beide deelstudies laten zien dat de waardering van de duinen, van het strand en de zee en van badplaatsen aan de kust nogal uiteenloopt. Over het geheel genomen is men over de duinen het meest positief. Ook de spreiding in de waardering is naar verhouding het kleinst. Daarbij blijkt dat de duinen vooral om hun ‘natuurlijkheid’ en de heersende rust positief worden beoordeeld. Het strand en de zee worden over het algemeen ook erg hoog gewaardeerd. Met name de weidsheid, de dynamiek van wind, water en zand en de gelegenheden voor strandrecreatie scoren daarbij erg hoog. Het strand en de zee hebben voor velen evenwel ook belangrijke negatieve kenmerken. Het gaat dan vooral om rotzooi op het strand, vies zeewater en de drukte, met name in de zomer. De waardering van badplaatsen langs de kust is gemiddeld genomen het laagst. Tegelijkertijd is de spreiding in de waardering het grootst: sommigen waarderen de gezelligheid, de drukte en bedrijvigheid zeer positief. Anderen zijn zeer negatief, vooral ten aanzien van de massaliteit en de ‘vercommercialisering’.

Validatie resultaten interviews en groepsdiscussies

Het karakter van de genoemde interviews en groepsdiscussies was evenwel primair inventariserend en kwalitatief. Ook was het aantal respondenten te beperkt om betrouwbare uitspraken te kunnen doen over de kustbeleving, laat staan om bepaalde subgroepen (onderscheiden naar bijvoorbeeld leeftijd, sekse, aard van het kustgebruik of mate van het kustbezoek) tegen elkaar af te kunnen zetten. Om die reden is als laatste deelstudie een schriftelijk vragenlijstonderzoek uitgevoerd. Het vragenlijstonderzoek had dus in de eerste plaats tot doel de resultaten van de interviews en de groepsdiscussies zo mogelijk kwantitatief te valideren en te bepalen in hoeverre de Nederlandse Noordzeekust door relevante subgroepen verschillend wordt beleefd en gewaardeerd.

Relevantie ecologische beleevingsdoelen Noordzee

Maar het vragenlijstonderzoek omvatte meer dan dat. Door de directie Natuurbeheer van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij zijn recentelijk, in het kader van het project Ecosysteendoelen Noordzee, een twaalfstal ecosysteendoelen voor de Noordzee geformuleerd. Drie van de twaalf geformuleerde ecosysteendoelen hebben direct betrekking op de beleving van de Noordzee. Deze doelen zijn:

- *Handhaven van de mogelijkheden voor het ervaren van de dynamiek van de natuurkrachten wind, water, zand en zout op de overgang van open water naar droge kustzone;*
- *Handhaven van de openheid, weidsheid, stilte en duisternis;*

- *Handhaven en waar mogelijk bevorderen van de mogelijkheden om de aanwezigheid van bijvoorbeeld vogels, vissen en zeezoogdieren te ervaren.*

Aan de formulering van deze drie ecosysteendoelen ligt de suggestie ten grondslag dat de ecologische kenmerken van de Noordzee die relevant zijn voor de beleving ingedeeld kunnen worden in drie hoofdklassen:

1. **Natuurkrachten**
2. **Ruimtelijke inrichting van de omgeving**
3. **Fauna**

Ten aanzien van deze drie doelen zou de directie Natuurbeheer meer empirische onderbouwing willen hebben. Op zichzelf is dit niet iets wezenlijk anders dan de genoemde kwantificering van de resultaten van de interviews en groepsdiscussies. Het is vooral een toespitsing op de ecologische belevingswaarden van de Noordzee. Concreet gaat het daarbij om de volgende onderzoeksvragen die in de enquêtestudie worden meegenomen:

1. *Zijn de drie belevingsdoelen ook herkenbaar in of te relateren aan de basiswaarden van de kust, zoals die door betrokkenen worden benoemd en beleefd?*
2. *In hoeverre zijn hierbij geografische en/of sociaal-culturele verschillen herkenbaar onder de betrokkenen?*
3. *Is de opgestelde indeling van drie ecodoelen voor beleving een hanteerbare indeling, missen er bepaalde aspecten (gebruik, esthetiek, genot)?*
4. *In hoeverre is voor de (drie) belevingsdoelen sprake van verschillen in waardering wat betreft de 'diepgang' (ten opzichte van elkaar) en het 'belang' (ten opzichte van andere waarden van de kust)?*

Vergelijking bos, duin en strand

Een heel ander aanvullend aspect in het vragenlijstonderzoek betreft het thema bos. Naast de waardering van de kust, onderscheiden in duinen, strand en zee en badplaatsen, wordt in het onderzoek ook gevraagd naar de waardering van bos. Dit maakt het mogelijk te bepalen hoe de houding van de doelpopulatie jegens de kust zich verhoudt tot de houding jegens het bos als belangrijke alternatieve recreatiebestemming. In dit kader wordt met dit onderzoek ook nagegaan in hoeverre duin, strand en bos verschillen in de mate van ontspanning die deze omgevingen hun bezoekers geven en in hoeverre seizoensgerelateerd is. Onderzoek van onder meer Kaplan en Kaplan (1989; Kaplan, 1995) en Hartig, Korpela, Evans en Gärling (1997) laat zien dat omgevingen sterk kunnen verschillen in hun "herstellende of restoratieve waarde" (*restorative potency*), dat wil zeggen de mate waarin mensen het gevoel hebben zich te kunnen ontspannen na bijvoorbeeld een periode van intensieve arbeid. Met name gebouwde omgevingen blijken minder ontspannend te zijn dan natuurlijke landschappen (Hartig et al., 1997). Kaplan en Kaplan (1989) noemen vier omgevingskarakteristieken die in sterke mate de restoratieve waarde van een omgeving zouden bepalen:

1. Het weg-van-huis-gevoel ('*being away*'), de mate waarin men het gevoel heeft de dagelijkse beslommingen van zich af te zetten;
2. Fascinatie ('*fascination*'), de mate waarin de omgeving de nieuwsgierigheid prikkelt;
3. Coherentie ('*extent*', '*coherence*'), de mate waarin een omgeving wordt gezien als een samenhangend geheel;
4. Compatibiliteit ('*compatibility*'), de mate waarin de omgeving 'past' bij de aard, de wensen en behoeften van de persoon.

Nagegaan wordt in hoeverre de restauratieve waarde van bos, duin en strand onderling verschilt en in hoeverre die eventuele verschillen herleid kunnen worden tot verschillen met betrekking tot genoemde vier omgevingskarakteristieken. Daarnaast wordt exploratief gekeken in hoeverre de restauratieve waarde van de drie onderscheiden omgevingen seizoensgebonden is. Dit is een interessant punt, ook omdat de seizoenswisselingen zich binnen de drie onderscheiden omgevingen duidelijk verschillend manifesteren, in ieder geval wat de visuele aspecten betreft.

Resumerend kunnen we stellen dat het vragenlijstonderzoek zich richtte op de volgende punten:

- Kwantificering en validering van resultaten van interviews en groepsdiscussies;
- Het relatieve belang van de drie geformuleerde ecologische belevingswaarden van de Noordzee;
- Meninge over de kust en onderscheidbare kustgebieden versus mening over het bos.

5.2 Methode

5.2.1 Doelpopulatie en Steekproeftrekking

Het onderzoek bestond uit een schriftelijk vragenlijstonderzoek onder mensen die wonen in een kuststrook van ruwweg 20 kilometer langs de gehele van de Nederlandse Noordzeekust, van de Waddeneilanden in het uiterste noorden tot Cadzand in het uiterste zuiden. Voor deze geografische beperking van het doelgebied is gekozen omdat de aandacht in dit onderzoek met name uitgaat naar mensen die aan de kust wonen en mensen die aan de kust recreëren.¹ De trekkingskans is daarbij het grootst indien wordt uitgegaan van een selectiegebied relatief dicht bij de kust. Uit het PTT-bestand zijn aan de hand van opgegeven poscodes twee steekproeven getrokken. In de eerste plaats is een steekproef van 1000 adressen getrokken uit de in het selectiegebied bestaande postcoderegio's.

916	Schiermonnikoog en Vlieland
889	Ameland en Terschelling
15	Zaandam, Wormerveer
17	Schagen, Den Helder, Texel
18	Alkmaar
19	Castricum, Beverwijk, IJmuiden
20	Haarlem, Bloemendaal, Velzen
21	Heemstede, Hillegom, Lisse
22	Noordwijk, Wassenaar, Voorschoten, Rijswijk, Katwijk, Leidschendam, Voorburg
23	Leiden
25	Den Haag
26	Delft, Naaldwijk, Monster
31	Schiedam, Vlaardingen, Maassluis, Hoogvliet
32	Spijkenisse, Hellevoetsluis, Middelharnis
43	Zierikzee, Middelburg, Vlissingen

postcoderegio's voor steekproeftrekking

¹ Om praktische redenen wordt in dit onderzoek niet expliciet een groep werkenden aan de kust geselecteerd. In de vragenlijst wordt wel gevraagd of men aan de kust werkt.

Hoewel deze postcoderegio's voor het merendeel direct aan de Nederlandse Noordzeekust grenzen, zijn de regio's toch zo groot dat de trekkingskans van mensen die daadwerkelijk aan de kust wonen erg klein is. Om voldoende personen in de steekproef te hebben die aan de kust wonen, is derhalve uit het PTT-bestand een tweede steekproef getrokken van 500 adressen uit drie- en viercijferige postcodegebieden direct gelegen aan de kust. De lijst van geselecteerde postcodegebieden wordt weergegeven in Bijlage 4.

In totaal gaat het dus om een steekproef van 1500 adressen van huishoudens woonachtig in de kuststreek.

5.2.2 De vragenlijst

De vragenlijst is ontwikkeld in samenspraak met de opdrachtgever en met een klankbordgroep van deskundigen op het terrein van belevingsonderzoek. De klankbordgroep bestond uit: Henk Staats, omgevingspsycholoog verbonden aan de Universiteit van Leiden, Freek Coeterier, omgevingspsycholoog verbonden aan het DLO-Staringcentrum in Wageningen, Pieter Jan Stallen, sociaal psycholoog van milieu-adviesbureau Stallen en Smit in Arnhem, en Wim Wiersinga als beleidsmedewerker werkzaam bij het Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer (IKCN) van de directie Natuurbeheer van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

De vragenlijst bestond uit zeven onderdelen. De verschillende onderdelen worden hieronder kort beschreven. In Bijlage 10 is de gehanteerde vragenlijst integraal opgenomen.

Deel A. Kustbezoek

Het eerste deel van de vragenlijst gaat vooral over de functie van de kust voor de persoon: als woonlocatie, als werklocatie en/of als locatie voor ontspanning en recreatie. Daarbij wordt ook gevraagd hoe vaak men naar de kust gaat voor ontspanning en recreatie, naar welke kustonderdelen de voorkeur uitgaat en in welke jaargetijden men bij voorkeur gaat. De gegevens met betrekking tot deze punten bepalen in sterke mate de *persoonlijke betrokkenheid* bij de kust.

Deel B. Kust in het algemeen

In deel B wordt de respondent gevraagd de economische waarde, de natuurlijke waarde en de recreatieve waarde van de kust voor Nederland in het algemeen te schatten. De schattingen worden gegeven op steeds twee bipolaire 7-puntsschalen (belangrijk/onbelangrijk en waardevol en onbetekenend). Aan de hand van de scores kan in globale zin de *gepercipieerde maatschappelijke betekenis* van de kust worden bepaald. Daarnaast wordt ook nog op een directe manier gevraagd de *persoonlijke betekenis* van de kust aan te geven (op dezelfde twee beoordelingsschalen).

Deel C. Meningen over de duinen

De onderdelen C, D en E, betreffende meningen over respectievelijk de duinen, het strand en de zee en badplaatsen, hebben alle hetzelfde stramien. In de eerste plaats wordt de respondent gevraagd in dit geval de duinen te evalueren op een achttal 7-punts bipolaire (+3/-3) adjectiefschalen (plezierig/onplezierig, mooi/lelijk, afwisselend/eentonig, veilig/onveilig, boeiend/saai, rustig/druk, gezellig/ongezellig, ontspannend/weinig ontspannend). De som van de 8 itemscores wordt gehanteerd als algemene attitudescore, die dus kan variëren van +24 tot -24.

In de tweede plaats worden met betrekking tot de duinen twaalf mogelijke kenmerken genoemd, waarbij aan de respondent wordt gevraagd aan te geven in hoeverre elk kenmerk, naar zijn of haar mening, van toepassing is op de duinen. Deze kenmerken, die zowel positief als negatief kunnen zijn, zijn geselecteerd op basis van de resultaten van de interviews en de groepsdiscussies; het zijn die duinaspecten die door de respondenten het meest zijn genoemd en/of het meest belangrijk

worden gevonden. De scores worden wederom gegeven op bipolaire 7-puntsschalen (bijvoorbeeld veel/weinig) en kunnen worden geïnterpreteerd als overtuigingsscores ('*beliefstrength*') met betrekking tot de onderscheiden duinkenmerken.

In de derde plaats wordt de respondenten gevraagd dezelfde twaalf kenmerken te evalueren op aantrekkelijkheid (bipolaire 7-puntsschalen aantrekkelijk (+3)/onaantrekkelijk (-3)). De productscores van de overtuigingsscores en de evaluatiescores (+9/-9) vormen de zogenoemde motief-scores en zijn relevante indicatoren van de beoordeling van de duinen op de desbetreffende kenmerken. Een positieve score betekent een kenmerk ten gunste van de duinen en een negatieve score betekent een kenmerk ten ongunste van de duinen. De som van de productscores wordt wel opgevat als indirecte maat voor de attitude (Fishbein & Ajzen, 1975) en wordt verondersteld hoog te correleren met de directe attitudemaat (zie boven).

De sterke samenhang tussen de directe attitudemaat enerzijds en de overtuigings- en evaluatiescores ten aanzien van de onderscheiden kenmerken anderzijds wordt met name verondersteld indien bij de bepaling wordt uitgegaan van de voor de persoon saillante beliefs, dat wil zeggen dat alleen die kenmerken in ogenschouw genomen worden die voor de persoon in kwestie een rol spelen bij de evaluatie van de duinen. Bij een schriftelijk vragenlijstonderzoek is dat niet goed mogelijk. Om de genoemde kenmerken toch enigszins te kunnen wegen naar mate van saillantie wordt de respondenten in de laatste plaats gevraagd het gepercipieerde belang van elk van de genoemde kenmerken te scoren (unipolaire 7-puntsschaal: heel belangrijk (+7) – heel onbelangrijk (-7)).

Deel D. Meningen over het strand en de zee

Zoals aangegeven, hebben de vragen in deel D hetzelfde stramien als de vragen in deel C. In de eerste plaats zijn de respondenten met betrekking tot het strand dezelfde acht attitude-items voorgelegd als bij de duinen. Dit maakt het mogelijk de attitude ten aanzien van duin en strand met elkaar te kunnen vergelijken. Vervolgens zijn wederom vragen voorgelegd inzake (1) de overtuiging, (2) de evaluatie en (3) de relevantie van uiteenlopende kenmerken van strand en zee. Met betrekking tot het strand en de zee zijn 15 kenmerken onderscheiden. De selectie van de kenmerken is weer grotendeels gebaseerd op de resultaten van de kwalitatieve voorstudies (interviews en groepsdiscussies). Voor zover daarbij nog niet opgenomen is de lijst aangevuld met enkele items in relatie tot de door het IKCN onderscheiden ecologische belevingsdoelen inzake de Noordzee (zie paragraaf 5.1).

Deel E. Meningen over Nederlandse badplaatsen

De structuur van deel E was ook weer gelijk aan die van deel C. Ook zijn dezelfde acht attitude-items gehanteerd ten einde de attitude van de onderscheiden omgevingen goed met elkaar te kunnen vergelijken. Met betrekking tot de badplaatsen zijn daarnaast twaalf verschillende kenmerken genoemd, ten aanzien van welke de respondenten gevraagd is hun overtuiging, evaluatie en relevantie te scoren (ook op de eerder genoemde 7-puntsschalen).

Deel F. Vergelijking van bos, duin en strand

Deel F heeft een andere structuur en inhoud. In feite kunnen binnen deel F weer vier onderdelen onderscheiden worden. Het eerste onderdeel betreft een attitudemeting ten aanzien van het bos. Dezelfde acht attitude-items zijn gehanteerd, opdat ook de houding jegens het bos afgezet kan worden tegen de houding jegens de verschillende kustonderdelen: duin, strand en badplaatsen.

In de tweede plaats is de respondenten gevraagd de aantrekkelijkheid van het bos, de duinen en van het strand te beoordelen op een zestal algemene omgevingskenmerken: geur, geluid, hetgeen je om je heen ziet, de recreatiemogelijkheden, seizoenswisselingen en de aanwezigheid van anderen. De scores werden gegeven op wederom een bipolaire 7-puntsschaal, lopend van 'heel aan-

trekkelijk' (+3) tot 'heel onaantrekkelijk'. Het opnemen van deze items maakt het mogelijk de omgevingen bos, duin en strand niet alleen op algemene attitude onderling te vergelijken, maar ook op perceptieve kenmerken van die omgevingen.

In de derde plaats is aan de respondenten de situatie voorgelegd dat men, na een periode van intensief werken, een wandeling wil gaan maken ter ontspanning. Men is daarbij gevraagd aan te geven welke wandeling, naar eigen mening, het meest ontspannend is: een boswandeling, een duinwandeling of een strandwandeling (of geen verschil) en wel in relatie tot elk van de vier seizoenen. Met andere woorden, de respondenten werd gevraagd kenbaar te maken welke wandeling het meest ontspannend is in de herfst, in de winter, in de lente en in de zomer. Ook werd hen gevraagd aan te geven welke wandeling, naar hun idee, het **minst** ontspannend is in elk van de vier seizoenen en daarnaast welke wandeling men uiteindelijk zou kiezen.

In de vierde plaats, ten slotte, is de respondenten, wederom met betrekking tot zowel bos, duin als strand, een set van vragen voorgelegd ter meting van de vier onderscheiden omgevingskwaliteiten (weg-van-huis-gevoel, fascinatie, coherentie en compatibiliteit) die bepalend zouden zijn voor de restoratieve waarde van een omgeving (Kaplan & Kaplan, 1989; Hartig et al., 1997). De gehanteerde set van vragen betrof een vertaling en deels aangepaste versie van de door Hartig en zijn collega's (1997) opgestelde *Perceived Restorativeness Scale (PRS)*.

Slotvragen

In het laatste onderdeel van de vragenlijst worden enkele meer algemene kenmerken van de respondent gevraagd, zoals leeftijd, sekse, samenstelling van het huishouden, opleidingsniveau en inkomen. Aan de hand van deze gegevens kan bij de data-analyses worden nagegaan in hoeverre de kustbeleving samenhangt met dergelijke persoonsgegevens. Bijvoorbeeld, beleven jongeren de kust anders van ouderen of wordt de kust verschillend beleefd door mensen met en mensen zonder thuiswonende kinderen? Verder wordt gevraagd of men lid is van één of meer natuur- of milieuorganisaties. Het aantal en welke organisatie(s) behoeven niet te worden gespecificeerd. Lidmaatschap van dergelijke organisaties zegt waarschijnlijk wel iets over de betrokkenheid bij natuur- en milieukwesties. Dit zou in die zin dan ook een relevante onderscheidingsfactor kunnen zijn ten aanzien van de kustbeleving, voor zover het de beleving van natuur- en milieuaspecten betreft. Ten slotte wordt gevraagd de viercijferige postcode te noteren, zodat ook regionale uitsplitsingen bij de analyses mogelijk zijn.

5.2.3 Procedure

Zoals aangegeven zijn bij PTT-Media twee aselechte steekproeven uit het telefoonregister gekocht: een steekproef van 1000 adressen binnen een relatief smalle kuststrook van ongeveer 20 kilometer plus een steekproef van 500 adressen binnen voorgeselecteerde kustplaatsen. Aan deze vijftienhonderd adressen is de vragenlijst, inclusief portvrije retour-enveloppe en een begeleidende brief (zie Bijlage 10).

Responsfacilitatie

De indruk bestaat dat de bereidheid van mensen om mee te werken aan vragenlijststudies de laatste jaren aan het afnemen is. Er lijkt zich een soort 'enquête-moeheid' te manifesteren. Teruglopende responspercentages vormen een bedreiging voor de kwaliteit van vragenlijstonderzoek. Er is derhalve veel aan gelegen de respons zo veel als mogelijk is te faciliteren. Voor het onderhavige onderzoek was er reden te meer de aandacht hierop te richten, aangezien de enquêtering plaatsvond midden in de maand december, een maand met voor velen veel feest- en vrije dagen, hetgeen naar verwachting de medewerkingsbereidheid nog meer onder druk zet.

Het meest fundamentele punt ten aanzien van de responsfacilitatie is natuurlijk dat de vragenlijst inhoudelijk goed in elkaar zit, niet te lang is en een overzichtelijke lay-out heeft. Daarnaast is ook een heldere, bondige en wervende begeleidende brief van groot belang. Verder is aan alle geadresseerden de mogelijkheid geboden om, indien gewenst, een kort verslag van de resultaten toegestuurd te krijgen. Veel mensen vinden het prettig te zijner tijd terug te kunnen lezen wat er zoal uit het onderzoek gekomen is. Respondenten die interesse hadden in een verslag konden dit aangeven op de vragenlijst door hun naam en adres op te schrijven. Ongeveer een week na het versturen van de vragenlijsten is bovendien aan alle adressen ook nog een herinneringsbrief gezonden (zie Bijlagen).

Naast al deze punten hebben we nog één extra stimulans ingebouwd: bij het versturen van de vragenlijsten hebben een kadobon ingesloten. De kadobon bestond uit een bloemenbon ter waarde van 5 gulden. Maar de bon hebben we niet aan alle adressen gestuurd. Om vast te kunnen stellen wat nu werkelijk het effect is van een dergelijke beloning vooraf, is besloten de bon bij te voegen bij 2/3 van de steekproef, dat wil dus zeggen, 1000 geadresseerden (van de totale vijftienhonderd) kregen wel een bon en 500 geadresseerden niet (aselect getrokken). En dat was ook het enige verschil tussen beide condities.

5.3 Resultaten

De bespreking van de onderzoeksresultaten wordt in paragraaf 5.3.1 begonnen met een beschrijving van de respons op de verstuurd vragenlijsten. In paragraaf 5.3.2 wordt vervolgens aan de hand van enkele relevante algemene demografische variabelen een beschrijving gegeven van de respondentengroep. In paragraaf 5.3.3 wordt dan ingegaan op de hoofdvraag in het onderzoek: hoe wordt de kust beleefd en waarom wordt de kust beleefd zoals hij wordt beleefd?

5.3.1 Respons

Vijftienhonderd vragenlijsten zijn verstuurd. Veertien vragenlijsten (bijna 1%) bleken onbestelbaar; de adresseerde was in de meeste gevallen verhuisd of overleden. Elf personen stuurden een geheel of bijna geheel lege vragenlijst terug. Deze zijn verder buiten beschouwing gelaten. Van de overige vragenlijsten zijn 611 vragenlijsten geheel of grotendeels ingevuld terugontvangen. Dat komt neer op een totale respons van bijna 41 %.

Het meesturen van een bloemenbon aan 2/3 van de totale steekproef (1000 adressen) blijkt daarbij enorm effectief te zijn geweest. Van de 1000 verstuurd vragenlijsten in deze conditie werden er 459 geretourneerd (respons 46 %). Van de 500 verstuurd vragenlijsten zonder bloemenbon werden daarentegen 'slechts' 152 formulieren ingevuld en geretourneerd, hetgeen overeenkomt met ongeveer 31 procent. Met andere woorden, de bloemenbon lijkt in dit geval te hebben geleid tot een responsverhoging van maar liefst 50 procent. Het verschil in respons tussen beide condities is ook statistisch significant ($\chi^2=4.12$, $df=1$, $p<.05$).

Hierbij moet worden aangetekend dat een groot aantal respondenten één of enkele vragen niet hebben beantwoord. Met name bij de eerste antwoordschalen (delen B en C) hebben relatief veel personen één of meer schalen overgeslagen. Maar ook bij de daaropvolgende onderdelen missen soms data. Het gevolg is dat de groepsgroottes bij de verschillende analyses soms tamelijk sterk uiteen kunnen lopen. Het aantal missende waarden blijkt niet samen te hangen met de condities wel of geen bloemenbon, maar wel met leeftijd. Ouderen hebben de vragenlijst naar verhouding vaker niet volledig ingevuld dan jongeren en mensen van middelbare leeftijd.

5.3.2 Beschrijving respondentengroep

Alvorens in te gaan op de kern van het onderzoek, de wijze waarop de kust wordt ervaren en beleefd, zal eerst een beschrijving worden gegeven van de respondentengroep.

In Tabel 5.1 wordt een beschrijving van de totale respondentengroep gegeven op een aantal algemene demografische variabelen, waaronder de verdeling van mannen en vrouwen, leeftijdsgroepen, samenstelling van het huishouden, opleiding en inkomen. De tabel laat zien dat naar verhouding meer mannen gerepsondeerd hebben dan vrouwen (6 : 4). Dit hangt wellicht samen met het gegeven dat de geadresseerde, de persoon op wiens naam de telefoonaansluiting staat (zie steekproeftrekking), bij gemengde paren merendeels een man is. Binnen de groep respondenten die naar eigen zeggen alleenstaande zijn (binnen de Nederlandse populatie zijn meer vrouwen dan mannen alleenstaand (CBS, 1998)), is de man/vrouwverdeling juist omgekeerd: 4 mannelijke tegenover 6 vrouwelijke respondenten.

Tabel 5.1 Beschrijving respondentengroep

<i>Variabele</i>	<i>Niveaus</i>	<i>Procent</i>
<i>Sekse</i>	vrouw	39
	man	61
<i>Leeftijd</i>	jonger dan 30	10
	30-39	19
	40-49	19
	50-59	22
	60-69	18
	ouder dan 70	13
<i>Samenstelling huishouden</i>	inwonend bij ouders	1
	alleenstaand zonder kinderen	17
	alleenstaand met kinderen	4
	gehuwd / samenwonend zonder kinderen	39
	gehuwd / samenwonend met kinderen	37
	anders	3
<i>Hoofdbezigheid overdag</i>	huisvrouw / huisman	12
	betaalde werkkring	54
	gepensioneerd	22
	scholier / student	2
	werkloos	1
	afgekeurd, wao	2
	anders	7
<i>Opleiding</i>	basisonderwijs of lagere school	6
	lager beroepsonderwijs	12
	middelbaar algemeen onderwijs	17
	middelbaar beroepsonderwijs	22
	hoger algemeen onderwijs	13
	hoger beroepsonderwijs	19
	wetenschappelijk onderwijs	9
	anders	2
<i>Inkomen (netto per maand)</i>	minder dan 1500 gld.	4
	1500 – 2500 gld.	14
	2500 – 3500 gld.	28
	3500 – 4500 gld.	23

	4500 – 5500 gld. meer dan 5500 gld.	15 17
<i>Lidmaatschap natuur- en milieu-organisaties</i>	ja nee	58 42

Wat de andere algemene demografische variabelen betreft, komt uit de tabel naar voren dat de respondentengroep een goede spreiding kent. Ten aanzien van de variabelen Leeftijd, Opleiding en Inkomen lijkt geen sprake te zijn van een erg scheve verdeling.

Opvallend veel respondenten blijken lid te zijn van één of meer natuur- of milieuorganisaties (58 %). Hoewel Nederlanders in vergelijking met inwoners van andere Europese landen het meest lid zijn van natuur- en milieuorganisaties (SCP, 1997), lijken leden in de respondentengroep wel oververtegenwoordigd. Volgens gegevens van de eurobarometer (SCP, 1997) was in 1995 33 % van de Nederlanders lid van een milieuorganisatie. Aangenomen wordt dat het percentage daarna nog gestegen is tot rond de veertig procent. Binnen de respondentengroep is het percentage dus nog aanzienlijk hoger. Er zijn twee redenen voor dit verschil aan te voeren. In de eerste plaats is het niet ondenkbaar dat leden van natuur- en milieuorganisaties, vanuit hun grotere betrokkenheid bij natuur en milieu, meer gemotiveerd zijn om aan een onderzoek naar de meningen over de kust mee te werken. In de tweede plaats is het niet onmogelijk dat mensen die dicht bij de kust wonen relatief gezien vaker lid zijn van natuur- en milieuorganisaties dan Nederlanders in het algemeen. Er zijn evenwel geen gegevens beschikbaar om deze veronderstellingen te staven.

5.3.3 Gebruik van en bezoek aan de Nederlandse Noordzeekust

De eerste vraag in de vragenlijst was of men de laatste jaren wel eens aan de kust komt, in de duinen, aan het strand of in een bepaalde kustplaats. Tegen de verwachting in geven vrijwel alle respondenten (93 %, zie Tabel 5.2) aan dat dat wel het geval is. Slechts vijf procent van de respondenten geeft te kennen niet aan de kust te komen. Hoewel de steekproeftrekking betrekking had op een relatief beperkte populatie wonend in de kustprovincies en ook de vraagstelling erg algemeen geformuleerd was en hoewel ook niet-kustbezoekers in de vragenlijst nadrukkelijk zijn verzocht hun mening over de kust te geven, is het waarschijnlijk dat hier sprake is van een ‘respons-bias’. Mensen die geen band hebben met of weinig gevoel hebben bij de kust zijn wellicht minder geneigd en gemotiveerd aan het onderzoek hun medewerking te verlenen. Gesteld dat dit zo is, dan heeft dit wel implicaties voor de generaliseerbaarheid van de resultaten. Het kan betekenen dat de positieve meningen oververtegenwoordigd zijn, met andere woorden, dat het beeld over de kust dat uit het onderzoek naar voren komt positiever is dan wanneer sprake zou zijn van een representatieve respondentengroep.

Tabel 5.2 Kustbezoek respondenten algemeen

		n=	%
<i>Komt u de laatste jaren wel eens aan de Nederlandse Noordzeekust?</i>	ja	568	93
	nee	29	5
	missing	14	2

De respondenten die aangeven de laatste jaren niet aan de kust te komen is gevraagd of ze in het verleden wel regelmatig naar de kust zijn geweest en wat de eventuele redenen zijn om tegenwoordig niet meer naar de kust te gaan. De resultaten staan vermeld in Tabel 5.3. Daaruit kan worden opgemaakt dat met name de lichamelijke conditie en tijdgebrek de mensen ervan weer-

houden naar te kust te gaan. De oorzaak ligt dus vooral bij kenmerken van de persoon en niet bij kenmerken van de kust (zoals bijvoorbeeld viezigheid of drukte).

Tabel 5.3 De niet-kustbezoekers (n=29)

	antwoordcategorieën	n=
<i>Bent u in het verleden wel regelmatig naar de kust geweest?</i>	ja	17
	nee	11
	missing	1
<i>Wat is de reden dat u tegenwoordig niet meer naar de kust gaat?</i> (meerdere antwoorden mogelijk)	lichamelijke conditie	9
	files en verkeersdrukte	5
	de kust is te druk	5
	de kust is te vies	1
	de kust is te ver weg	-
	te weinig tijd	7

De respondenten die de eerste vraag of ze wel eens aan de kust komen bevestigend hebben beantwoord is gevraagd welke functie(s) de kust voor hen heeft: om te wonen, om te werken en/of om te recreëren. De omvang van de onderscheiden subgroepen en de bijbehorende percentages worden weergegeven in onderstaande Tabel 5.4. Het vermelde aantal kustrecreanten betreft uitsluitend de groep respondenten die naar eigen zeggen *niet* aan de kust wonen. Weliswaar gebruiken nagenoeg alle kustbewoners de kust ook voor recreatieve doeleinden, maar om bij de analyses inzake de kustbeleving onderscheid te kunnen maken tussen bewoners en recreanten, zijn de recreërende kustbewoners niet bij de recreanten geteld. De respondentgroepen bewoners en recreanten zijn dus onafhankelijk van elkaar. Dat geldt niet voor de groep werkenden. Geen van de werkenden geeft aan alleen aan de kust te werken zonder er ook te wonen en/of te recreëren. Vierenveertig van tweeënvijftig werkenden zeggen tevens aan de kust te wonen. De resterende zeven werkenden komen ook naar de kust voor recreatie en ontspanning. Een lijst van het type werk dat de respondenten doen aan de kust is opgenomen in de bijlagen (zie Bijlage 5). Overigens is de groep werkenden te klein om het bij de analyses als een aparte kustfunctiegroep te beschouwen.

Tabel 5.4 Gebruiksfunctie van de kust

		568 = 100 %	
		n=	%
<i>Gebruiksfunctie</i>	Wonen	356	62
	Werken	52	9
	Recreëren	220	38

De tabel geeft aan dat maar liefst ruim 60 procent van de respondenten aan de kust zegt te wonen. Het blijkt dat de interpretatie van het wel of niet wonen aan de kust daarbij een belangrijke rol speelt. Zo komt uit analyse van de postcodegegevens naar voren dat respondenten uit dezelfde woonplaats soms een verschillende relatie met de kust aangeven. Om een voorbeeld te noemen: sommige inwoners van Haarlem of Leiden beschouwen zich als kustbewoner, terwijl andere inwoners van dezelfde steden zich als kustrecreant beschouwen. Het onderscheid tussen bewoners en recreanten is dus niet alleen een fysiek geografisch onderscheid, maar ook een “belevingsonderscheid”. Bij de analyse van de resultaten dient hiermee terdege rekening gehouden te worden.

Aan zowel de kustbewoners als aan de kustrecreanten is verder gevraagd hoe vaak men naar de kust gaat voor recreatie en ontspanning, waar men dan vooral naar toe gaat (de duinen, het strand of de boulevard), in welke seizoenen en of men meestal alleen of samen met anderen gaat. De resultaten staan vermeld in Tabel 5.5. Daaruit komt naar voren dat de respondentengroep over het algemeen erg frequent de kust bezoeken voor recreatie en ontspanning. Bijna twintig procent van de respondenten geeft aan in 1999 vijftig keer of vaker naar de kust te zijn gegaan met dat doel. Ook blijkt dat de kust in alle vier seizoenen door velen bezocht wordt. De kust is in de zomer met bijna 90 % weliswaar het meest in trek, maar ook in de winter zegt nog tweederde van de respondenten naar de kust te gaan voor ontspanning en recreatie. Dit hangt vanzelfsprekend samen met het gegeven of de respondent bewoner of uitsluitend recreant is. Zo ligt het *gemiddelde* aantal dagtrips binnen de groep bewoners op 40, terwijl het gemiddelde voor de recreanten 15 is ($t=4.59$, $df=567$, $p<.001$). Daarnaast geeft ongeveer 70 % van de kustbewoners aan in alle jaargetijden naar de kust te gaan voor ontspanning en recreatie tegen 48 % van de recreanten ($\chi^2=27.5$, $df=1$, $p<.001$), hetgeen overigens nog steeds een erg grote groep is.

Tabel 5.5 Kustbezoek voor recreatie

Vragen	Antwoordcategorieën	%
<i>Hoe vaak dagtrips in afgelopen jaar?</i>	minder dan 10 keer	34
	10-25 keer	32
	25-50 keer	15
	50-100 keer	9
	meer dan 100 keer	10
<i>Hoe vaak een paar dagen (< 3 nachten)?</i>	minder dan 5 keer	5
	5 keer of meer	2
<i>Hoe vaak voor langere tijd (> 3 nachten)?</i>	minder dan 5 keer	4
	5 keer of meer	1
<i>Waar naar toe?</i> (meerdere antwoorden mogelijk)	duinen	67
	strand	86
	boulevard	46
<i>Welk seizoen(en)?</i> (meerdere antwoorden mogelijk)	lente	82
	zomer	89
	herfst	77
	winter	68
<i>Alleen of samen met anderen</i>	alleen	9
	met kind(eren)	4
	met andere volwassene(n)	33
	met volwassenen en kinderen	12
	meerdere mogelijkheden	43

Ook ten aanzien van andere vragen in de tabel worden verschillen gevonden tussen bewoners en recreanten. Zo gaan bewoners in vergelijking met recreanten vaker naar de duinen (71 vs. 61 %; $\chi^2=6.3$, $df=1$, $p<.05$) voor recreatiedoeleinden en gaan meer bewoners dan recreanten op uiteenlopende wijzen naar de kust (alleen, met kinderen en met andere volwassenen; $\chi^2=14.9$, $df=4$, $p<.01$).

Samenvattend kan worden gesteld dat de respondentengroep over het algemeen regelmatig tot frequent de kust bezoekt voor ontspanning en recreatie. De groep respondenten die aangeeft nooit aan de kust te komen is een zeer kleine minderheid. Een bezoek aan het strand in de zomer komt het vaakst voor. Maar ook de duinen en badplaatsen wordt relatief frequent bezocht en de gang naar de kust beperkt zich ook niet tot de zomer. Een meerderheid van de respondenten geeft aan in alle seizoenen naar de kust te gaan voor ontspanning en recreatie.

5.3.4 Maatschappelijke en persoonlijke betekenis van de kust in het algemeen

De respondenten is gevraagd aan te geven hoe belangrijk en hoe waardevol de kust in hun ogen is (1) voor de economie in Nederland, (2) als recreatiegebied in Nederland en (3) als natuurgebied in Nederland. De scores geven een beeld van de gepercipieerde maatschappelijke betekenis van de kust. Daarnaast is de respondenten gevraagd ook aan te geven hoe belangrijk en hoe waardevol de kust voor hen persoonlijk is.

De gemiddelde schaalscores met de standaarddeviaties voor de totale respondentengroep staan vermeld in Tabel 5.6.

Tabel 5.6 Maatschappelijk en persoonlijke betekenis van de kust in het algemeen

	Belang		Waarde	
	M	sd	M	sd
<i>Economie</i>	2.0	1.1	2.2	1.1
<i>Recreatiegebied</i>	2.6	.7	2.6	.7
<i>Natuurgebied</i>	2.6	.8	2.7	.7
<i>Persoonlijk</i>	2.4	1.0	2.4	1.0

Scorecodering:

Belang: 7-punts bipolaire schaal: heel belangrijk (+3) / heel onbelangrijk (-3)

Waarde: 7-punts bipolaire schaal: heel waardevol (+3) / heel onbetekenend (-3)

Wat direct opvalt in de tabel is dat de gemiddelde scores hoog tot zeer hoog zijn. Met name als recreatiegebied en als natuurgebied vindt men de kust over het algemeen zeer belangrijk en waardevol. Maar ook het economische belang van de kust wordt relatief erg hoog beoordeeld. Dit betekent dat de Nederlandse Noordzeekust in de ogen van een overgrote meerderheid van grote maatschappelijke betekenis is. Maar zoals de tabel al laat zien geldt dat niet alleen voor de maatschappelijke betekenis. Ook voor de respondenten persoonlijk wordt de kust over het algemeen zeer belangrijk en waardevol geacht.

Wat ook opvalt in de tabel is dat de gemiddelde scores op belangrijkheid en waardevolheid niet of nauwelijks van elkaar verschillen. De product-moment correlatie tussen beide scores blijkt dan ook hoog (economie: $r=.78$, recreatie: $r=.67$, natuur: $r=.80$, persoonlijk: $r=.88$). Afgaand op het grote aantal identieke scores (zestig tot zeventig procent van de respondenten heeft op beide schalen dezelfde score gegeven) zijn de termen belangrijkheid en waardevolheid waarschijnlijk door een meerderheid van de respondenten als synoniemen gezien.

Groepsverschillen

Een belangrijke onderzoeksvraag binnen het vragenlijstonderzoek is in hoeverre de kust verschillend wordt beleefd, ervaren en gewaardeerd door verschillende subgroepen. Tegen die achtergrond zijn ook ten aanzien van de maatschappelijke en persoonlijke betekenis van de kust in het algemeen verschillende subgroepen tegen elkaar afgezet. Binnen de totale respondentengroep zijn ten aanzien van de volgende groepskenmerken uitsplitsingen gemaakt:

<i>Variabelen</i>	Analyse-niveaus	%
<i>Functie</i>	bewoner	62
	recreanten	38
<i>Sekse</i>	vrouwen	40
	mannen	60
<i>Leeftijd</i>	jonger dan 40 jaar	29
	40 tot 60 jaar	41
	ouder dan 40 jaar	30
<i>Lidmaatschap Natuur- en Milieuorganisaties</i>	ja	58
	nee	42
<i>Kind(eren) in huishouden (bepaald a.h.v. opgegeven samenstelling huishouden)</i>	ja	40
	nee	60
<i>Opleiding</i>	MBO of lager	57
	hoger dan MBO	43
<i>Inkomen</i>	minder dan 3500 gld.	45
	meer dan 3500 gld.	55
<i>Woonregio, ingedeeld op basis van postcode</i>	noord (Wadden + kop Noord-Holland)	27
	midden (van Noordzeekanaal – ‘s Gravenzande (ZH)	52
	zuid (Zuid-Holland-zuid + Zeeland)	21

Ten behoeve van datareductie is bij de analyses uitgegaan van de individuele som van de scores op belangrijkheid en waardevolheid. Er is derhalve geanalyseerd op vier “betekenisschalen” (economie, recreatie, natuur en persoonlijk) met een schaalbereik van +6 tot –6.

Voor een overzicht van alle gemiddelde scores voor de onderscheiden subgroepen en de toetsresultaten wordt verwezen naar Bijlage 6, Tabel 5.7. Op deze plaats beperken we ons tot de belangrijkste resultaten.

De meeste en grootste verschillen worden gevonden met betrekking tot de variabelen Functie, Sekse en Leeftijd. Met name Functie blijkt een factor van betekenis: op drie van de vier “betekenisschalen” wordt een significant effect gevonden tussen bewoners en recreanten. Door de bewoners wordt de kust van grotere betekenis geacht voor de economie, als recreatiegebied en persoonlijk. Alleen met betrekking tot de waarde van de kust als natuurgebied wordt geen verschil gevonden. Zoals eerder aangegeven berust het onderscheid tussen kustbewoners en kustrecreanten deels op hoe men zich zelf ziet in relatie tot de kust. In die zin is de grotere betekenis van de kust voor de kustbewoners wellicht ook verklaarbaar, ervan uitgaande dat mensen die zich erg betrokken voelen bij de kust zichzelf ook eerder als kustbewoner beschouwen en bestempelen. Een waarschijnlijk enigszins zuiverder (meer objectieve) maat voor het onderscheid tussen bewoners en recreanten betreft de postcode. Op basis van de opgegeven viercijferige postcodes van de respondenten is een tweedeling gemaakt: (1) respondenten woonachtig in postcodegebieden direct grenzend aan de Noordzeekust, de ‘bewoners’ en (2) de overige respondenten, de ‘recreanten’. Ook bij deze twee groepen is nagegaan in hoeverre de gepercipieerde betekenis van de kust onderling verschilt. De resultaten laten een overeenkomstig beeld zien: op drie van de vier betekenisschalen wordt een significant verschil gevonden. De “echte” (op basis van postcode bepaalde) kustbewoners achten de economische, de recreatieve en de persoonlijke betekenis van de kust groter dan de “echte” recreanten (respectievelijk $F(1,526)=10.39$, $p<.01$, $F(1,529)=4.28$, $p<.05$ en $F(1,538)=13.25$, $p<.001$). De verschillen zijn bovendien min of meer van dezelfde omvang. Met betrekking tot de betekenis van de kust als natuurgebied wordt geen verschil gevonden.

Ook bij de vergelijking van mannen en vrouwen wordt op drie van de vier schalen een significant effect waargenomen. De kust als recreatiegebied vormt hierbij de uitzondering. Voor elk van de drie geldt dat vrouwen de betekenis van de kust hoger achten dan mannen.

Met betrekking tot leeftijd wordt op twee schalen (economie en natuur) een significant effect gevonden. Maar bij de andere twee schalen wordt wel een tendens in dezelfde richting waargenomen (overschrijdingskans tussen de 5 en 10 %). Het beeld dat daarbij naar voren komt is steeds dat de respondenten van onder de veertig (jongeren) de betekenis van de kust minder hoog beoordelen dan de mensen van boven de veertig. Tussen de mensen van middelbare leeftijd en ouderen bestaat weinig of geen verschil.

Overige bevindingen zijn:

- Leden van natuur- of milieuorganisaties achten de persoonlijke betekenis van de kust groter dan niet-leden.
- Hoog opgeleiden achten de recreatieve en de economische betekenis van de kust hoger dan lager opgeleiden. De betekenis van de kust als natuurgebied en de persoonlijke betekenis laat geen verschil zien.
- Ten aanzien van de variabelen *Kind in huishouden*, *Inkomen* en ook *Woonregio* worden geen significante verschillen op de vier “betekenisschalen” gevonden.

Resumerend, uit het onderzoek komt naar voren dat de kust voor de meeste respondenten een grote maatschappelijke betekenis heeft. Zowel de natuurlijke waarde van de kust als de economische waarde en de recreatieve waarde wordt hoog beoordeeld. Daarnaast hechten de meeste respondenten ook veel persoonlijk belang aan de kust. Verder laten de analyses zien dat bewoners, vrouwen en ouderen relatief meer waarde hechten aan de kust dan recreanten, mannen en jongeren.

5.3.5 Attitudes ten aanzien van de duinen, het strand en badplaatsen

In de vragenlijst is op steeds dezelfde wijze de attitude gemeten ten aanzien van de duinen, het strand en de zee en de badplaatsen. De respondenten is gevraagd elk van deze drie verschillende kustomgevingen te evalueren op een achttal antwoordschalen met aan de uiteinden tegengestelde adjectieven (Plezierig/Onplezierig, Mooi/Lelijk, Afwisselend/Eentonig, Veilig/Onveilig, Boeiend/Saai, Rustig/Druk, Gezellig/Ongezellig, Ontspannend/Weinig ontspannend). Uit de eerste analyses kwam naar voren dat de dimensies veilig/onveilig en rustig/druk slechts laag correleerden met de overige aspecten. Dit gold voor elk van de drie onderscheiden omgevingen. Op basis daarvan is besloten de genoemde twee aspecten buiten beschouwing te laten. In Tabel 5.8 worden de (Cronbach's) alpha-waarden weergegeven voor de drie attitudeschalen, gebaseerd op de overige zes items. De individuele som van de resterende zes schaalscores is gehanteerd als attitudemaat.

De gemiddelde schaalscores alsmede de gemiddelde somscore in relatie tot de drie onderscheiden omgevingen worden, met de gevonden standaarddeviaties, eveneens weergegeven in Tabel 5.8. De hoogste gemiddelde score per schaal is vetgedrukt.

Beschouwing van de gegevens in de tabel brengt reeds een aantal punten naar voren. De gemiddelde schaalscores met betrekking tot de duinen zijn over het algemeen het hoogst. Dit geldt voor vijf van de zes schaalscores (voor de ‘boeiend-schaal’ geldt een gedeelde hoogste score met strand en zee) alsook voor de somscore. De gemiddelde schaalscores zijn duidelijk het laagst met betrekking tot badplaatsen. Op één aspect na (gezelligheid) hebben de badplaatsen van de drie omgevingen ook stevast de laagste gemiddelde score.

Tabel 5.8. Attitudes jegens duinen, strand en zee en badplaatsen

	Duinen		Strand en Zee		Badplaatsen	
	M	SD	M	SD	M	SD
<i>Plezierig</i>	2.2	<i>1.0</i>	2.1	<i>1.2</i>	1.4	<i>1.6</i>
<i>Mooi</i>	1.8	<i>1.6</i>	1.5	<i>1.6</i>	.3	<i>1.5</i>
<i>Afwisselend</i>	1.5	<i>1.5</i>	1.0	<i>1.7</i>	.6	<i>1.5</i>
<i>Boeiend</i>	1.4	<i>1.5</i>	1.4	<i>1.6</i>	.6	<i>1.4</i>
<i>Gezellig</i>	.8	<i>1.3</i>	1.2	<i>1.5</i>	1.1	<i>1.5</i>
<i>Ontspannend</i>	2.0	<i>1.3</i>	1.8	<i>1.5</i>	.5	<i>1.8</i>
Attitude alg.	9.3	<i>5.5</i>	8.7	<i>6.3</i>	4.3	<i>6.7</i>
alpha	.75		.81		.83	

Schaalbereik:

Oorspronkelijke adjectievenschalen +3 / -3;

Samengestelde schaal Attitude algemeen +18 / -18

De schaalscores en de samengestelde attitudescores ten aanzien van de duinen, het strand en de zee en de badplaatsen zijn eerst multivariaat getoetst op eventuele onderlinge verschillen. De resultaten worden weergegeven in Tabel 5.9 (tweede rij). Zoals de tabel laat zien, wordt zowel ten aanzien van de somscore (Attitude Algemeen, kolom 2) als ten aanzien van de onderscheiden zes schaalscores (kolom 3 –8) significante verschillen gevonden. Op zichzelf betekent dit niet meer en niet minder dan dat de meningen over de duinen, het strand en de badplaatsen uiteenlopen. Om te bepalen waar de verschillen wel en niet zitten zijn vervolgens t-tests voor gepaarde vergelijkingen uitgevoerd. Ook de resultaten van deze analyses staan vermeld in Tabel 5.9. Ter vermindering van kanscapitalisatie is daarbij een overschrijdingskans van 1 % gehanteerd.

Kijken we eerst naar de tweede kolom. Daarin worden de toetsresultaten met betrekking tot de somscores weergegeven. De cijfers geven aan dat tussen de attitude jegens de duinen en de attitude jegens het strand geen significant verschil wordt gevonden. De duinen en het strand verschillen allebei wel significant van de houding tegenover badplaatsen. Tegenover badplaatsen staat men beduidend minder positief dan tegenover het strand en de duinen.

Dit beeld komt ook terug bij de resultaten met betrekking tot de afzonderlijke schaalscores. De meningen over de verschillende omgevingen in relatie tot de zes aspecten lopen vaak sterk uiteen. Het meest uiteenlopend zijn duin en badplaats. Op elk van de zes aspecten wordt een significant verschil gevonden. In vijf van de zes gevallen worden de duinen daarbij positiever beoordeeld dan de badplaatsen. Alleen ten aanzien van het aspect gezelligheid ligt het andersom. Badplaatsen worden significant gezelliger gevonden dan de duinen. Maar ook tussen de meningen over het strand en over badplaatsen bestaan forse verschillen. Op vijf van de zes schalen beoordeelt men ook het strand positiever dan badplaatsen. Ten aanzien van gezelligheid wordt geen significant verschil waargenomen.

Zoals gezegd wijkt de somscore met betrekking de duinen niet significant af van de somscore met betrekking tot het strand. Op de onderliggende beoordelingsschalen lopen de meningen wel uiteen. Op drie van de zes schalen worden de duinen positiever beoordeeld dan het strand. Gemiddeld genomen geeft men aan de duinen mooier, afwisselender en meer ontspannend te vinden. Het strand, daarentegen, vindt men gezelliger.

Groepsverschillen

Ook met betrekking tot de attitudes ten aanzien van duin, strand en badplaats is nagegaan in hoeverre er verschillen bestaan tussen relevante uitsplitsingen binnen de respondentengroep. Bij de analyses zijn dezelfde uitsplitsingen gehanteerd als bij de maatschappelijke en persoonlijke betekenis van de kust (zie paragraaf 5.3.4).

De resultaten worden weergegeven in Bijlage 7, Tabel 5.10. De resultaten laten zien dat wederom de grootste verschillen worden gevonden bij bewoners en recreanten. Op elk van de drie attitudeschalen wordt een significant verschil tussen beide groepen respondenten gevonden. In alle gevallen komt het verschil erop neer dat de houding van de bewoners positiever is dan die van de recreanten. Dezelfde analyse is nogmaals gedaan op basis van de gegevens met de postcode als onderscheidingscriterium tussen bewoners en recreanten. Met betrekking tot het strand en met betrekking tot badplaatsen wordt in dat geval wederom een sterk significant verschil gevonden (respectievelijk $F(1,534)=17.40$, $p<.001$ en $F(1,541)=12.57$, $p<.001$), implicerende dat de houding van de bewoners positiever is dan de houding van de recreanten. Met betrekking tot de duinen wordt geen significant verschil meer waargenomen. De groepsgemiddelden (9.9 en 9.1) laten echter wel een tendens zien in die richting.

Een tweede belangrijke factor blijkt het lidmaatschap van natuur- en milieuorganisaties te zijn. Leden verschillen significant van niet-leden op twee van de drie attitudeschalen. Leden van natuur- of milieuorganisaties hebben een hogere attitudescore ten aanzien van zowel de duinen als het strand. Alleen met betrekking tot badplaatsen wordt geen verschil waargenomen. Ook leeftijd blijkt op dit punt weer een rol van betekenis te spelen, tenminste waar het de attitude ten aanzien van de duinen betreft. Jongeren (respondenten onder de 40) hebben een minder positieve houding tegenover de duinen dan mensen van hogere leeftijd. Daarnaast is een tendens waar te nemen dat ook badplaatsen minder positief beoordeeld worden door jongeren dan door ouderen.

Overige relevante bevindingen zijn:

- Vrouwen staan positiever tegenover het strand en de zee dan mannen ($F(1,529)=7.47$, $p<.01$). Op de andere attitudeschalen wordt geen sekseverschil gevonden.
- Mensen met een relatief lage opleiding staan beduidend positiever tegenover badplaatsen dan mensen met een relatief hoge opleiding ($F(1,533)=25.38$, $p<.001$). Op de andere twee attitudeschalen wordt geen opleidingseffect gevonden.
- *Inkomen*, het hebben van *thuiswonende kinderen* en de *woonregio* van de respondenten blijken geen aantoonbare samenhang te hebben met de attitudes ten aanzien van duin, strand en badplaatsen.
- Met betrekking tot geen van de vier omgevingen worden significante interactie-effecten gevonden.

Samenvattend, met betrekking tot de duinen wordt de hoogste attitudescore gevonden, maar deze wijkt niet significant af van de attitudescore inzake het strand. De duinen worden wat mooier, wat afwisselender en wat meer ontspannend gevonden, maar het strand vindt men over het algemeen gezelliger. De houding tegenover badplaatsen is daarentegen wel duidelijk minder positief. Daarnaast wordt ook met betrekking tot de attitude ten aanzien van de onderscheiden kustgebie-

den soms forse groepsverschillen gevonden. De grootste verschillen betreffen kustbewoners en recreanten. Respondenten die aangeven aan de kust te wonen staan positiever tegenover zowel de duinen als het strand en de badplaatsen dan respondenten die aangeven niet aan de kust te wonen. Andere relevante onderscheidingsfactoren zijn: lidmaatschap van natuur- of milieuorganisaties, leeftijd, sekse en opleiding.

Tabel 5.9 Toetsresultaten (F-waarden, within subjects) attitudemeting duin, strand en badplaatsen

	Attitude Algemeen (somscore)	Plezierig/ Onplezierig	Mooi/ Lelijk	Afwisselend/ Eentonig	Boeiend/ Saai	Gezellig/ Ongezellig	Ontspannend /weinig ontspan- nend
Multivariaat	F(2, 938)= 142.49 **	F(2, 1110)= 79.98 **	F(2, 998)= 166.77 **	F(2, 1038)= 51.15 **	F(2, 996)= 86.77 **	F(2,978)= 16.11 **	F(2,1068)= 187.36 **
	t	t	t	t	t	t	t
Duin vs. Strand	1.73 ns	.38 ns	3.21 *	5.80 **	1.12 ns	-6.03 **	3.10 *
Duin vs. Badplaats	14.45 **	10.34 **	16.00 **	10.24 **	11.39 **	-3.13 *	16.50 **
Strand vs. Badplaats	14.12 **	10.48 **	14.14 **	4.63 **	10.85 **	2.40 ns	15.06 **

* $p < .01$, ** $p < .001$

Ter vermijding van 'kanscapitalisatie' is een overschrijdingskans van 1 % gehanteerd

5.3.6 Motieven ten aanzien van Duinen, Strand en Badplaatsen

Een groot deel van de vragenlijst was gericht op de overtuigingen en evaluaties van de respondenten inzake een groot aantal uiteenlopende karakteristieken van de duinen, het strand en de zee en de badplaatsen. De resultaten zullen in eerste instantie per kustonderdeel besproken worden.

De duinen

In de vragenlijst werden 12 mogelijke kenmerken van de duinen genoemd. Met betrekking tot elk van die mogelijke kenmerken werden drie scores verkregen:

- Overtuigingsscore: mate waarin het aspect daadwerkelijk als een kenmerk van de duinen wordt gezien (+3/-3);
- Evaluatiescore: mate waarin het kenmerk aantrekkelijk of onaantrekkelijk wordt bevonden (+3/-3);
- Belangscore: het belang van elk aspect voor de persoon (1/7).

De producten van de overtuigingsscores en de evaluatiescores vormen de zogenoemde **motiefscores** (+9/-9). Het zijn met name de motiefscores die informatief zijn aangaande de meningen en waarderungen van de duinen en de duinkenmerken: een positieve score betekent een motief ten gunste van de duinen en een negatieve score betekent een motief ten ongunste van de duinen. Van belang daarbij is op te merken dat een positieve motiefscore in principe dus op twee manieren verkregen kan worden (a) een aantrekkelijk aspect is ook sterk aanwezig in de duinen of (b) een onaantrekkelijk aspect is weinig of niet aanwezig in de duinen. Evenzo kan een negatieve motiefscore op twee manieren gevormd worden: (a) een aantrekkelijk aspect is niet of weinig aanwezig of (b) een onaantrekkelijk aspect is sterk aanwezig in de duinen.

De gemiddelde motiefscores met betrekking tot de duinen worden, inclusief de standaarddeviaties, weergegeven in Tabel 5.11, kolom 2. De scores zijn daarbij gerangordend van hoogste naar laagste score. Zoals uit de tabel kan worden opgemaakt komt *de duinen als natuurgebied* als belangrijkste positieve aspect naar voren, gevolgd door *wandelen* en *tot rust kunnen komen*. Onder aan de lijst staan de minst positieve c.q. de meest negatieve kenmerken: *rotzooi*, *verboden gebieden* en *prikkeldraad*. Voor de precieze formulering van de aspecten wordt verwezen naar de vragenlijst in de bijlagen. In de kolommen 3 en 4 staan de oorspronkelijke overtuigingsscores en evaluatiescores. Aan de hand daarvan kan dus worden nagegaan hoe de motiefscores zijn samengesteld. Zo blijkt bijvoorbeeld dat *rotzooi* veel negatiever wordt beoordeeld dan *verboden gebieden* (zie kolom 4), maar kolom 3 geeft aan dat men de overtuiging is toegedaan dat er in de duinen niet veel rotzooi ligt (negatieve score). De consequentie van een en ander is dat de gemiddelde motiefscore inzake rotzooi, ondanks de sterk negatieve evaluatie, toch licht positief is. Het duingebied als natuurgebied heeft zijn hoge notering te danken aan het gegeven dat de respondenten er over het algemeen sterk van overtuigd zijn dat de duinen een belangrijk natuurgebied vormen en dat bovendien ook erg positief waarden.²

² Een positieve motiefscore wordt gevormd door hetzij een positieve overtuigingsscore en een positieve evaluatiescore, hetzij een negatieve overtuigingsscore en een negatieve evaluatiescore. Bij een groot aantal kenmerken, echter, impliceert een negatieve overtuiging en een negatieve evaluatie een negatief motief. Bijvoorbeeld, 'in de duinen kun je heel slecht fietsen' (-3) en 'fietsen in de duinen vind ik heel onaantrekkelijk' (-3). Een dergelijke score zou leiden tot een zeer positieve motiefscore (+9) ten aanzien van fietsen in de duinen, hetgeen inhoudelijk juist een zeer negatief standpunt weergeeft. Bij de desbetreffende kenmerken (gemerkt met een sterretje in de tabellen 5.11 t/m 5.13) is, om die reden, het product van de overtuigingsscore en de evaluatiescore vermenigvuldigd met -1.

De motiefscores zijn dus erg informatief aangaande de opvattingen en meningen van mensen over, in dit geval, de duinen. Maar de onderliggende overtuigings- en evaluatiescores blijven zeer belangrijk om analytische redenen, om na te kunnen gaan hoe een bepaalde motiefscore tot stand komt en hoe de oorspronkelijke scores zich tot elkaar verhouden. Tegelijkertijd hebben die scores ook een zekere predictieve waarde. Als, bijvoorbeeld, de duinen veel hebben van een sterk negatief gewaardeerd kenmerk respectievelijk weinig van een sterk positief gewaardeerd kenmerk, kan de algemene duinwaardering wellicht worden verbeterd door de aanwezigheid van dat kenmerk te beperken respectievelijk te bevorderen.

In de vijfde kolom van Tabel 5.11 staan de gemiddelde belangscores. De respondenten is gevraagd aan te geven hoe belangrijk elk kenmerk voor hem of haar is. Het doel ervan was een verdere nuancering aan te kunnen brengen in de motiefscores. Door de motiefscores te vermenigvuldigen met de belangscores worden de zogenaamde gewogen motiefscores verkregen (zie zesde kolom). Op die wijze krijgen duinkenmerken een hogere score naarmate ze belangrijker worden gevonden.

Die weging van motiefscores is niet erg goed uit de verf gekomen. In de eerste plaats is er weinig differentiatie in de belangscores (zie vijfde kolom). Zeer veel respondenten hebben aangegeven alle aspecten of vrijwel alle aspecten belangrijk tot zeer belangrijk te vinden. Het gevolg is dan ook dat de rangordening op basis van de gewogen motiefscores (zie zesde kolom) niet of nauwelijks anders zou zijn dan op basis van de ongewogen motiefscores (zoals aangegeven in de tweede kolom). Een tweede punt is dat relatief veel respondenten moeite hadden negatieve kenmerken, zoals rotzooi en prikkeldraad, te beoordelen op belangrijkheid. Een grote groep respondenten heeft om die reden de desbetreffende vragen niet of onjuist beantwoord. Tegen deze achtergrond worden de belangscores voor de onderscheiden omgevingskenmerken bij de nadere analyses buiten beschouwing gelaten.

Tabel 5.11 Opvattingen over de duinen

	Overtuiging X Evaluatie (+9/-9)		Overtuiging (+3/-3)		Evaluatie (+3/-3)		Belang (1/7)		Belang X Overtuiging x evaluatie	
	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>
Natuurgebied*	6.8	3.1	2.6	.8	2.5	.9	6.5	1.0	46.2	21.9
Wandelen*	5.6	3.8	2.2	1.2	2.3	1.1	6.4	1.1	38.1	24.9
Tot rust komen*	5.3	3.5	2.0	1.1	2.2	1.1	6.2	1.1	35.7	24.2
Behaaglijk gevoel*	4.9	3.5	2.0	1.1	2.1	1.1	6.2	1.1	33.4	24.0
Glooiend landschap*	4.8	3.5	2.1	1.0	2.1	1.1	6.3	1.0	32.5	23.6
Uitzicht*	4.3	3.8	1.8	1.3	1.9	1.2	5.7	1.4	27.3	25.5
Flora en fauna	4.2	3.7	1.6	1.3	2.2	1.1	6.4	1.0	28.5	25.6
Rust en stilte	4.2	3.7	1.6	1.3	2.3	1.1	6.4	1.0	27.7	25.7
Fietsen*	3.2	4.7	1.3	1.8	1.6	1.7	5.6	1.9	23.5	27.0
Rotzooi	1.5	4.7	-.6	1.7	-2.4	1.3	4.7	2.4	6.6	25.2
Verboden gebieden	-.3	3.6	.8	1.6	-.3	1.8	4.4	1.9	-.7	17.6
Prikkeldraad	-.8	4.5	.4	1.7	-1.7	1.5	3.6	2.0	-2.8	16.7

* Bij respondenten die met betrekking tot dit kenmerk zowel een negatieve overtuigingsscore als een negatieve evaluatiescore hadden is de productscore vermenigvuldigd met -1.

Tabel 5.12 Opvattingen over strand en zee

	Overtuiging X Evaluatie (+9/-9)		Overtuiging (+3/-3)		Evaluatie (+3/-3)		Belang (1/7)		Belang X Overtuiging x evaluatie	
	M	sd	M	sd	M	sd	M	sd	M	sd
Uitwaaien*	6.5	3.2	2.5	.9	2.4	1.0	6.5	1.0	44.6	22.4
Branding en golven*	6.4	3.3	2.4	.9	2.4	.9	6.3	1.3	42.9	23.5
Weidsheid*	6.2	3.4	2.5	.9	2.3	1.1	6.3	1.2	42.3	24.2
Dynamiek water, wind*	6.2	3.3	2.4	.9	2.3	1.1	6.3	1.1	41.5	23.6
Ontspannen*	5.4	3.7	2.0	1.2	2.4	1.1	6.4	1.1	36.9	26.3
Leefgebied vissen	4.3	3.9	1.7	1.4	2.1	1.2	6.1	1.2	28.3	26.8
Zonnen*	3.3	4.9	2.0	1.3	1.2	2.0	4.9	2.2	24.8	27.4
Mensen kijken*	3.0	4.4	2.0	1.2	1.0	1.8	4.5	1.9	20.2	24.7
Vogels	2.4	4.3	.9	1.6	2.0	2.0	6.1	1.2	16.6	27.6
Zwemmen*	2.3	4.1	1.3	1.6	1.0	1.2	4.9	2.2	18.0	27.1
Strandtenten	.3	3.3	1.0	1.4	.2	1.6	4.2	1.7	3.5	16.3
Zeehonden	-5	4.4	-5	1.7	1.9	1.4	6.0	1.3	-3.1	29.1
Bouwsels in zee	-1.7	4.7	.4	2.0	-1.3	1.6	4.0	2.0	-9.0	23.9
Drukte*	-2.1	5.1	2.3	1.1	-.8	1.8	4.6	1.8	-8.0	27.7
Rotzooi	-2.5	4.7	1.0	1.6	-2.4	1.2	4.6	2.5	-12.6	26.0

Tabel 5.13 Opvattingen over badplaatsen

	Overtuiging X Evaluatie (+9/-9)		Overtuiging (+3/-3)		Evaluatie (+3/-3)		Belang (1/7)		Belang X Overtuiging x evaluatie	
	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>
Eten en drinken*	3.0	3.6	1.6	1.2	1.4	1.4	5.3	1.7	19.4	22.7
Mensen kijken*	2.6	4.3	2.0	1.1	1.0	1.7	4.5	2.0	18.1	23.4
Terrassen*	2.4	3.6	1.5	1.3	1.1	1.5	5.1	1.7	15.4	21.0
Mensen ontmoeten	2.4	3.9	1.8	1.3	.9	1.5	4.5	1.8	15.2	22.2
Hotels en restaurants	1.5	3.8	1.7	1.2	.7	1.5	4.8	1.7	10.8	21.5
Sfeer*	1.4	3.0	.8	1.5	1.0	1.4	6.0	1.2	9.3	20.4
Baldadigheid	.1	4.0	-.1	1.6	-1.8	1.4	4.5	2.1	-.2	20.3
Architectuur*	-.9	3.4	-.3	1.5	-.4	1.5	4.8	1.7	-3.4	19.4
Drukte*	-1.9	5.5	2.5	.8	-.7	2.0	4.6	1.8	-5.8	29.9
Vergane glorie*	-2.4	3.7	-1.0	1.5	1.2	1.3	5.0	1.7	-14.5	24.5
Commercie	-2.6	4.6	2.0	1.2	-1.1	1.7	4.0	1.9	-8.1	23.4
Bereikbaarheid*	-3.7	4.6	-1.6	1.6	-1.2	2.0	4.9	2.2	-20.6	26.9

* Bij respondenten die met betrekking tot dit kenmerk zowel een negatieve overtuigingsscore als een negatieve evaluatiescore hadden is de productscore vermenigvuldigd met -1.

Het strand en de zee

In Tabel 5.12 worden de resultaten weergegeven van de kenmerken van strand en zee. De resultaten worden op dezelfde wijze gepresenteerd als bij de duinkenmerken. De meest positieve motiefscores betreffen *uitwaaien, branding en golven, weidsheid en dynamiek van wind en water*. Zoals de kolommen 3 en 4 laten zien zijn met betrekking tot deze strandkenmerken zowel de overtuigingsscores als de evaluatiescores sterk positief. De meest negatieve scores betreffen *bouwsels in zee, drukte en rotzooi*. Wat deze laatstgenoemde kenmerken betreft laten de kolommen 3 en 4 goed zien hoe verschillend de onderliggende scores kunnen zijn. De respondenten vinden over het algemeen dat er op dit moment niet veel bouwsels in zee zijn (overtuigingsscore = .4), maar bouwsels in zee worden tegelijkertijd wel relatief sterk negatief gewaardeerd (evaluatiescore = -1.3). Bij drukte ligt het duidelijk anders. Gemiddeld genomen vindt men badplaatsen erg druk (overtuigingsscore = 2.3), maar men vindt die drukte over het algemeen niet bijzonder negatief (evaluatiescore = -.8).

Merk verder op dat de vier meest positieve kenmerken in feite allemaal te maken hebben met het ervaren van de elementen. De meer specifieke recreatieve strandkenmerken, zoals zonnen, mensen kijken en zwemmen hebben duidelijk minder hoge motiefscores. *Zonnen* komt ‘slechts’ op de zevende plaats en *zwemmen* zelfs op de tiende. Ook hier zien we dat de belangsscores over het geheel genomen tamelijk hoog liggen en weinig differentiëren, met het gevolg dat de rangordening op basis van de gewogen motiefscores (zie zesde kolom) weinig afwijkt van die van de ongewogen motiefscores. Alleen de kenmerken *vogels* en *zwemmen* zouden van plaats wisselen.

Badplaatsen

In Tabel 5.13 worden de resultaten weergegeven van de kenmerken van badplaatsen. De meest positieve motiefscores met betrekking tot de badplaatsen betreffen *het kunnen eten en drinken, mensen kijken, terrasjes en mensen ontmoeten*. De meest negatieve scores betreffen de *drukke*, de sfeer van *vergane glorie*, de gerichtheid op *massatoerisme en commercie* en de slechte *bereikbaarheid*, met name in de zomer.

Achterliggende factoren

Om te bepalen welke achterliggende factoren bij de verschillende motieven onderscheiden kunnen worden, zijn op basis van de genoemde motiefscores factoranalyses uitgevoerd. In de Tabel 5.14, 5.15 en 5.16 worden de resultaten gepresenteerd van de factoranalyses op de verzameling van duinmotieven, strandmotieven en badplaatsmotieven. Alleen factorladingen hoger dan .40 worden weergegeven.

Bij de duinen lijkt een drie-factor-oplossing de beste oplossing. De drie factoren verklaren gezamenlijk bijna 60 % van de variantie in de scores. De eerste factor omvat negen kenmerken, die vrijwel allemaal te maken hebben met de natuurlijkheid van de duinen. De eerste factor is dan ook het label “natuurlijkheid” gegeven. De tweede factor omvat de kenmerken “prikkelraad” en “verboden gebieden” en krijgt daarom het label “toegankelijkheid”. De derde factor omvat alleen het kenmerk rotzooi.

Tabel 5.14 Factorladingen inzake overtuigingen t.a.v. de duinen

	FACTOR 1	FACTOR 2	FACTOR 3
	“natuurlijkheid”	“toegankelijkheid”	“rotzooi”
Verklaarde variantie (%)	37.3	11.1	9.7
Behaaglijk gevoel	.83		
Tot rust komen	.83		
Wandelen	.76		
Landschap	.75		
Natuurgebied	.75		
Uitzicht	.65		
Flora en Fauna	.64		
Rust en stilte	.59		
Fietsen	.46		
Geen toegang		.86	
Prikkeldraad		.75	
Rotzooi			.86
Cronbach's alpha	.87	.51	

Methode: principale component analyse, varimax rotatie

Tabel 5.15 Factorladingen inzake overtuigingen t.a.v. het strand en de zee

	FACTOR 1	FACTOR 2	FACTOR 3	FACTOR 4
	“natuur-krachten”	“strand-recreatie”	“fauna”	“menselijke invloeden”
Verklaarde variantie (%)	24.8	14.5	10.7	10.3
Weidsheid	.90			
Branding en golven	.86			
Dynamiek van wind en water	.85			
Uitwaaien	.74			
Ontspannen	.68			
Zonnen		.83		
Mensen kijken		.67		
Zwemmen		.66		
Drukte		(.50)		
Zeehonden			.71	
Vogels			.68	
Vissen			.61	
Rotzooi				.81
Strandtenten				.64
Bouwsels in zee				.36
Cronbach's alpha	.90	.68	.56	.48

Methode: principale component analyse, varimax rotatie

Tabel 5.16 Factorladingen inzake overtuigingen t.a.v. de badplaatsen

	FACTOR 1 “vertier”	FACTOR 2 “fysieke omgeving”	FACTOR 3 “teloorgang”
Verklaarde variantie (%)	28.5	15.3	10.7
Eten en drinken	.77		
Terrassen	.75		
Mensen ontmoeten	.73		
Mensen kijken	.70		
Hotels en restaurants	.62		
Sfeer	.61	(.45)	
Bereikbaarheid		.66	
Architectuur		.63	
Commercie		.63	
Drukte	(.45)	.52	
Vergane glorie			.68
Baldadigheid			.65
Cronbach's alpha	.81	.61	.24

Methode: principale component analyse, varimax rotatie

Bij het strand en de zee worden vier factoren onderscheiden (eveneens rond de 60 % verklaarde variantie), binnen welke de strandkenmerken, in vergelijking met de situatie bij de duinen, ook redelijk verdeeld zijn. Op basis van de gevonden factorladingen zijn de vier factoren zijn als volgt gelabeld: “natuurkrachten”, “strandrecreatie”, “fauna” en “menselijke invloeden”. Merk op dat de eerste factor zowel de ruimtelijke inrichting als het spel van de elementen omvat. Dit betekent dat het onderscheid tussen beide aspecten, zoals gesuggereerd bij de geformuleerde ecologische beleavingsdoelen van het ministerie van LNV (zie inleiding, paragraaf 5.1), in de onderzoeksgegevens niet teruggevonden lijkt te worden. Hierbij moet wel worden aangetekend dat dit niet betekent dat het onderscheid ook conceptueel irrelevant is.

Met betrekking tot de badplaatsen worden drie factoren onderscheiden (ongeveer 55 % verklaarde variantie). De eerste factor omvat vooral de recreatieve en sociale kenmerken van badplaatsen en heeft om die reden het label “vertier” gekregen. De tweede factor betreft met name het (mensgemaakte) vóórkomen van badplaatsen, bepaald door zaken als architectuur, massatoerisme en drukte. Deze factor is “fysieke omgeving” gelabeld. De derde factor blijkt het minst goed te benoemen. Omdat zowel vergane glorie als baldadigheid kenmerken zijn die in zekere zin afbreuk doen aan de omgevingskwaliteit, is deze factor “teloorgang” genoemd.

betrouwbaarheid subschalen

In de gepresenteerde tabellen 5.14, 5.15 en 5.16 wordt ook aangegeven wat de betrouwbaarheden (Cronbach's alpha) zijn van de op basis van de gevonden factoren samengestelde subschalen. De alpha-waarden laten zien dat met betrekking tot elk van drie kustgebieden in feite alleen de eerstgenoemde factor een voldoende hoge betrouwbaarheid heeft (hoger dan .70). De tweede factor bij strand en zee en die bij badplaatsen liggen er iets onder, maar de overige factoren hebben een duidelijk lagere betrouwbaarheid. Dit impliceert dat de desbetreffende subschalen in feite niet als zodanig beschouwd mogen worden. Bij nadere analyses zal voor de factoren waarbij sprake is

betrouwbaarheden onder de .60 gewerkt worden met de oorspronkelijke motiefscores. Voor de factoren met min of meer wel betrouwbare subschalen worden de motiefscores gesommeerd tot factorscores.

Groepsverschillen

Er kan in principe op drie verschillende niveaus naar eventuele verschillen tussen subpopulaties gekeken worden. Op het meest algemene niveau kan worden nagegaan in hoeverre subgroepen onderling verschillen op hun gemiddelde somscore. Zoals eerder aangegeven wordt de somscore over de onderscheiden motieven wel aangemerkt als een soort indirecte attitudemaat; het geeft een globale indicatie van de waardering van de kustomgeving. Op het tweede niveau kan gekeken worden naar groepsverschillen met betrekking tot de gevonden factoren. Als bepaalde groepen verschillen in hun gemiddelde somscore kan zo worden nagegaan bij welke factoren de verschillen vooral liggen. Op het meest specifieke niveau kunnen groepsverschillen worden bepaald op de oorspronkelijke motiefscores en zelfs op de daaraan ten grondslag liggende overtuigingsscores en evaluatiescores. Op die wijze kan een zeer gedetailleerd beeld worden verkregen van waar de verschillen tussen groepen precies liggen en hoe groot de verschillen zijn: op welke van de onderscheiden kenmerken lopen de meningen in welke mate en op welke wijze uiteen.

Het toetsen van groepsverschillen op het meest algemene niveau, de somscore, wordt ook veelal gehanteerd als een soort van voorselectie. Alleen als bepaalde groepen onderling verschillen ten aanzien van de somscore wordt nader geanalyseerd waar de verschillen liggen. Dit is niet alleen praktischer, maar ook informatiever, want bij die groepen gaat het waarschijnlijk om 'echte' verschillen. Zeker op het meest specifieke niveau zal bij vrijwel alle uitsplitsingen van de respondentengroep één of enkele significante verschillen gevonden worden.

Bij de analyse van eventuele groepsverschillen met betrekking tot de somscores zijn dezelfde uitsplitsingen gemaakt als bij de maatschappelijke betekenis en de directe attitudes. De resultaten van de analyses worden weergegeven in Bijlage 8, Tabel 5.17.

Zoals uit de tabel kan worden opgemaakt, worden wederom tussen bewoners en recreanten de grootste verschillen gevonden. De gemiddelde somscore van de bewoners is significant hoger met betrekking tot zowel de duinen, als het strand en de badplaatsen. Vooral het verschil tussen beide groepen ten aanzien van het strand is fors te noemen. De verschillen impliceren dat de bewoners in hun meningen en opvattingen over de onderscheiden kustonderdelen significant positiever zijn dan de recreanten. De analyse van de gegevens met de postcode als onderscheidingscriterium voor bewoners en recreanten levert een overeenkomstig beeld op: met betrekking tot elk van de drie omgevingen hebben bewoners een significant hogere score dan recreanten (*duin*: $M=46.1$ vs. 41.4 , $F(1,546)=4.74$, $p<.05$; *strand*: $M=48.9$ vs. 33.3 , $F(1,551)=36.72$, $p<.001$; *badplaats*: $M=6.2$ vs. -2.4 , $F(1,555)=15.04$, $p<.001$). Opvallend daarbij is wel dat het verschil met betrekking tot de duinen kleiner is dan het verschil op basis van de zelfrapportage ingedeelde bewoners en recreanten (hetgeen dus aansluit bij de bevindingen inzake de directe attitude), terwijl de verschillen met betrekking tot het strand en de badplaatsen groter zijn.

De tabel laat verder zien dat ook Leeftijd en Opleiding weer relevante onderscheidingscriteria zijn in relatie tot de motiefscores. Wat de variabele Leeftijd betreft komt naar voren dat zowel de duinen als het strand en de zee positiever beoordeeld worden naarmate de leeftijd toeneemt. De gegevens met betrekking tot de factor Opleiding tonen dat de respondenten met een relatief lage opleiding (MBO of minder) met name het strand en badplaatsen positiever beoordelen dan respondenten met een hogere opleiding.

Drie factoren laten met betrekking tot één kustonderdeel een significant effect zien. Zo staan respondenten die lid zijn van één of meer milieu- en natuurorganisaties positiever tegenover de dui-

nen dan niet leden en zijn mensen met een relatief laag inkomen positiever over het strand dan mensen met een relatief hoog inkomen. Alleen ten aanzien van de duinen wordt bovendien nog een significant regio-effect gevonden. Respondenten woonachtig in de regio “noord” (Wadden + kop van Noord-Holland) oordelen beduidend positiever over de duinen dan respondenten in de regio’s “midden” en “zuid”. Tussen vrouwen en mannen wordt geen significant verschil gevonden. Hetzelfde geldt voor respondenten met en respondenten zonder thuiswonende kinderen.

Detailanalyse

Bewoners en recreanten

In onderstaande Tabel 5.18 worden de verschillen weergegeven tussen bewoners en recreanten op de onderscheiden factoren. Zoals gezegd, voor factoren met betrouwbaarheden onder de .60 worden de afzonderlijke motiefscores gepresenteerd. Uit de tabel komt naar voren dat de bewoners en de recreanten op alle onderscheiden factoren, met betrekking tot zowel duin, strand als badplaatsen, significant van elkaar verschillen. Ten aanzien van enkele afzonderlijke kenmerken wordt geen verschil gevonden.

Tabel 5.18. Verschillen tussen bewoners en recreanten op motieffactoren

<i>Duin</i>	Bewoners	Recreanten	F-waarde	df	p
NATUURLIJKHEID	45.1	39.5	7.52	1,528	<.01
prikkeldraad	-.9	-.6			ns
verbodengebieden	-.3	-.3			ns
rotzooi	1.9	1.0	5.36	1,544	<.05

<i>Strand</i>	Bewoners	Recreanten	F-waarde	df	p
NATUURKRACHTEN	32.3	28.9	6.79	1,539	<.01
STRANDRECREATIE	10.4	6.4	18.34	1,544	<.001
vogels	3.2	1.3	29.48	1,550	<.001
vissen	4.6	3.7	7.11	1,547	<.01
zeehonden	-.3	-.9			ns
drukke	-1.4	-3.0	13.45	1,549	<.001
rotzooi	-2.3	-3.0			ns
strandtenten	.7	-.3	14.34	1,550	<.001
bouwsels in zee	-2.0	-1.4			ns

<i>Badplaatsen</i>	Bewoners	Recreanten	F-waarde	df	p
VERTIER	15.3	9.9	15.22	1,536	<.001
FYSIEKE OMGEVING	-8.5	-11.5	7.78	1,542	<.01
Vergane glorie	-2.4	-2.4			ns
Baldadigheid	0.1	0.4			ns

Kijken we op het meest specifieke niveau, de onderliggende overtuigings-, evaluatie- en motiefscores, naar de verschillen tussen bewoners en recreanten, dan wordt duidelijk dat beide groepen zowel ten aanzien van de overtuigingscores als ten aanzien van de evaluatiescores soms grote verschillen laten zien (zie Tabel 5.19). Zo komt met betrekking tot de duinmotieven naar voren dat beide groepen op vier van twaalf duinkenmerken significant van elkaar verschillen: ‘behaaglijk gevoel’, ‘glooiend landschap’, ‘uitzicht’ en ‘flora en fauna’. Op deze vier kenmerken zijn de gemiddelde motiefscores van bewoners positiever dan de scores van recreanten. Op zich zelf is

dat al informatief; het geeft in globale zin aan waar de verschillen liggen. Maar om de verschillen zo specifiek en zo concreet mogelijk te duiden, moeten we terug naar de oorspronkelijke overtuigingsscores en evaluatiescores. Immers, dat bewoners en recreanten verschillen op het kenmerk 'flora en fauna' kan liggen in een verschil in overtuiging (bijvoorbeeld, bewoners zouden, in vergelijking met de recreanten, kunnen vinden dat de duinen rijkere flora en fauna hebben), een verschil in evaluatie (bewoners zouden de bestaande duinflora en -fauna positiever (aantrekkelijker) kunnen vinden dan recreanten) of een verschil in beide

De gegevens inzake de duinmotieven geven aan dat de bewoners en recreanten onderling verschillen zowel deels in hun overtuigingsscores als deels in hun evaluatiescores. Wat de flora en fauna betreft wordt alleen een verschil in overtuiging gevonden. Bewoners vinden de bestaande duinflora en -fauna dus niet aantoonbaar aantrekkelijker dan de recreanten, maar ze zijn wel, in vergelijking met de recreanten, meer van mening dat de duinen een rijkere flora en fauna hebben. Aan de andere kant, bewoners en recreanten verschillen niet in hun overtuiging ten aanzien van het tot rust kunnen komen in de duinen, maar juist wel in hun evaluatie daarvan: bewoners vinden het tot rust kunnen komen in de duinen aantrekkelijker dan recreanten. Het aspect 'uitzicht' verschilt in beide scores: bewoners zijn niet alleen van mening dat het uitzicht vanaf de toppen der duinen beter is, maar waarderen dat uitzicht ook meer dan de recreanten.

Op deze wijze kan dus een goed inzicht worden verkregen van de aard van de verschillen tussen twee of meer subgroepen binnen de populatie. Kijken we naar de verschillen tussen bewoners en recreanten ten aanzien van de strandmotieven, dan valt weer op hoe sterk beide groepen van elkaar verschillen. Op elf van de vijftien kenmerken wordt een significant verschil gevonden. Bij nog twee andere is sprake van een marginaal significant verschil ($p < .075$). En de verschillen komen er steeds op neer dat de score van de bewoners positiever is c.q. minder negatief dan de score van de recreanten. Wanneer we de overtuigings- en evaluatiescores in ogenschouw nemen, moeten we concluderen dat de verschillen in de motiefscores ook hier zowel aan verschillen in overtuiging als aan verschillen in evaluatie kunnen worden toegeschreven. Met betrekking tot drie aspecten wordt zowel een verschil in overtuiging als een verschil in evaluatie gevonden. Deze drie aspecten hebben alledrie betrekking op het recreatieve karakter van het strand: zonnen, zwemmen en drukte.

Ten aanzien van de badplaatsmotieven, ten slotte, kan met betrekking tot zes van de twaalf kenmerken een significant verschil worden waargenomen tussen bewoners en recreanten. Wederom komen de verschillen er stevast op neer dat de scores van de bewoners positiever dan wel minder negatief zijn. De daarnaast genoemde overtuigings- en evaluatiescores in ogenschouw nemende, kan worden geconstateerd dat, in relatie de opvattingen over badplaatsen, de verschillen tussen bewoners en recreanten in meerderheid van de gevallen aan een verschil in evaluatie moet worden toegeschreven: bewoners blijken de betreffende badplaatskenmerken aantrekkelijker, of in het geval van massatoerisme en drukte, minder onaantrekkelijk te vinden dan recreanten.

Ook de gevonden verschillen inzake de somscores van de onderscheiden motieven tussen de drie leeftijdsgroepen, tussen leden en niet-leden van natuur- en milieuorganisaties, enz., zijn nader geanalyseerd. De resultaten staan, vergelijkbaar met de presentatie in de Tabellen 5.18 en 5.19, weergegeven in Bijlage 9, Tabel 5.20 t/m 5.26. Eerst worden de eventuele verschillen op de onderscheiden factoren gepresenteerd. Daarna wordt verder gekeken op het niveau van afzonderlijke motiefscores, overtuigingsscores en evaluatiescores.

Tabel 5.19 Opvattingen over de duinen, het strand en badplaatsen, onderscheiden naar bewoners en recreanten

DUINEN	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)			Overtuiging (+3/-3)			Evaluatie (+3/-3)		
	bewoner	recreant	p	bewoner	recreant	p	bewoner	recreant	p
natuurgebied	6.8	6.9		2.6	2.6		2.5	2.5	
wandelen	5.7	5.4		2.3	2.1		2.3	2.2	
tot rust komen	5.5	4.9	<.075	2.1	2.0		2.3	2.1	*
behaaglijk gevoel	5.2	4.5	*	2.1	1.9	<.075	2.2	2.0	*
glooiend landschap	5.1	4.4	*	2.2	2.1		2.2	2.0	**
uitzicht	4.7	3.4	***	1.9	1.6	**	2.0	1.7	**
flora en fauna	4.5	3.5	**	1.7	1.3	***	2.3	2.2	
rust en stilte	4.3	3.8	<.10	1.7	1.5	<.10	2.4	2.3	
fietsen	3.3	3.0		1.3	1.3		1.7	1.4	<.10
rotzooi	1.9	1.1	<.075	-.7	-.4	*	-2.4	-2.4	
verboden gebied	-.4	-.5		.9	.6	<.075	-.2	-.4	
prikkeldraad	-.9	-.8		.5	.4		-1.8	-1.8	

STRAND	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)			Overtuiging (+3/-3)			Evaluatie (+3/-3)		
	bewoner	recreant	p	bewoner	recreant	p	bewoner	recreant	p
uitwaaien	6.7	6.5		2.6	2.5		2.4	2.4	
branding en golven	6.8	6.0	**	2.5	2.3	*	2.5	2.4	
weidsheid	6.6	5.8	*	2.5	2.4	<.10	2.4	2.2	<.075
dynamiek water en wind	6.5	5.9	*	2.5	2.4	*	2.3	2.3	
ontspannen	5.9	5.2	*	2.2	1.9	**	2.4	2.4	
leefgebied vissen	4.6	3.6	**	1.8	1.4	**	2.1	2.1	
zonnen	4.0	2.5	**	2.2	1.8	**	1.5	.9	**
mensen kijken	3.4	2.5	*	2.0	2.0		1.1	.8	*
vogels	3.0	1.3	***	1.1	.5	***	2.1	2.0	
zwemmen	3.2	1.3	***	1.5	1.0	***	1.3	.6	***
strandtenten	.8	-.4	***	.8	1.1	<.075	.4	-.2	***
zeehonden	-.3	-1.0	<.075	-.4	-.7		1.9	2.0	
bouwsels in zee	-2.1	-1.5		.5	.3		-1.4	-1.3	
drukte	-1.4	-3.1	***	2.2	2.4	**	-.6	-1.1	**
rotzooi	-2.2	-3.0	<.075	1.0	1.0		-2.4	-2.7	**

BADPLAATSEN	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)			Overtuiging (+3/-3)			Evaluatie (+3/-3)		
	bewoner	recreant	p	bewoner	recreant	p	bewoner	recreant	p
eten en drinken	3.4	2.2	***	1.7	1.5	*	1.6	1.1	***
mensen kijken	2.9	2.1	*	2.0	2.0		1.1	.8	*
terrassen	2.8	2.0	**	1.6	1.4	*	1.2	1.0	<.075
mensen ontmoeten	3.0	1.4	***	1.9	1.6	**	1.1	.5	***
hotels en restaurants	1.6	1.0	<.075	1.6	1.8	<.075	.8	.5	*
sfeer	1.6	1.1	<.075	.8	.6		1.1	.8	*
baldadigheid	.0	.4		.0	-.2		-1.8	-1.9	
architectuur	-.9	-1.2		-.3	-.4		-.4	-.5	
drukke	-1.3	-2.8	**	2.5	2.6		-.5	-1.0	**
vergaane glorie	-2.3	-2.4		-1.0	-1.1		1.2	1.2	
commercie	-2.3	-3.2	*	1.9	2.1	<.10	-1.0	-1.4	**
bereikbaarheid	-4.1	-4.3		-1.5	-1.8		-1.2	-1.1	

* p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Leeftijd (Bijlage 6, Tabellen 5.20 en 5.21)

Tussen de drie onderscheiden leeftijdsgroepen (onder de veertig, tussen de veertig en zestig en boven de zestig) wordt met betrekking tot de duinfactor Natuurlijkheid een fors verschil gevonden. Naarmate men ouder is, is de gemiddelde factorscore positiever. De drie leeftijdsgroepen verschillen niet significant van elkaar in hun mening ten aanzien van *prikkeldraad*, *geen toegang* en *rotzooi*. Kijken we naar de afzonderlijke motiefscores, dan komt bij acht van de twaalf kenmerken een significant groepsverschil naar voren: *Wandelen*, *Fietsen*, *Landschap*, *Uitzicht*, *Rust en stilte*, *Natuurgebied*, *Gevoel* en *Tot rust komen*. Bij alle acht kenmerken houdt het verschil in dat de motiefscore positiever is naarmate de leeftijd hoger is. Nadere analyse van de gegevens leert dat de verschillen in motiefscores moeten worden toegeschreven aan zowel verschillen in overtuiging als verschillen in evaluatie. Dat wil zeggen, oudere respondenten vinden in vergelijking met jongeren niet alleen dat in de duinen bijvoorbeeld beter gewandeld en gefietst kan worden, maar vinden het wandelen en het fietsen ook aantrekkelijker.

Met betrekking tot het strand en de zee wordt op de strandfactor Natuurkrachten een significant verschil gevonden. De strandfactor Strandrecreatie laat geen verschil zien. Bij 4 van de zeven overige kenmerken wordt wel weer een significant verschil waargenomen. De afzonderlijke motiefscores in ogenschouw nemende blijkt dat bij acht van de vijftien kenmerken een significant leeftijdseffect wordt gevonden. Het betreft in dit geval de kenmerken: *Branding en golven*, *Weidsheid*, *Dynamiek van wind en water*, *Ontspannen*, *Leefgebied vissen*, *Vogels*, *Strandtenten* en *Bouwsels in zee*. Ook hier geldt dat de motiefscores (de producten van overtuigingen en evaluaties) van ouderen positiever zijn c.q. minder negatief (zie bijvoorbeeld het kenmerk *Bouwsels in zee*) dan de scores van jongeren. Kijken we naar de afzonderlijke overtuigingsscores en evaluatiescores, dan moet geconstateerd worden dat de leeftijdsverschillen wederom toegeschreven kunnen worden aan zowel verschillen in overtuiging als aan verschillen in evaluatie, zij het dat de overtuigingsverschillen iets talrijker zijn.

Lidmaatschap Natuur- en Milieuorganisaties (Bijlage 6, Tabel 5.22)

Evenals de onderscheiden leeftijdsgroepen, laten leden en niet-leden van Natuur- en Milieuorganisaties een behoorlijk verschil zien ten aanzien van de duinfactor Natuurlijkheid. Wat de afzonderlijke motiefscores betreft komt bij zes van de twaalf duinkenmerken een significant verschil naar voren. Wanneer de onderliggende overtuigingsscores en evaluatiescores in ogenschouw worden genomen, blijkt dat de verschillen tussen wel- en niet-leden niet uitsluitend, maar wel voornamelijk moeten worden toegeschreven aan verschillen in evaluatie van de kenmerken. Dat wil zeggen, de analyses laten duidelijk zien dat leden van natuur- en milieuorganisaties de natuurlijke karakteristieken van de duinen aanzienlijk hoger waarderen dan niet-leden.

Woonregio (Bijlage 6, Tabel 5.23)

De opvattingen over de duinen verschillen ook tussen de drie onderscheiden woonregio's van respondenten: noord, midden en zuid. Maar hoe anders is het beeld bij deze groepen in vergelijking met de verschillen tussen wel- en niet-leden van milieuorganisaties. De verschillen tussen leden en niet-leden van milieuorganisaties betreffen uitsluitend de meest positieve duinkenmerken. De regioverschillen hebben, zoals Tabel 5.18 laat zien, daarentegen, voornamelijk betrekking op de minst positieve en meest negatieve duinkenmerken. Bovendien moeten de regioverschillen vrijwel uitsluitend worden toegeschreven aan verschillen in overtuiging en niet aan verschillen in evaluatie. Kijken we naar de groepsgemiddelden, dan kunnen de verschillen ook specifiek geïdentificeerd worden. Zo zijn het met name de respondenten in de regio noord (Wadden en Kop van Noord-Holland) die er sterker van overtuigd zijn dat in de duinen rust en stilte heersen, dat er relatief weinig rotzooi ligt in de duinen en dat er niet veel prikkeldraad is. De respondenten in de

regio zuid (Zuid-Holland zuid plus Zeeland) zijn daarnaast, in vergelijking met de andere regio's, van mening dat er in de duinen minder goed gefietst kan worden. Het fietsen in de duinen wordt door hen bovendien ook minder aantrekkelijk gevonden.

Opleiding (Bijlage 6, Tabellen 5.24 en 5.25)

De opleiding van mensen blijkt van invloed op zowel de opvattingen over het strand als de opvattingen over badplaatsen. Het is ook wel weer aardig om de gegevens met betrekking tot het strand te leggen naast de verschillen tussen bewoners en recreanten ten aanzien van de strandkenmerken (zie hoofdstuk, Tabel 5.19). Bewoners en recreanten verschillen op vrijwel alle strandkenmerken. Laag- en hoogopgeleiden verschillen, daarentegen, slechts op vier van de vijftien kenmerken significant met elkaar. Maar dat niet alleen. De verschillen tussen de laag- en hoogopgeleiden betreffen uitsluitend de meer specifieke recreatieve strandkenmerken, zoals *zonnen*, *mensen kijken*, *strandtenten* en *drukte*. De hoger opgeleiden waarderen het zonnen, mensen kijken en strandtenten minder positief dan de lager opgeleiden. De drukte op het strand wordt juist sterker negatief beoordeeld. Een overeenkomstig beeld komt naar voren bij de badplaatsen, resulterend in de bevinding dat badplaatsen door lager opgeleiden aanzienlijk positiever worden beoordeeld dan door hoger opgeleiden.

Concluderend kan gesteld worden dat aan de hand van de onderscheiden kenmerken van duin, strand en zee en badplaatsen een helder en inzichtelijk beeld kan worden verkregen van de waardering van de desbetreffende kustonderdelen. Daarbij blijkt het goed mogelijk om aan de hand van de gehanteerde onderzoeksmethode verschillen tussen relevante subgroepen te kunnen bepalen.

5.3.7 Samenhang tussen Attitudes en Motieven

Zoals eerder opgemerkt wordt de som van de individuele motiefscores wel beschouwd als een indirecte attitudemaat. Dit is gebaseerd op de stellingname van onder meer Fishbein en Ajzen (1975; Ajzen & Fishbein, 1980), dat de attitude jegens een object of jegens een gedrag in belangrijke mate bepaald of gevormd wordt door de subjectieve overtuigingen en evaluaties ten aanzien van de kenmerken van dat object of dat gedrag. Dit impliceert dat sprake zou moeten zijn van een sterke samenhang tussen bijvoorbeeld de attitudescore inzake de duinen en de motiefscores met betrekking tot de duinkenmerken. Hetzelfde zou moeten gelden voor het strand en de zee en voor badplaatsen.

In onderstaande Tabel 5.27 worden de correlatie-coëfficiënten (Pearson's) weergegeven voor de verbanden tussen de directe attitudescores en de somscores van de motiefscores (de zogenoemde indirecte attitudescores) in relatie tot de drie onderscheiden kustgebieden: duin, strand en zee en badplaatsen.

Tabel 5.27 Correlatie-coëfficiënten (Pearson) tussen directe en indirecte attitudescores

		DIRECTE ATTITUDE		
		Duinen	Strand	Badplaats
INDIRECTE ATTITUDE	Duinen	.57 ***		
	Strand		.60 ***	
	Badplaats			.63 ***

*** p<.001

Zoals de tabel laat zien, zijn de correlaties tussen de directe attitudescores en de som van de motiefscores redelijk hoog te noemen. Het verband bij de duinen blijft echter wel wat achter bij dat van de badplaatsen.

In Tabel 5.28 worden de correlatie-coëfficiënten gegeven voor de samenhang tussen de directe attitudescores en de onderscheiden factoren.

Tabel 5.28 Correlatie-coëfficiënten (Pearson's r) tussen attitudes en motieffactoren

	Attitude duinen
NATUURLIJKHEID	.61 ***
prikkeldraad	-.01
verboden gebieden	.05
rotzooi	.10 *

	Attitude strand
NATUURKRACHTEN	.63 ***
STRANDRECREATIE	.46 ***
vogels	.31 ***
vissen	.31 ***
zeehonden	.02
drukke	.25 ***
rotzooi	.01
strandtenten	.21 ***
bouwsels in zee	-.08

	Attitude badplaats
VERTIER	.60 ***
FYSIEKE OMGEVING	.50 ***
vergane glorie	-.08
baldadigheid	.18 ***

*p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Met betrekking tot de duinen wordt alleen een significante correlatie gevonden voor de duinfactor Natuurlijkheid en het afzonderlijke duinkenmerk *rotzooi*. Dit betekent dat de meningen over prikkeldraad in de duinen en over de beperkte toegankelijkheid weinig tot niets zegt over hoe men staat tegenover de duinen. Bij het strand laten de meeste aspecten een significante correlatie zien met de attitude. Alleen de meningen over *zeehonden*, over *rotzooi* op het strand en over *bouwsels in zee* lijken nauwelijks of niet samen te hangen met de attitude. Met betrekking tot de badplaatsen, ten slotte, blijkt de attitude het sterkst te correleren met de factoren Vertier en Fysieke omgeving. Het kenmerk *baldadigheid* laat een zwakke, maar significante correlatie zien. Alleen de meningen over het aspect *vergane glorie* vertonen geen samenhang met de attitude.

Maar, aangezien de onderscheiden factoren ook onderling nog in meer of in mindere mate kunnen correleren, kunnen de gevonden correlatie-coëfficiënten tussen de attitudes en de factoren niet

gehanteerd worden als maat voor het relatieve belang van de desbetreffende factoren in de voorspelling van de attitude. Aan de hand van regressie-analyses is dat wel mogelijk.

Het verband tussen de directe attitudescores en de motiefscores kan dan beschreven worden aan de hand van de volgende regressievergelijkingen:

$$\text{Attitude}_{\text{duin}} = \beta \text{ NATUURLIJKHEID} + \beta \text{ Prikkeldraad} + \beta \text{ Verboden gebied} + \beta \text{ Rotzooi}$$

$$\text{Attitude}_{\text{strand}} = \beta \text{ NATUURKRACHTEN} + \beta \text{ STRANDRECREATIE} + \beta \text{ Vogels} + \beta \text{ Vissen} + \beta \text{ Zeehonden} + \beta \text{ Drukte} + \beta \text{ Rotzooi} + \beta \text{ Strandtenten} + \beta \text{ Bowsels in zee}$$

$$\text{Attitude}_{\text{badplaats}} = \beta \text{ VERTIER} + \beta \text{ FYS. OMGEVING} + \beta \text{ Vergane glorie} + \beta \text{ Baldadigheid}$$

De Beta's (β) geven het relatieve gewicht of belang aan van de desbetreffende factoren (partiële correlatie) in de predictie van de attitude. Een factor of kenmerk met een hoge correlatie met de attitude kan in een regressievergelijking desondanks een laag relatief gewicht hebben. Dit is afhankelijk van de mate waarin de variantie binnen die factor of dat kenmerk ook correleert met die van andere kenmerken. Aan de andere kant kenmerken met een lage product-moment correlatie zullen per definitie ook een laag relatief gewicht hebben.

In Tabel 5.29 staan de resultaten van de regressie-analyses. R is de multiële correlatie-coëfficiënt, hetgeen een maat is voor de samenhang tussen de attitude enerzijds en alle onderscheiden factoren gezamenlijk anderzijds. R^2 is een maat voor de hoeveelheid verklaarde variantie in de afhankelijke variabele (in deze gevallen de attitudescore).

Tabel 5.29 Resultaten regressie-analyses attitudes kustgebieden

	R	R^2
Attitude _{duin} = .62 *** NATUURLIJKHEID - .08 * Prikkeldraad + .00 ^{ns} Geen toegang + .03 ^{ns} Rotzooi	.62	.39
Attitude _{strand} = .50 *** NATUURKRACHTEN + .19 *** STRANDRECREATIE + .04 ^{ns} Vogels + .01 ^{ns} Vissen - .04 ^{ns} Zeehonden + .10 ** Drukte - .01 ^{ns} Rotzooi + .06 ^{ns} Strandtenten - .06 ^{ns} Bowsels in zee	.68	.46
Attitude _{badplaats} = .45 *** VERTIER + .29 *** FYSIEKE OMGEVING - .06 ^{ns} Vergane Glorie + .05 ^{ns} Baldadigheid	.65	.43

*p<.05, ** p<.01 ***p<.001

De gegevens in de tabel maken een aantal dingen duidelijk. In de eerste plaats blijken eens te meer de attitudes ten aanzien van de duinen, het strand en de zee en de badplaatsen redelijk goed voorspeld te kunnen worden aan de hand van de motiefscores. Voor alle drie omgevingen geldt dat rond de veertig procent van de variantie kan worden verklaard. In de tweede plaats blijkt dat niet alle onderscheiden kenmerken bijdragen in de voorspelling van de attitude. Zo wordt de attitude ten aanzien van de duinen vooral voorspeld door de duinfactor Natuurlijkheid plus nog een

klein beetje door het kenmerk *prikkeldraad*. De overige twee kenmerken hebben geen significante additionele waarde. De attitude ten aanzien van het strand wordt voornamelijk voorspeld door de factoren Natuurkrachten en Strandrecreatie plus een klein beetje door het kenmerk *drukke*. De attitude ten aanzien van de badplaatsen wordt met name voorspeld door de twee factoren Vertier en Fysieke omgeving. De twee andere kenmerken dragen er niet of nauwelijks toe bij.

Een verklaarde variantie van 40 tot 45 procent is voor een onderzoek als dit heel redelijk te noemen. Het betekent natuurlijk wel dat nog 55 tot 60 procent van de variantie in de attitudescores onverklaard blijft. Er zijn tenminste drie oorzaken te noemen. In de eerste plaats zijn dat de individuele verschillen; mensen kunnen de kust om heel verschillende redenen in algemene zin toch hetzelfde waarderen. In de tweede plaats is het de algemeenheid van de vraagstelling. Niet iedereen zal hetzelfde beeld voor ogen hebben bij de algemene term badplaatsen aan de kust. Een respondent die Scheveningen voor ogen heeft beoordeelt in feite een geheel andere omgeving dan een respondent die Bergen aan zee of Egmond aan zee voor ogen heeft. Een derde oorzaak is dat een deel van de variantie verloren gaat door uit te gaan van de factorscores in plaats van de oorspronkelijke motiefscores. Hoewel het hierbij niet om zeer forse verschillen gaat, is er wel sprake van een duidelijk effect (zie Tabel 5.30).

Resumerend kan worden gesteld dat de samenhang tussen de directe attitude en de motiefscores redelijk hoog is. De resultaten van de factor- en regressie-analyses suggereren evenwel dat ten behoeve van de voorspelling van de attitude ten aanzien van de duinen, het strand en de badplaatsen in feite volstaan zou kunnen worden met een subset van de onderscheiden factoren en motieven.

Tabel 5.30 Resultaten regressie-analyses op basis van afzonderlijke motiefscores

	Bèta	R	R ²
Attitude Duinen		.64	.41
Behaaglijk gevoel	.24		
Wandelen	.14		
Tot rust komen	.11		
Landschap	.09		
Prikkeldraad	-.09		
Natuurgebied	.08		
Fietsen	.06		
Flora en fauna	.06		
Rust en Stilte	.04		
Rotzooi	.02		
Verboden gebied	.01		
Uitzicht	.01		
Attitude Strand en Zee		.72	.52
Ontspannen	.35		
Zwemmen	.20		
Branding en golven	.14		
Dynamiek wind en water	.12		
Drukke	.11		
Mensen kijken	-.06		
Zonnen	.05		
Bouwsels op zee	-.05		
Strandtenten	.05		
Rotzooi	-.05		
Zeehonden	-.05		
Vissen	.03		

Weidsheid	.01		
Wandelen en uitwaaien	-.01		
Vogels	-.00		
		.70	.50
Architectuur	.25		
Sfeer	.24		
Terrassen	.18		
Drukke	.11		
Eten en drinken	.09		
Mensen ontmoeten	.07		
Baldadigheid	.06		
Vergane glorie	-.05		
Massatoerisme en commercie	.04		
Mensen kijken	.03		
Bereikbaarheid	.02		
Hotels en restaurants	-.02		

5.3.8 Vergelijking van bos, duin en strand

Hoewel het onderzoek zich primair richt op de beleving en waardering van kust en zee, is in de gehanteerde vragenlijst de aandacht nadrukkelijk ook gericht op beoordeling en evaluatie van het (Nederlandse) bos om te kunnen bepalen hoe de meningen en opvattingen over de kustomgevingen en het bos zich tot elkaar verhouden. Daarmee wordt de kustbeleving ook in een bredere context geplaatst.

Met betrekking tot een drietal aspecten zijn de meningen over bos, duin en strand tegen elkaar afgezet:

1. Algemene attitude
2. Opvattingen over uiteenlopende omgevingskenmerken
3. Restauratieve waarde

Algemene attitude

Op dezelfde als bij de kustomgevingen, de duinen, het strand en de badplaatsen, is de respondenten gevraagd het bos in het algemeen te evalueren op een achttal bipolaire beoordelingsschalen (plezierig/onplezierig, mooi/lelijk, afwisselend/eentonig, veilig/onveilig, boeiend/saai, druk/rustig, gezellig/ongezellig en ontspannend/weinig ontspannend). Evenals bij de kustomgevingen bleken ook met betrekking tot het bos de beoordelingsschalen veilig/onveilig en druk/rustig matig tot slecht te correleren met de overige zes schalen. Op basis daarvan zijn de genoemde twee schalen buiten beschouwing gelaten. De scores op de overige zes schalen zijn gesommeerd tot één algemene attitudescore. Door deze overeenkomstige attitudeschaal kunnen de attitudes ten aanzien van het bos, de duinen en het strand goed met elkaar vergeleken worden.

De gemiddelde attitudescores alsook de gemiddelde scores op de onderliggende beoordelingsschalen worden weergegeven in onderstaande Tabel 5.27. De scores voor de drie verschillende omgevingen zijn eerst multivariaat (binnen proefpersonen) getoetst. Vervolgens is met behulp van t-tests voor gepaarde vergelijkingen nagegaan waar eventuele verschillen liggen. De toetsresultaten staan in Tabel 5.28.

Tussen de algemene attitudescores ten aanzien van het bos, de duinen en het strand wordt geen significant verschil gevonden. De gemiddelde somscores liggen, zoals Tabel 5.31 ook laat zien, erg dicht bij elkaar. Dit betekent dat de algemene houding tegenover de drie onderscheiden omgevingen weinig uiteenloopt. Men is over het bos, de duinen en het strand ongeveer even positief, tenminste in algemene zin. Zoals uit Tabel 5.32 kan worden opgemaakt worden op de onderliggende beoordelingsschalen wel verschillen gevonden. Die verschillen betreffen voornamelijk de vergelijking duin en strand. De duinen worden, in vergelijking met het strand, mooier, afwisselender en meer ontspannend gevonden. Het strand, daarentegen, vindt men gezelliger. Ook gezelliger dan het bos. Aan de andere kant wordt het bos weer afwisselender gevonden. Tussen de meningen over de duinen en de meningen over het bos worden nauwelijks verschillen waargenomen. Het enige punt betreft de afwisseling. De duinen vindt men over het algemeen iets afwisselender dan het bos.

Tabel 5.31 Gemiddelden en standaarddeviaties inzake algemene beoordeling van bos, duin en strand

	Duinen		Strand en Zee		Bos	
	M	SD	M	SD	M	SD
<i>Plezierig</i>	2.2	<i>1.0</i>	2.1	<i>1.2</i>	2.1	<i>1.1</i>
<i>Mooi</i>	1.8	<i>1.6</i>	1.6	<i>1.6</i>	1.7	<i>1.3</i>
<i>Afwisselend</i>	1.5	<i>1.5</i>	1.0	<i>1.7</i>	1.3	<i>1.5</i>
<i>Boeiend</i>	1.4	<i>1.5</i>	1.4	<i>1.6</i>	1.4	<i>1.3</i>
<i>Gezellig</i>	.8	<i>1.3</i>	1.2	<i>1.5</i>	.9	<i>1.3</i>
<i>Ontspannend</i>	2.0	<i>1.3</i>	1.8	<i>1.5</i>	1.9	<i>1.4</i>
<i>Attitude alg.</i>	9.3	<i>5.5</i>	8.8	<i>6.3</i>	9.2	<i>5.7</i>
<i>alpha</i>	.75		.81		.82	

Schaalbereik:

Oorspronkelijke adjectievenschalen +3 / -3;

Samengestelde schaal Attitude algemeen +18 / -18

Tabel 5.32 Toetsresultaten (F-waarden, within subjects) attitudemeting duin, strand en bos

	multivariaat F	duin vs strand t	duin vs bos t	strand vs bos t
Attitude alg. (somscore)	1.51	1.73	.55	-.78
plezierig/ onplezierig	.68	.38	1.19	.72
mooi/ lelijk	3.77 *	3.21 **	1.61	-1.17
afwisselend/ eentonig	17.13 ***	5.80 ***	2.13 *	-2.72 **
boeiend/ saai	.44	1.12	.50	-.30
gezellig/ ongezellig	23.65 ***	-6.03 ***	-1.74	4.49 ***
ontspannend/ niet ontsp.	4.12 *	3.10 **	1.58	-1.66

* p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Meningen over omgevingskenmerken van bos, duin en strand

In paragraaf 5.3.6 is uitvoerig stilgestaan bij de opvattingen van de respondenten over uiteenlopende kenmerken van de duinen, het strand en de zee en de badplaatsen. Die kenmerken waren evenwel ‘omgevingsspecifiek’. Dat wil zeggen, de kenmerken waren toegesneden op de desbetreffende omgeving, hetzij de duinen, hetzij het strand en de zee, hetzij de badplaatsen. Daarmee kan heel specifieke informatie over de waardering van een omgeving worden verkregen, maar het is niet mogelijk om omgevingen op kenmerkenniveau met elkaar te vergelijken.

Om het bos, de duinen en het strand toch te kunnen vergelijken op een aantal relevante omgevingskenmerken, is de respondenten gevraagd het bos, de duinen en het strand op een zestal ‘omgevingsneutrale’ kenmerken te evalueren: geur, geluid, fysieke natuurlijke omgeving, recreatiemogelijkheden, seizoensinvloeden en de aanwezigheid van anderen.

Factoranalyse op basis van de verkregen scores wees uit dat binnen de zes kenmerken in feite twee factoren zijn te onderscheiden (zie Tabel 5.33): een factor ‘natuurlijke omgeving’, die de kenmerken geur, geluid, fysieke natuurlijke omgeving en seizoensinvloeden omvat en een factor ‘recreatieve omgeving’ die de kenmerken recreatiemogelijkheden en de aanwezigheid van anderen omvat. Zoals uit de Tabel kan worden opgemaakt zijn echter de betrouwbaarheden van met name de subschalen met betrekking tot die tweede factor erg laag. Dit houdt in dat de motiefscores inzake de desbetreffende kenmerken in feite niet samen mogen worden genomen tot één factorscore. Bij de analyses zal dus gewerkt worden met de afzonderlijke motiefscores. De scores ten aanzien van de aspecten vallend onder de eerste factor kunnen wel worden samengenomen. De scores zijn gesommeerd tot één factorscore “natuurlijkheid”.

De gemiddelde factor- en motiefscores voor bos, duin en strand worden weergegeven in Tabel 5.34. De toetsresultaten staan vermeld in Tabel 5.35.

Zoals uit de tabellen kan worden opgemaakt bestaan er relatief grote verschillen in de beoordeling van de drie omgevingen. Met betrekking tot de factor ‘natuurlijke omgeving’ wordt het bos het

hoogst gewaardeerd en het strand het laagst. De duinen nemen een middenpositie in. Dit beeld komt duidelijk terug bij de onderliggende beoordelingsschalen: op elk van de vier kenmerken die onder de factor ‘natuurlijke omgeving’ vallen, scoort het bos het hoogst. Met betrekking tot de kenmerken *recreatiemogelijkheden* en *aanwezigheid van anderen* wordt het strand het hoogst gewaardeerd. Tussen bos en duin wordt op beide kenmerken geen verschil gevonden.

Tabel 5.33 Factorladingen inzake omgevingskenmerken van bos, duin en strand

	BOS		DUIN		STRAND	
	factor 1	factor 2	factor 1	factor 2	factor 1	factor 2
Verklaarde variantie (%)	46.8	17.8	46.8	19.3	40.9	22.3
geur	.81		.83		.77	
geluid	.78		.83		.81	
wat je om je heen ziet	.86		.85		.77	
seizoenswisselingen	.76		.75		.72	
recreatiemogelijkheden	(.49)	.36	(.38)	.50	(.31)	.68
aanwezigheid van anderen		.96		.91		.89
Cronbach's alpha	.83	.23	.84	.24	.78	.47

Methode: principale component analyse, varimax rotatie

Tabel 5.34. Gemiddelden en standaard deviaties van de totale respondentengroep inzake de aantrekkelijkheid van onderscheiden omgevingskenmerken van bos, duin en strand

	BOS		DUINEN		STRAND	
	M	sd	M	sd	M	sd
Geur	2.4	1.0	2.0	1.2	1.9	1.4
Geluid	2.3	1.0	2.0	1.2	1.7	1.6
Wat je om je heen ziet	2.2	1.1	2.1	1.0	1.8	1.3
Seizoenswisselingen	2.5	.9	1.8	1.4	1.5	1.6
Factor 1 (1+2+3+4) ‘NATUURLIJKE OMGEVING’	9.3	3.2	7.8	3.9	6.8	4.6
Recreatiemogelijkheden	1.1	1.6	1.0	1.6	1.5	1.6
Aanwezigheid anderen	.0	1.7	.0	1.6	.5	1.7

Scorecodering: 7 puntsbipolaire schaal ‘heel aantrekkelijk’ (+3) / ‘heel onaantrekkelijk’ (-3)

Tabel 5.35 Toetsresultaten aantrekkelijkheid omgevingskenmerken

	Multivariaat		Bos vs. Duin			Bos vs. Strand			Duin vs Strand		
	Df	F-waarde	t	df	p	t	df	p	t	df	p
Geur	(2, 1168)	59.25 **	8.72	586	**	9.31	586	**	3.14	585	*
Geluid	(2, 1156)	48.36 **	7.37	582	**	8.38	578	**	4.52	579	**
Wat je om je heen ziet	(2, 1168)	34.21 **	1.91	585	ns	6.68	584	**	6.17	584	**
Seizoenswisselingen	(2, 1166)	163.40 **	14.56	584	**	15.34	585	**	4.32	583	**
Factor 1 NATUURLIJKE OMGE- VING	(2, 1152)	124.39 **	11.55	579	**	13.52	578	**	6.29	576	**
Recreatiemogelijkheden	(2, 1156)	38.59 **	1.22	579	ns	-6.15	579	**	-7.76	579	**
Aanwezigheid anderen	(2, 1168)	62.31 **	-0.30	585	ns	-8.12	584	**	-8.57	584	**

* $p < .01$, ** $p < .001$

Ter vermijding van kanscapitalisatie is een overschrijdingskans van 1 % gehanteerd.

Opvallend is dat bij de algemene attitudeschalen het vooral de duinen zijn die de hoogste gemiddelde score hebben, terwijl bij bovengenoemde omgevingskenmerken vooral het bos het hoogste scoort.

De samenhang tussen attitudes en motieven voor duin en strand “extended”

In paragraaf 5.3.7 is ingegaan op de samenhang tussen de attitudes ten aanzien van de onderscheiden kustgebieden enerzijds en de gevonden motieffactoren anderzijds. Daarbij is onder meer nagegaan wat het relatieve belang is van de verschillende factoren in de voorspelling van de attitude. Nagegaan is in hoeverre de meningen over de meer algemene omgevingskenmerken, zoals geur en geluid, samenhangen met de attitude ten aanzien van bos, duin en strand. De resultaten, zoals in onderstaande regressievergelijkingen weergegeven, geven aan dat ook op basis van de meer algemene omgevingskenmerken een redelijke voorspelling van de attitude mogelijk is. De predictieve waarde van de meer specifieke motiefscores (zie paragraaf 5.3.7) is evenwel wat hoger.

$$\text{Attitude}_{\text{bos}} = .47 \text{ NAT. OMGEVING} + .18 \text{ Recreatiemogelijkheden} + .12 \text{ Aanwezigheid anderen}$$

$$R = .59 \quad R^2 = .35$$

$$\text{Attitude}_{\text{duin}} = .45 \text{ NAT. OMGEVING} + .17 \text{ Recreatiemogelijkheden} - .02 \text{ Aanwezigheid anderen}$$

$$R = .54 \quad R^2 = .29$$

$$\text{Attitude}_{\text{strand}} = .46 \text{ NAT. OMGEVING} + .20 \text{ Recreatiemogelijkheden} + .17 \text{ Aanwezigheid anderen}$$

$$R = .62 \quad R^2 = .39$$

De restoratieve waarde van bos, duin en strand

De respondenten is gevraagd *per seizoen* aan te geven welke wandeling, een boswandeling, een duinwandeling of een strandwandeling, voor hen zelf het meest ontspannend is of zou zijn na een week van hard werken. Ook werd hen gevraagd aan te geven welke wandeling het minst ontspannend is en bovendien voor welke wandeling men uiteindelijk zou kiezen.

In de bovenste helft van de tabellen 5.36, 5.37 en 5.38 worden de resultaten weergegeven. De gegevens inzake de genoemde meest ontspannende wandeling (Tabel 5.36) laten zien dat, hoewel de spreiding erg groot is en met betrekking tot elk seizoen ongeveer eenderde van de respondenten aangeeft geen verschil te ervaren, toch sprake lijkt te zijn van een zeker seizoenseffect. In ieder geval blijkt de verdeling van de wandelingen over de seizoenen niet gelijk (Cramer's $V = .159$, $p < .01$). De verschillen zijn het grootst in de herfst en in de zomer. In de herfst heeft het bos een relatieve voorkeur boven de andere omgevingen. In de zomer heeft het strand een relatieve voorkeur. In de lente zijn de verschillen tussen de drie typen wandelingen het kleinst.

Ten aanzien van de minst ontspannende wandeling (Tabel 5.37) is het aandeel respondenten dat aangeeft geen verschil te ervaren nog aanzienlijk groter: rond de zestig procent. Uit deze gegevens kan al worden opgemaakt dat de restoratieve waarden van de onderscheiden omgevingen naar alle waarschijnlijkheid dichtbij elkaar liggen. Ervan uitgaande dat binnenshuis vs buitenshuis

en natuurlijk vs niet-natuurlijk belangrijke dimensies zijn met betrekking tot de restoratieve waarde (zie Hartig et al., 1997), is dit, gezien de aard van de omgevingen (voor alle drie gaat het om een buitenshuis, natuurlijke omgeving) wellicht ook niet zo verwonderlijk. Wat nog opvalt in de tabel is dat het strand in de zomer niet alleen door velen als de meest ontspannende omgeving wordt gezien, maar dat een kwart van de respondenten het strand dan juist het minst ontspannend vinden.

In Tabel 5.38 wordt weergegeven voor welk type wandeling men uiteindelijk zou kiezen. Hoewel de percentages wat verschillen (mede doordat de optie “geen verschil” bij deze vraag niet gegeven werd), komt een overeenkomstig beeld naar voren als dat in Tabel 5.36; in de herfst gaat de voorkeur vooral uit naar het bos en in de zomer en in mindere mate in de winter gaat de voorkeur vooral uit naar het strand. De correlatie (Spearman’s rho) tussen de genoemde meest ontspannende en de eventueel gekozen wandeling is matig hoog: rond de .40 voor elk van de vier seizoenen. Wordt evenwel de groep die in Tabel 5.36 “geen verschil” heeft aangegeven buiten beschouwing gelaten, dan is sprake van een hoge correlatie: rond de .80 voor elk van de vier seizoenen.

In de onderste helft van de genoemde tabellen is weergegeven hoe vaak een type wandeling door de respondenten is genoemd. Bijvoorbeeld, uit Tabel 5.36 kan worden afgelezen dat 38 % van de respondenten in geen enkel seizoen een boswandeling als meest ontspannend heeft aangegeven, 4 % daarentegen noemt een boswandeling in alle vier seizoenen het meest ontspannend. Merk op dat in de bovenste helft van de tabellen elke rij (is een seizoen) optelt tot 100 procent, terwijl in de onderste helft elke kolom (is een type wandeling) optelt tot 100 procent. De belangrijkste reden voor deze omrekening is het verkrijgen van een algemene maat voor ontspannendheid per omgeving over de vier seizoenen heen, teneinde een vergelijking te kunnen maken met onder meer de scores op de Perceived Restorativeness Scale (zie vervolg), waarbij ook geen onderscheid is gemaakt naar seizoen. Ook uit de betreffende gegevens valt op te maken dat een duinwandeling relatief minder ontspannend wordt gevonden dan een bos- of een strandwandeling: 66 procent van de respondenten noemt een duinwandeling in geen enkel seizoen de meest ontspannende wandeling, tegen respectievelijk 38 % in relatie tot het bos en 43 % in relatie tot het strand. En geen enkele respondent vindt een duinwandeling in alle vier seizoenen het meest ontspannend, terwijl vier procent viermaal de voorkeur geeft aan het bos en zeven procent viermaal de voorkeur geeft aan het strand.

Tabel 3.36 Meest ontspannende wandeling per seizoen

	BOS WANDELING	DUIN WANDELING	STRAND WANDELING	GEEN VERSCHIL
<i>Herfst</i>	45 %	6 %	20 %	29 %
<i>Winter</i>	22 %	14 %	29 %	35 %
<i>Lente</i>	25 %	19 %	21 %	35 %
<i>Zomer</i>	18 %	12 %	37 %	33 %
<i>Meest ontspannend in...</i>				
<i>geen enkel seizoen</i>	38 %	66 %	43 %	49 %
<i>één seizoen</i>	28 %	24 %	26 %	17 %
<i>twee seizoenen</i>	23 %	9 %	18 %	8 %
<i>drie seizoenen</i>	6 %	1 %	5 %	7 %
<i>vier seizoenen</i>	4 %	0 %	7 %	20 %

Tabel 3.37 **Minst ontspannende** wandeling per seizoen

	BOS WANDELING	DUIN WANDELING	STRAND WANDELING	GEEN VERSCHIL
<i>Herfst</i>	9 %	16 %	17 %	58 %
<i>Winter</i>	13 %	12 %	19 %	56 %
<i>Lente</i>	8 %	9 %	15 %	68 %
<i>Zomer</i>	14 %	9 %	25 %	52 %
<i>Minst ontspannend in...</i>				
<i>geen enkel seizoen</i>	78 %	79 %	59 %	24 %
<i>één seizoen</i>	12 %	10 %	22 %	8 %
<i>twee seizoenen</i>	5 %	7 %	11 %	13 %
<i>drie seizoenen</i>	1 %	4 %	4 %	15 %
<i>vier seizoenen</i>	5 %	0 %	5 %	39 %

Tabel 3.38 De eventueel gekozen wandeling per seizoen

	BOS WANDELING	DUIN WANDELING	STRAND WANDELING
<i>Herfst</i>	64 %	12 %	24 %
<i>Winter</i>	32 %	23 %	46 %
<i>Lente</i>	36 %	32 %	32 %
<i>Zomer</i>	25 %	20 %	55 %
<i>Meeste voorkeur in...</i>			
<i>geen enkel seizoen</i>	22 %	47 %	21 %
<i>één seizoen</i>	22 %	37 %	31 %
<i>twee seizoenen</i>	38 %	13 %	32 %
<i>drie seizoenen</i>	10 %	3 %	7 %
<i>vier seizoenen</i>	7 %	0 %	11 %

Het voorlaatste onderdeel van de vragenlijst betrof een set van 12 vragen (zie de vragenlijst in de Bijlagen, vraag 6, deel F). De gehanteerde vragenset is een vertaalde en deels aangepaste versie van de door Hartig en zijn collega's (1997) ontwikkelde Perceived Restorativeness Scale (PRS), gericht op bepaling van de, zoals de naam al aangeeft, gepercipieerde restoratieve waarde van een omgeving.

Volgens de achterliggende theorie (Kaplan & Kaplan, 1979; Hartig et al., 1997) is de restoratieve waarde van een omgeving hoger naarmate de omgeving voor de persoon hoger scoort op vier verschillende factoren:

1. het gevoel van huis te zijn (*'being away'*)
2. fascinatie (*'fascination'*)
3. coherentie, een samenhangend geheel (*'extent'*)
4. aansluiting bij aard, behoeften en mogelijkheden van de persoon (*'compatibility'*)

De oorspronkelijke door Hartig en zijn collega's ontwikkelde PRS bestond uit zestien items. Daarbij was de verdeling over de vier factoren niet gelijk. Voor meting van de factor *'being away'* waren twee items geformuleerd, voor de factor *'fascination'* zes items, voor de factor *'extent'* vier items en voor de laatste factor *'compatibility'* waren vijf items geformuleerd. Ten behoeve van de vragenlijst inzake de kustbeleving zijn uit de itemlijst van Hartig en anderen (1997) per factor drie items geselecteerd en vertaald in het Nederlands. Voor de factor *'being away'* is een derde item bedacht.

De aldus verkregen set van 12 items is in de vorm van stellingen gepresenteerd aan de respondenten. Hen is daarbij gevraagd aan te geven in hoeverre ze het eens of oneens zijn met de stellingen in relatie tot elk van de drie omgevingen: bos, duin en strand (zie Tabel 5.39)

Tabel 5.39 Aangepaste *Perceived Restorativeness Scale* (PRS)

Being away

In een bos kan ik alles goed van me afzetten
Een bos wandeling biedt mij een goede onderbreking van het dagelijks leven
In een bos heb ik snel het gevoel er even helemaal uit te zijn

Fascination

Het bos is een fascinerende omgeving
In een bos is veel te zien en te ontdekken
In het bos zijn veel interessante dingen die mijn aandacht trekken

Extent

Het bos is een chaotische omgeving
Het bos is een erg storende omgeving
Een bos is erg wanordelijk

Compatibility

Ik zou me in een bos goed kunnen vermaken
In een bos voel ik me één met de omgeving
In een bos zijn past bij mijn persoonlijkheid

De gemiddelde scores en standaardafwijkingen worden weergegeven in Tabel 5.40. De hoogste scores per rij zijn wederom vet gedrukt. Daaruit kan al worden opgemaakt dat de *'being away'*-scores en de *'compatibility'*-scores het hoogst zijn in relatie tot het strand, dat de *'fascination'*-score het hoogst is in relatie tot het bos en dat twee van de drie *'extent'*-scores het hoogst zijn in relatie tot de duinen. De itemscores zijn onderworpen aan een factoranalyse (per omgeving),

waarbij is uitgegaan van de extractie van vier factoren. De factorladingen hoger dan .40 staan vermeld in de tabellen 5.41 t/m 5.43.

Tabel 5.40. Gemiddelden en standaard deviaties van de gehele respondentengroep inzake restoratieve kwaliteiten van bos, duin en strand

	BOS WANDELING		DUIN WANDELING		STRAND WANDELING	
	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>
Alles van me af kunnen zetten (BA)	1.6	1.5	1.7	1.3	1.9	1.4
Onderbreking dagelijksleven (BA)	1.7	1.4	1.7	1.4	2.0	1.2
Gevoel er helemaal uit te zijn (BA)	1.7	1.4	1.6	1.4	1.9	1.4
Fascinerende omgeving (F)	1.8	1.2	1.7	1.4	1.7	1.5
Veel te zien en te ontdekken (F)	1.8	1.2	1.4	1.5	1.4	1.6
Veel interessante dingen die aandacht trekken (F)	1.6	1.3	1.2	1.5	1.1	1.7
Chaotische omgeving (E)	-1.6	1.6	-1.9	1.4	-1.8	1.5
Storende omgeving (E)	-2.4	1.1	-2.3	1.1	-2.1	1.4
Wanordelijk (E)	-2.1	1.4	-2.2	1.2	-1.9	1.5
Kan me goed vermaken (C)	1.5	1.5	1.2	1.6	1.6	1.6
Voel me één met de omgeving (C)	1.1	1.6	1.1	1.6	1.2	1.7
Past bij mijn persoonlijkheid (C)	.8	1.7	.9	1.8	1.2	1.8

(BA) 'being away', (F) 'fascinatie', (E) 'extent', (C) 'compatibility'

Scorecodering: bipolaire 7-puntsschaal lopend van geheel mee eens (+3) tot geheel mee oneens (-3).

Tabel 5.41 Factorladingen (>.40) restoratieve kwaliteiten van bos

	FACTOR 1	FACTOR 2	'FACTOR 3	FACTOR 4
	'being away'	'fascination'	'compatibility'	'extent'
Verklaarde variantie (%)	20.7	20.7	19.9	18.5
Alles van me af zetten (BA)	.80			
Onderbreking dagelijks leven (BA)	.78			
Er even helemaal uit zijn (BA)	.74			
Facinerende omgeving (F)	(.45)	.72		
Veel te zien (F)		.85		
Veel interessante dingen (F)		.81		
Kan me goed vermaken (C)			.75	
Voel me één met omgeving (C)			.83	
Past bij m'n persoonlijkheid (C)	(.42)		.76	
Chaotische omgeving (E)				.78
Storende omgeving (E)				.81
Wanordelijk (E)				.87
Cronbach's alpha				
totale schaal: .80				
subschalen:	1,2,3	4,5,6	7,8,9	10,11,12
	.89	.89	.78	.86

Tabel 5.42 Factorladingen (> .40) restoratieve kwaliteiten van duin

	FACTOR 1 'being away'	FACTOR 2 'fascination'	FACTOR 3 'compatibility'	FACTOR 4 'extent'
Verklaarde variantie (%)	24.2	21.7	19.5	18.4
Alles van me af zetten (BA)	.82			
Onderbreking dagelijks leven (BA)	.84			
Er even helemaal uit zijn (BA)	.80			
Facinerende omgeving (F)	(.44)	.76		
Veel te zien (F)		.86		
Veel interessante dingen (F)		.82		
Kan me goed vermaken (C)			.81	
Voel me één met omgeving (C)	(.44)		.86	
Past bij m'n persoonlijkheid (C)	(.50)		.85	
Chaotische omgeving (E)				.80
Storende omgeving (E)				.73
Wanordelijk (E)				.70
Cronbach's alpha				
totale schaal: .84				
subschalen	1,2,3	4,5,6	7,8,9	10,11,12
	.93	.92	.82	.90

Tabel 5.43 Factorladingen (> .40) restoratieve kwaliteiten van strand

	FACTOR 1	FACTOR 2	FACTOR 3	FACTOR 4
	'extent'	'compatibility'	'being away'	'fascination'
Verklaarde variantie (%)	21.5	21.2	20.9	20.9
Alles van me af zetten (BA)		(.41)	.74	
Onderbreking dagelijks leven (BA)			.83	
Er even helemaal uit zijn (BA)			.76	
Facinerende omgeving (F)			(.44)	.68
Veel te zien (F)				.89
Veel interessante dingen (F)				.83
Kan me goed vermaken (C)		.78		
Voel me één met omgeving (C)		.77		
Past bij m'n persoonlijkheid (C)		.79		
Chaotische omgeving (E)	.89			
Storende omgeving (E)	.89			
Wanordelijk (E)	.91			
Cronbach's alpha				
totale schaal: .83				
subschalen	10,11,12	7,8,9	1,2,3	4,5,6
	.91	.89	.90	.90

Tabel 5.44 Gemiddelde schaalscores Being away, Fascination, Extent en Compatibility

	BOSWANDELING		DUINWANDELING		STRANDWANDELING	
	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>	M	<i>sd</i>
<i>Being away</i>	5.01	3.8	4.94	3.8	5.79	3.6
<i>Fascination</i>	5.26	3.4	4.24	4.1	4.18	4.4
<i>Extent</i>	-6.09	3.4	-6.52	3.2	-5.87	4.0
<i>Compatibility</i>	3.39	4.2	3.21	4.5	4.02	4.7
<i>PRS-totaalscore</i>	19.55	12.1	18.68	12.9	19.86	13.4

Schaalbereik: +9 / -9

Tabel 5.45 Toetsresultaten restoratieve waarden van bos, duin en strand

	Multivariaat		Bos vs. Duin			Bos vs. Strand			Duin vs Strand		
	Df	F-waarde	t	df	p	t	df	p	t	df	p
<i>Being away</i>	(2, 1134)	14.41 **	.54	573	ns	-3.96	570	**	-5.46	572	**
<i>Fascination</i>	(2, 1124)	21.83 **	6.03	568	**	5.36	566	**	.51	569	ns
<i>Extent</i>	(2, 1110)	9.12 **	3.22	565	*	-1.32	560	ns	-4.67	563	**
<i>Compatibility</i>	(2, 1128)	7.58 *	.94	567	ns	-2.63	568	*	-3.91	572	**
<i>PRS-totaalscore</i>	(2, 1076)	2.03 ns	1.37	551	ns	-.54	548	ns	-1.98	550	<.05

* p<.01, ** p<.001

Ter vermijding van kanscapitalisatie is een overschrijdingskans van 1 % gehanteerd.

De resultaten van de factoranalyses laten zien dat de veronderstelde vier factoren duidelijk in de data kunnen worden teruggevonden, en wel in relatie tot elk van de drie omgevingen. De gehanteerde vragenlijst lijkt hiermee een betrouwbaar instrument om de vier onderliggende factoren te meten. Op basis hiervan zijn de hoogstladende itemscores per factor gesommeerd tot nieuwe individuele “restoratieve omgevinggebonden factorscores”. Dat wil zeggen, voor elk persoon is aldus bepaald een *‘being away’*-score, een *‘fascination’*-score, een *‘extent’*-score en een *‘compatibility’*-score voor elk van de drie omgevingen: bos, duin en strand.

De groepsgemiddelden voor de totale respondentengroep alsmede de standaardafwijkingen met betrekking tot de genoemde ‘restoratieve factorscores’ worden weergegeven in Tabel 5.44. In de laatste rij van de tabel wordt ook gemiddelde en de standaardafwijking van de PRS-totaalscores (de somscore over alle 12 items) gegeven. In Tabel 5.45 staan de toetsresultaten van de analyses aan de hand waarvan is nagegaan in hoeverre de gepercipieerde restoratieve waarde van bos, duin en strand onderling verschilt.

De gemiddelde PRS-totaalscores laten zien hoe dicht de totale beoordeling van de drie omgevingen bij elkaar ligt. Multivariaat wordt ook geen significant verschil gevonden en univariaat is er, uitgaande van een overschrijdingskans van 1 procent, alleen een tendens waarneembaar dat de gemiddelde score voor het strand hoger is dan voor de duinen. Kijken we naar de afzonderlijke restoratieve factorscores, dan komt wel een aantal significante verschillen naar voren, die het reeds genoemde beeld bevestigen dat uit de gegeven in Tabel 5.40 sprak; het strand verschilt significant van bos en duin op de factoren *‘being away’* en *‘compatibility’*, het bos verschilt significant van duin en strand op de factor *‘fascination’* en de duinen verschillen significant van het bos en het strand op de factor *‘extent’*. Merk op dat de verschillen zich uitsluitend beperken tot de relaties met de hoogstscorende omgeving inzake een bepaalde factor: tussen bos en duin worden met betrekking tot de factoren *‘being away’* en *‘compatibility’* geen verschillen gevonden en hetzelfde geldt voor de vergelijking duin en strand op de factor *‘fascination’* en voor de vergelijking bos en strand op de factor *‘extent’*. Dit impliceert dat de gehanteerde itemset, zelfs bij omgevingen die qua totaal-beoordeling zo dicht tegen elkaar aan liggen, gevoelig genoeg is om kleine verschillen op onderliggende factoren te kunnen detecteren.

Maar het al dan niet vinden van omgevingsverschillen met betrekking tot de PRS-totaalscores of de onderliggende factorscores alleen is niet voldoende. Een wellicht nog relevantere vraag is die van de validiteit van de schaal: wat meet de schaal nu? Is het werkelijk de gepercipieerde restoratieve waarde van een omgeving die de schaal meet, zoals beoogd? Teneinde op dit punt meer duidelijkheid te verkrijgen zijn de PRS-totaalscore en de onderliggende factorscores afgezet tegen drie andere scores:

1. De algemene attitudescore. De algemene attitude ten aanzien van een omgeving lijkt *indirect* een maat te kunnen zijn voor de restoratieve waarde, in de zin dat men over het algemeen een positievere houding heeft tegenover een recreatieve omgeving naarmate men de omgeving meer als ontspannend ervaart (Hartig et al., 1997)
2. Het attitude-item ‘Ontspannend/weinig ontspannend’. Eén van de items op basis waarvan de algemene attitude jegens de verschillende omgevingen is bepaald betreft de mate waarin men de omgeving als ontspannend evalueert (zie paragraaf 5.3.5).
3. De samengestelde ontspanningsscore, op basis van de items aangaande de meest en minst ontspannende wandelingen in de verschillende seizoenen (zie boven). Om één variabele te krijgen met zoveel mogelijk informatie, zijn de gegevens over de meest ontspannende wandeling en de minst ontspannende wandeling per omgeving (onderste helft van de tabellen 5.36 t/m 5.38) samengenomen en omgezet in één omgevingsgebonden “ontspanningsvariabele” en wel op de volgende wijze: het aantal seizoenen dat een omgeving als minst ontspan-

nend is beoordeeld (0, 1, 2, 3 of 4) is afgetrokken van het aantal seizoenen dat diezelfde omgeving als meest ontspannend is beoordeeld (eveneens 0, 1, 2, 3 of 4). De resulterende “ontspanningsvariabele” krijgt daarmee een schaalbereik van +4 (alle seizoenen meest ontspannend) tot -4 (alle seizoenen minst ontspannend):

Bijvoorbeeld:

Bos <i>meest</i> ontspannend in ...seizoenen		Bos <i>minst</i> ontspannend in ... seizoenen		Ontspanningsscore Bos
4	-	0	=	4
3	-	0	=	3
3	-	1	=	2
2	-	0	=	2
2	-	1	=	1
2	-	2	=	0
1	-	0	=	1
1	-	1	=	0
1	-	2	=	-1
1	-	3	=	-2
0	-	0	=	0
0	-	1	=	-1
0	-	2	=	-2
0	-	3	=	-3
0	-	4	=	-4

Hierbij moet direct worden aangetekend dat een vergelijking van de PRS-scores met de aldus samengestelde ontspanningsscores niet onproblematisch is. De PRS-scores voor bos, duin en strand zijn namelijk onafhankelijk van elkaar bepaald; een respondent kan in principe voor elk van de drie omgevingen een (even) hoge score hebben. De ontspanningsscores voor bos, duin en strand op de “ontspanningvariabelen” zijn daarentegen juist geheel afhankelijk van en in relatie tot elkaar bepaald (bij de oorspronkelijke items is niet gevraagd *hoe* ontspannend een omgeving is, maar welke omgeving (in een gegeven seizoen) het meest ontspannend is); een hoge score ten aanzien van een van de omgevingen impliceert een lagere score voor de andere omgevingen. Daar komt bij dat veel respondenten, gevraagd naar welke omgeving het meest en welke het minst ontspannend is, aangeven geen verschil te ervaren. Volgens de bovengenoemde omrekeningsmethode komt dat neer op een ontspanningsscore van 0, ongeacht hoe ontspannend men de omgevingen vindt.

In Tabel 5.46 worden de correlatie-coëfficiënten voor de genoemde verbanden weergegeven. De resultaten in de tabel laten zien dat de PRS-totaalscores redelijk tot hoog correleren met de onderscheiden variabelen. De hoogste correlaties worden gevonden met betrekking tot de attitudescores. Dit geldt voor elk van de drie omgevingen. Een ander punt dat opvalt zijn de grote verschillen tussen bos, duin en strand inzake de correlatie tussen de samengestelde ontspanningsscore enerzijds en de algemene attitude en de attitudedimensie ‘ontspannend / weinig ontspannend’ anderzijds. Ten aanzien van het bos wordt in het geheel geen aantoonbaar verband gevonden, terwijl bij het strand sprake is van een redelijk hoge positieve samenhang. De duinen nemen een tussenpositie in. Ook voor de andere correlaties geldt dat deze met betrekking tot het strand het hoogst zijn. Waaraan dit omgevingseffect moet worden toegeschreven is onduidelijk.

Tabel 5.46. Correlatie-coëfficiënten tussen PRS-totaalscores, attitudes en ontspanningsscores

BOS	PRS-totaalscore	attitude	ontspannend / weinig ontspan.	samengestelde ontspanningsscore
PRS-totaalscore	1.00			
attitude	.61 ***	1.00		
ontspannend / weinig ontspan.	.44 ***	.65 ***	1.00	
samengestelde ontspanningsscore	.34 ***	.08	.06	1.00

DUIN	PRS-totaalscore	attitude	ontspannend / weinig ontspan.	samengestelde ontspanningsscore
PRS-totaalscore	1.00			
attitude	.63 ***	1.00		
ontspannend / weinig ontspan.	.51 ***	.65 ***	1.00	
samengestelde ontspanningsscore	.31 ***	.19 ***	.16 ***	1.00

STRAND	PRS-totaalscore	attitude	ontspannend / weinig ontspan.	samengestelde ontspanningsscore
PRS-totaalscore	1.00			
attitude	.72 ***	1.00		
ontspannend / weinig ontspan.	.58 ***	.72 ***	1.00	
samengestelde ontspanningsscore	.41 ***	.37 ***	.29 ***	1.00

*** p<.001

De matige correlatie tussen de PRS-totaalscore en de samengestelde ontspanningsscore hangt vermoedelijk deels samen met het genoemde verschil in de aard van de score: de PRS-totaalscore inzake omgeving X is onafhankelijk van de scores inzake de andere twee omgevingen. Bij de ontspanningsscore is juist sprake van een sterke afhankelijkheid. De attitudedimensie ‘ontspannend / weinig ontspannend’ levert daarentegen een onafhankelijke ontspanningsscore en laat ook hogere correlaties zien. Een andere methode om te bezien in hoeverre de aard van de scores een rol spelen is op basis van de PRS-scores een nieuwe *afhankelijke* PRS-maat samen te stellen. Dit is als volgt gedaan: aan de hand van onderlinge vergelijking van de PRS-totaalscores zijn drie nieuwe variabelen gecreëerd, één voor elke omgeving. Elke variabele bestaat uit een vijfpuntsschaal, lopend van +2 (PRS-score van omgeving X is hoger dan die van beide andere omgevingen) tot –2 (PRS-score van omgeving X is lager dan die van beide andere omgevingen).

Vervolgens is de correlatie bepaald tussen deze *afhankelijke* PRS-maat en de, eveneens *afhankelijke*, ontspanningsscore. Dit resulteerde in duidelijk hogere correlaties, tenminste voor bos en strand (bos: .51, duin: .37, strand: .55), die ook de gevonden correlaties tussen de onafhankelijke maten (zie tabel) benaderen.

In de bovenstaande tabel ligt de nadruk op de verbanden met de PRS-totaalscores. In Tabel 5.47 worden de resultaten vermeld van regressie-analyses, waarbij meer specifiek naar de relatieve gewichten (beta's) van de vier restoratieve factoren is gekeken in de voorspelling van de attitudes en de ontspanningsscores.

Zoals ook al de conclusie was op basis van de gevonden correlatie-coëfficiënten, komt uit de tabel naar voren dat aan de hand van de restoratieve factorscores met name de attitude redelijk goed voorspeld kan worden. De gehanteerde '*Perceived Restorativeness Scale*' lijkt daarmee meer een alternatieve attitudeschaal te vormen dan de beoogde schaal ter bepaling van de gepercipieerde restoratieve waarde van een omgeving. Hierbij moet wel worden aangetekend dat de gehanteerde attitudeschaal relatief erg breed is samengesteld, op basis van scores op zes attitudedimensies, waaronder 'afwisselend/eentonig' en 'boeiend/saai', dimensies die waarschijnlijk sterk samenhangen met de mate van fascinatie van een omgeving.

Daarnaast kan uit de tabel worden opgemaakt dat, gezien de soms zeer uiteenlopende beta-gewichten, de attitude, de attitudedimensie 'ontspannend / weinig ontspannend' en de samengestelde ontspanningsscore inhoudelijk duidelijk verschillende concepten zijn.

Tabel 5.47 Resultaten regressie-analyses

BOS		R	R ²
attitude	<i>.20 being away + .30 fascination + .18 extent + .08 compatibility</i>	.62	.38
ontspannend / weinig ontspannend	<i>.21 being away + .12 fascination + .11 extent + .09 compatibility</i>	.44	.19
samengestelde ontspanningsscore	<i>.27 being away - .02 fascination + .06 extent + .10 compatibility</i>	.36	.13

DUIN		R	R ²
attitude	<i>.08 being away + .32 fascination + .18 extent + .19 compatibility</i>	.63	.40
ontspannend / weinig ontspannend	<i>.15 being away + .24 fascination + .09 extent + .13 compatibility</i>	.52	.27
samengestelde ontspanningsscore	<i>.03 being away + .07 fascination + .05 extent + .22 compatibility</i>	.32	.10

STRAND		R	R ²
attitude	<i>.18 being away + .26 fascination + .19 extent + .24 compatibility</i>	.72	.51
ontspannend / weinig ontspannend	<i>.33 being away + .10 fascination + .13 extent + .16 compatibility</i>	.59	.35
samengestelde ontspanningsscore	<i>.10 being away - .05 fascination - .03 extent + .43 compatibility</i>	.46	.22

Samenvattend kunnen uit het onderzoek met betrekking tot de vergelijking van bos, duin en strand de volgende conclusies worden getrokken:

- *De directe attitudes ten aanzien van bos, duin en strand verschillen onderling weinig tot niets. Op enkele algemene natuurlijke omgevingskenmerken, zoals geur, geluid, wat je om je heen ziet en seizoenswisselingen, scoort het bos evenwel hoger dan de duinen en het strand. Het strand scoort op zijn beurt hoger op recreatieve kenmerken..*
- *De mate waarin een omgeving ontspannend is voor mensen na een periode van intensieve arbeid lijkt deels samen te hangen met het seizoen. Zo wordt het bos relatief meer ontspannend geacht in de herfst en wordt het strand relatief meer ontspannend geacht in de winter en de zomer.*
- *De gehanteerde Perceived Restorativeness Scale (PRS) blijkt een goed instrument om de veronderstelde vier restoratieve factoren, 'being away', 'fascination', 'extent' en 'compatibility', te meten. Aan de hand van de schaal kunnen kleine verschillen in de gepercipieerde restoratieve waarde van bos, duin en strand gedetecteerd worden. Op basis van de gevonden correlatie-coëfficiënten en de regressiegewichten, lijkt de PRS echter meer een alternatieve maat voor de attitude jegens een omgeving dan een maat voor de gepercipieerde ontspannendheid van een omgeving. De resultaten met betrekking tot de PRS hebben vooral wetenschappelijke betekenis. Ten aanzien van praktisch kustbeleid en -beheer hebben de bevindingen geen direct waarde anders dan dat de PRS, zoals gezegd een alternatief instrument is om de attitude jegens een bepaalde omgeving te meten. Het is te weinig specifiek om er omgevinggebonden beleid op te kunnen baseren.*

5.4 Conclusies en discussie

5.4.1 Conclusies

Het vragenlijstonderzoek inzake de beleving van de Nederlandse kust heeft een enorme hoeveelheid gegevens opgeleverd. Om te voorkomen dat men door al die afzonderlijke bomen het bos niet meer ziet, worden hieronder de belangrijkste bevindingen op een rij gezet, waarbij dezelfde structuur wordt aangehouden als bij de bespreking van de resultaten.

Maatschappelijke en persoonlijke betekenis van de kust in het algemeen

De maatschappelijke betekenis van de kust blijkt, in de ogen van verreweg de meeste respondenten, bijzonder groot. Zowel de natuurlijke waarde als de recreatieve waarde en de economische waarde van de kust worden over het algemeen hoog tot zeer hoog beoordeeld. Daarnaast vinden de meeste respondenten de kust ook voor henzelf erg belangrijk.

Binnen de betekenistoekenning zijn verschillende subgroepen te onderscheiden. Aan de kust wordt een relatief grotere betekenis toegekend door mensen die aan de kust wonen, door vrouwen, door ouderen en door laag opgeleiden in vergelijking met respectievelijk recreanten, mannen, jongeren en hoog opgeleiden.

Attitudes ten aanzien van de duinen, het strand en de zee en badplaatsen

De gemiddelde attitudescore ten aanzien van de duinen is over het algemeen iets positiever dan de attitudescore inzake het strand en de zee. Het verschil is evenwel niet significant. De duinen worden wat mooier, wat afwisselender en wat meer ontspannend gevonden, het strand vindt men daarentegen wel wat gezelliger. Aanzienlijk minder positief is men over badplaatsen. Badplaatsen vindt men minder plezierig, minder mooi, minder afwisselend, minder boeiend en minder ont-

spannend dan zowel de duinen als het strand. Ten aanzien van 'gezelligheid' wordt geen verschil gevonden tussen strand en badplaats.

Ook bij de attitudes wordt weer een groot aantal groepsverschillen gevonden. De grootste verschillen komen wederom naar voren tussen bewoners en recreanten. Mensen die aan de kust zeggen te wonen hebben een significant positievere houding tegenover zowel de duinen, als het strand en de badplaatsen dan mensen die zeggen niet aan de kust wonen. Daarnaast staan ouderen positiever tegenover de duinen dan de jongeren, staan leden van natuur- en milieuorganisaties positiever tegenover zowel de duinen als het strand, hebben vrouwen met betrekking tot het strand en de zee een hogere positieve score en oordelen relatief laag opgeleide respondenten positiever over badplaatsen dan de relatief hoog opgeleiden.

Motieven inzake duinen, strand en badplaatsen

De meest positieve kenmerken van de duinen zijn die kenmerken die min of meer samenhangen met het natuurlijke karakter van de duinen (de duinen als natuurgebied, landschap, uitzicht, rust en stilte, etc.) De meest negatieve kenmerken van de duinen betreffen de (slechte) bereikbaarheid, de beperkte toegankelijkheid en de rotzooi die door anderen wordt achtergelaten. Deze bevindingen sluiten aan bij de resultaten van de interviews.

De meest positieve kenmerken van het strand en de zee betreffen met name de ruimtelijke inrichting van het landschap (de weidsheid en ruimte) en de ervaring van de natuurkrachten van wind, water en zand en het ruisen van de branding met zijn golven. De meest negatieve kenmerken zijn, in de ogen van de respondenten, de eventuele bouwsels in zee, de drukte en de rotzooi op het strand en in het water.

De meest positieve kenmerken van badplaatsen zijn het goed en gezellig kunnen eten en drinken, mensen kijken en mensen ontmoeten. De meest negatieve aspecten zijn het commerciële en masoeristische karakter en de bereikbaarheid.

Wellicht nog belangrijker dan de kennis van welke kenmerken door de totale respondentengroep nu het meest positief dan wel het meest negatief worden beoordeeld, is de bevinding dat met behulp van de gehanteerde sets van vragen over het algemeen een goed inzichtelijk beeld kan worden verkregen van de opvattingen en motieven ten aanzien van de kust van de groep als geheel zowel als van relevante uitsplitsingen. Het onderzoek laat duidelijk zien dat gevonden groepsverschillen met betrekking tot de beoordeling van bepaalde kenmerken herleid kunnen worden tot verschillen hetzij vooral in overtuigingsscores, hetzij vooral in evaluatiescores, hetzij in beide typen scores. Op die wijze kan een gedetailleerd inzicht worden verkregen in de kustbeleving en – waardering.

De resultaten wijzen verder uit dat de attitude ten aanzien van de duinen vooral samenhangt met het natuurlijke karakter van het gebied. Dit sluit aan bij de bevindingen bij de interviews en de groepsdiscussies. De attitude ten aanzien van het strand en de zee hangt vooral samen met het ervaren van de natuurkrachten, de recreatiemogelijkheden en de drukte. Bij de badplaatsen is het vooral het vertier dat men er kan vinden en de uitstraling van de omgeving die de attitude bepalen. Ook dit sluit aan bij de bevindingen van het vooronderzoek. Aan de hand van de onderscheiden kenmerken van duinen, strand en zee en badplaatsen blijkt 40 tot 50 procent van de variantie in de attitudescores verklaard te kunnen worden. Voor een dergelijk onderzoek is dat heel redelijk te noemen. Het geeft aan dat de verschillende motieven gezamenlijk een redelijk goede maat vormen om te kunnen bepalen hoe over de kustgebieden wordt gedacht. Dit laat onverlet dat nog een fors deel van de variantie (de andere 50 %) onverklaard blijft. Daar zijn tenminste de volgende twee oorzaken voor aan te voeren. In de eerste plaats zijn dat de individuele verschillen; mensen

kunnen de kust om heel verschillende redenen toch hetzelfde waarderen. In de tweede plaats is het de algemeenheid van de vraagstelling. Niet iedereen zal hetzelfde beeld voor ogen hebben bij de algemene term badplaatsen aan de kust. Een respondent die Scheveningen voor ogen heeft beoordeelt in feite een geheel andere omgeving dan een respondent die Bergen aan zee of Egmond aan zee voor ogen heeft. Eén en ander impliceert dat in het geval sprake zou zijn van een meer homogene doelgroep en een meer homogene en specifieke omgeving, het aandeel verklaarde variantie naar verwachting groter is.

Vergelijking van bos, duin en strand

De directe attitudes ten aanzien van bos, duin en strand verschillen onderling weinig tot niets. Daarentegen 'scoort' het bos wel hoger dan de duinen en het strand op algemene natuurlijke omgevingskenmerken, zoals geur, geluid, wat je om je heen ziet en seizoenswisselingen. Het strand 'scoort' op zijn beurt hoger op recreatieve kenmerken.

De mate waarin een omgeving door de respondenten ontspannend wordt beschouwd en ervaren na een periode van intensieve arbeid lijkt deels samen te hangen met het seizoen. Zo wordt het bos relatief meer ontspannend geacht in de herfst en wordt het strand relatief meer ontspannend geacht in de winter en de zomer. Bij de duinen tekent zich geen seizoensvoorkeur af. Hierbij moet worden aangetekend dat ongeveer één op de drie respondenten aangeeft dat de mate waarin men zich kan ontspannen in de onderscheiden omgevingen niet seizoensafhankelijk is.

De gehanteerde *Perceived Restorativeness Scale (PRS)* blijkt een goed instrument om de veronderstelde vier restoratieve factoren, '*being away*', '*fascination*', '*extent*' en '*compatibility*', te meten. Aan de hand van de schaal kunnen kleine verschillen in de gepercipieerde restoratieve waarde van bos, duin en strand gedetecteerd worden. Op basis van de gevonden correlatiecoëfficiënten en de regressiegewichten, lijkt de PRS echter meer een alternatieve maat voor de attitude jegens een omgeving dan een maat voor de gepercipieerde 'ontspannendheid' van een omgeving.

5.4.2 Discussie

De kust is voor verreweg de meeste respondenten erg belangrijk. Men heeft over het algemeen een erg positieve houding jegens de kust, in ieder geval ten aanzien van de duinen en het strand. De meeste respondenten vinden de kust een goede omgeving voor ontspanning. Met andere woorden, de kust wordt door de respondenten in zijn algemeenheid erg positief beleefd en gewaardeerd. Het is waarschijnlijk dat dit niet overeenkomt met het landelijke beeld en dat de positieve waardering van de kust toch deels ook samenhangt met het gegeven dat de respondenten in een relatief smalle kuststrook zijn geworven. Verondersteld wordt dat, naarmate men verder van de kust woont, het oordeel over de kust ook minder sterk positief wordt. Een duidelijke aanwijzing daarvoor zijn de grote verschillen tussen mensen die aan de kust wonen en mensen die alleen voor recreatieve doeleinden naar de kust gaan. Maar wat daarbij ook naar voren komt, is dat de fysieke afstand niet de enige factor van betekenis is. De gepercipieerde betrokkenheid bij de kust is zeker zo belangrijk. Immers, mensen die zich kustbewoner *voelen* blijken beduidend positiever te staan tegenover de kust dan mensen die zichzelf als recreant zien, ook wanneer beide groepen fysiek evenver van het strand wonen. De beperking van de doelpopulatie tot mensen woonachtig in een relatief smalle kuststrook heeft in die zin, naar alle waarschijnlijkheid, geleid tot een positieve 'bias' inzake de kustbeleving. Hoe groot die 'bias' feitelijk is, is niet duidelijk, aangezien geen gegevens voorhanden zijn met betrekking tot een landelijk representatieve steekproef van huishoudens. Het kustbeleid wordt evenwel niet gemaakt alleen ten behoeve van inwoners van de directe kuststreek. Om deze reden is het van belang, ook voor eventueel navolgend gebruik van de methode, om het onderzoek nogmaals op landelijke (representatieve) schaal uit te voeren.

Overigens, mag bij een meer landelijk representatieve steekproef de beleving en waardering van de kust dan wellicht minder positief uitvallen, de te ontwikkelen onderzoeksmethode (één van de doeleinden van het project) hoeft daardoor niet anders te zijn, sterker nog, mág daarvan niet afhankelijk zijn. Zoals eerder en herhaaldelijk is aangegeven heeft het project nadrukkelijk niet alleen tot doel eenmalig de beleving en belevingswaarden aan de kust in kaart te brengen. De opzet is ook om op basis van de bevindingen van het onderhavige project een methode van onderzoek te ontwikkelen aan de hand waarvan toekomstige kustbelevingsstudies, al dan niet in relatie tot voorgenomen of geplande kustingrepen, kunnen worden uitgevoerd. In hoofdstuk 7 wordt een eerste aanzet gegeven voor de methodebeschrijving.

De vragenlijst zoals gehanteerd in dit belevingsonderzoek bleek over het algemeen goed geschikt voor het blootleggen van de belangrijkste aspecten met betrekking tot de beleving en waardering van de onderscheiden kustgebieden. Op een aantal punten is de lijst echter voor verbetering vatbaar. In de eerste plaats was de belangscore met betrekking tot de onderscheiden kustkenmerken voor veel respondenten niet in alle gevallen duidelijk (zie paragraaf 5.3.6). Vooral met het toe-kennen van een belangscore aan een negatief gewaardeerd kenmerk (*“hoe belangrijk vind je prikkeldraad in de duinen?”*) hadden betrekkelijk veel respondenten moeite, als gevolg waarvan op dat punt geen betrouwbaar beeld is verkregen. Aan de andere kant, de belangscores bleken, ook bij de items waarbij ze goed waren geïnterpreteerd, weinig informatief. Zoals opgemerkt, kwam uit de gewogen motiefscores nauwelijks of geen ander beeld naar voren met betrekking tot de onderlinge verhouding van de motieven dan uit de ongewogen motiefscores. De belangscore zorgde niet of nauwelijks voor de veronderstelde nuancering in de verschillende motieven. Wellicht moet dit worden toegeschreven aan het gegeven dat bij de selectie van kustkenmerken ten behoeve van de vragenlijst, op basis van de bevindingen bij de interviews en de groepsdiscussies, reeds is uitgegaan van de meest belangrijke kenmerken. In ieder geval zijn de belangscores bij de verdere analyses buiten beschouwing gebleven. Een positief punt in dit verband is dat hiermee ook de vragenlijst aanzienlijk kan worden ingekort.

Een ander (methodologisch) zwak punt in het onderzoek betreft de onderlinge afhankelijkheid van overtuigingscores en evaluatiescores bij een groot aantal kenmerken. Dat wil zeggen, in de formulering van veel overtuigingen zat in zekere zin al een evaluatief oordeel (bijvoorbeeld: *“in de duinen kun je GOED/SLECHT wandelen”* en *“in badplaatsen kun je GOED/SLECHT eten en drinken”*), als gevolg waarvan de overtuigingsscore relatief hoog correleert met de evaluatiescore. Uit vooronderzoek was echter naar voren gekomen dat “evaluatieneutrale overtuigingen” als te algemeen werden ervaren (bijvoorbeeld: *“in badplaatsen kun je eten en drinken.. WAARSCHIJNLIJK/ONWAARSCHIJNLIJK”*; punt is dat je in principe overal kunt eten en drinken. De badplaatsen onderscheiden zich dan niet van enig andere locatie, terwijl juist het *goed* kunnen eten en drinken in badplaatsen door velen als een karakteristiek van badplaatsen wordt gezien). Een consequentie van onder meer die onderlinge afhankelijkheid is dat bij respondenten die zowel een negatieve overtuigingsscore als een negatieve evaluatiescore hadden de motiefscores (het product van de twee scores) zijn vermenigvuldigd met -1. De motiefscore zou immers anders positief uitvallen, hetgeen juist niet overeenkomt met de aard van de antwoorden (van iemand die ervan overtuigd is dat het eten en drinken in badplaatsen erg slecht is (-3) en hij of zij vindt het eten en drinken in badplaatsen ook erg onaantrekkelijk (-3) kan niet gezegd worden dat het eten en drinken een positief motief ten aanzien van badplaatsen vormt).

Een alternatieve oplossing zou zijn geweest de overtuigings- en evaluatiescores te hercoderen naar 1 t/m 7 in plaats van -3 t/m +3. In dat geval was de kunstgreep om de desbetreffende scores te vermenigvuldigen niet nodig. Bovendien zou het, zo komt uit analyses naar voren, tot ongeveer de zelfde resultaten hebben geleid. Voor de bipolaire schalen was evenwel gekozen omwille van

de interpreteerbaarheid. Een nadeel van het gebruik van unipolaire 7-puntsschalen is dat het leidt tot asymmetrische schalen, bijvoorbeeld wanneer het product van twee scores als een nieuwe schaal wordt beschouwd, hetgeen aanleiding kan geven tot onduidelijkheid.

Een nog andere oplossing zou nog zijn de analyses te baseren op hetzij alleen de overtuigingsscores, hetzij alleen de evaluatiescores. Berekeningen laten echter zien dat de productscores over het algemeen toch een enigszins hogere predictieve waarde hebben dan de afzonderlijke overtuigings- of evaluatiescores.

Uit het onderzoek komt naar voren dat met betrekking tot de meningen en motieven ten aanzien van de Nederlandse Noordzeekust soms grote groepsverschillen blijken te bestaan. De grootste verschillen betreffen de verschillen tussen bewoners en recreanten, waarbij het oordeel van de bewoners consistent positiever is dan dat van de recreanten. Maar ook bij veel andere uitsplitsingen worden groepsverschillen gevonden: tussen leden en niet-leden van natuurorganisaties, tussen jongeren en ouderen, tussen mannen en vrouwen en tussen laag en hoog opgeleiden. Een verklaring voor het bestaan van deze verschillen is slechts gedeeltelijk te geven. Zoals beschreven kan voor elk van de uitsplitsingen worden nagegaan in hoeverre de verschillen in attitude en in motiefscores toegeschreven moeten worden aan verschillen in overtuigingsscores met betrekking tot de genoemde omgevingskenmerken of aan verschillen in evaluatiescores of aan beide. Maar veel meer kan er niet over gezegd worden. Zo blijft onduidelijk waarom vrouwen nu bepaalde aspecten van het strand aantrekkelijker vinden dan mannen. Ook is niet duidelijk waarom jongeren negatiever oordelen over de kust dan ouderen. Is het een leeftijdseffect, implicerende dat als de huidige jongeren ouder worden ook hun oordeel over de kust positiever wordt? Of is het een 'generatie-effect', in de zin dat de jonge generaties de kust minder positief beoordelen dan de oudere generaties? Het is op zichzelf zinvol en interessant, zowel wetenschappelijk als voor het beleid, nader onderzoek te doen naar juist die achterliggende oorzaken van de groepsverschillen.

Maar niet alleen de constatering van verschillen tussen bepaalde groepen is interessant. Ook de constatering dat bepaalde andere uitsplitsingen geen groepsverschillen laten zien is relevant. Zo blijken respondenten met thuiswonende kinderen niet of nauwelijks anders te denken over de kust dan respondenten zonder thuiswonende kinderen. Verder blijkt ook de regio waar men woont nauwelijks of geen rol van betekenis te spelen; men denkt op de waddeneilanden en in Noord-Holland niet veel anders over de kust dan in Zuid-Holland en Zeeland. Alleen met betrekking tot de duinen wordt wel een verschil gevonden, hetgeen naar alle waarschijnlijkheid moet worden toegeschreven aan het feit dat in noord- en midden-Nederland het duingebied aanmerkelijk groter is dan in zuid-Nederland.

Het onderzoek met betrekking tot de *Perceived Restorativeness Scale (PRS)* heeft een aantal, met name wetenschappelijk, interessante bevindingen opgeleverd. In de eerste plaats blijken de vier veronderstelde onderliggende factoren: '*being away*', '*fascination*', '*extent*' en '*compatibility*' ook in de data te kunnen worden teruggevonden, dit in tegenstelling tot eerder onderzoek van Hartig et al. (1997), waarbij in de data slechts twee factoren konden worden gevonden. In de tweede plaats blijkt het mogelijk aan de hand van de PRS-subschalen omgevingen (bos, duin en strand) te kunnen onderscheiden die in restoratieve waarde bijzonder dicht bij elkaar liggen. In de derde plaats blijkt de PRS-score redelijk tot hoog te correleren met de gepercipieerde mate waarin men een omgeving als ontspannend beoordeelt en met de attitude ten aanzien van de desbetreffende omgeving. Het laatstgenoemde verband komt daarbij als zijnde het sterkst naar voren, op basis waarvan de conclusie is getrokken dat de PRS meer een alternatieve maat voor de attitude lijkt te zijn dan een instrument ter bepaling van de gepercipieerde mate van 'ontspannendheid' van een omgeving.

Ten aanzien van de seizoensgerelateerdheid van de restoratieve waarde van een bepaalde omgeving kan op basis van de onderzoeksresultaten niet veel meer gezegd worden dan dat het bos in de herfst enigszins meer ontspannend lijkt te zijn, terwijl in de zomer en winter het strand relatief meer ontspannend lijkt te zijn. Zoals eerder besproken hangt, volgens onder meer Kaplan en Kaplan (1989), de restoratieve waarde van een omgeving direct samen met de mate waarin de vier onderscheiden factoren '*being away*', '*fascination*', '*extent*' en '*compatibility*', in de waarneming van de persoon in die omgeving aanwezig of op die omgeving van toepassing zijn. De suggestie nu dat de restoratieve waarde van een omgeving deels seizoensgebonden is kan ten aanzien van de restoratieve factoren verschillende dingen betekenen:

- de mate waarin de vier factoren in een omgeving aanwezig of op een omgeving van toepassing zijn, *in de waarneming van de persoon*, is niet in elk seizoen hetzelfde. Het zou, bijvoorbeeld, zo kunnen zijn dat het bos met name in de herfst meer fascineert dan in andere jaargetijden, of in de herfst meer het gevoel geeft van huis te zijn. Hetzelfde geldt voor het strand. Het strand zou in de winter en in de zomer een grotere mate van compatibiliteit kunnen hebben in vergelijking met de lente en de herfst, of ook meer het gevoel kunnen geven van huis te zijn, enz., enz. De voorkeur voor het strand in de winter en in de zomer zou ook zelfs van verschillende aard kunnen zijn.
- de mate waarin de vier factoren de restoratieve waarde van een omgeving bepalen, *in de waarneming van de persoon*, is niet in elk seizoen hetzelfde. In de literatuur wordt in feite steeds in algemene termen over de vier factoren gesproken, waarbij min of meer simpelweg wordt uitgegaan van de lineaire verbanden: "meer van factor X leidt tot een hogere restoratieve waarde". Wat de feitelijke verhouding is van de vier factoren in de bepaling van de restoratieve waarde is evenwel allerm minst duidelijk. Kan, bijvoorbeeld, een laag niveau op één van de factoren gecompenseerd worden door een (extra) hoog niveau op een of meer andere factoren, en zo ja in welke mate? Op een iets andere manier kan dit ook spelen bij de seizoensgerelateerdheid van de restoratieve waarde van omgevingen. Wellicht kan men zich in de herfst beter ontspannen in een relatief meer fascinerende omgeving, terwijl men zich in de winter en in de zomer mogelijk erwijs beter kan ontspannen in een omgeving met een sterker weg-van-huis-gevoel en een grotere mate van compatibiliteit. Vraag is dan natuurlijk wel, waarom dat dan zo zou zijn.
- onafhankelijk van de vier primaire factoren wordt de restoratieve waarde van een omgeving bepaald door één of meer andere factoren die tevens (deels) seizoensgerelateerd zijn.

In het onderzoek is alleen de PRS-score voor bos, duin en strand in het algemeen bepaald, niet per seizoen. Ook op dit punt zou nader onderzoek meer duidelijkheid kunnen geven.

6 Algemene conclusies en discussie

6.1 Algemene conclusies

Begonnen met een in feite simpele vraag – hoe wordt de Nederlandse Noordzeekust beleefd? – heeft het onderzoek een grote hoeveelheid informatie opgeleverd over de meningen over en de waardering van de Noordzeekust door bewoners en recreanten. In de verschillende hoofdstukken wordt daar uitgebreid op ingegaan. Hieronder wordt een aantal algemene hoofdpunten met betrekking tot kustbeleving(sonderzoek) besproken.

Er bestaat niet één algemeen oordeel over de kust:

a) de duinen, het strand en badplaatsen worden zeer uiteenlopend beleefd en gewaardeerd

Gemiddeld genomen worden zowel de duinen als het strand en de zee redelijk positief gewaardeerd. Badplaatsen worden in het algemeen aanmerkelijk minder positief beoordeeld. De duinen worden vooral gewaardeerd vanwege het natuurlijke karakter van het gebied, het specifieke duinlandschap en de relatieve rust en stilte die er heersen. Dit komt goed overeen met de bevindingen bij de interviews en de groepsdiscussies. Bij dat vooronderzoek kwam het vele prikkeldraad in de duinen en de relatief beperkte toegankelijkheid als een belangrijk negatief aspect naar voren. In het vragenlijstonderzoek waren dit weliswaar ook de meest negatieve aspecten, maar speelden over het algemeen geen bijzonder grote rol.

Het strand en de zee worden vooral gewaardeerd vanwege de ervaring van de natuurlijke elementen en de weidsheid, alsmede vanwege de recreatieve mogelijkheden die geboden worden. Rotzooi op het strand en in zee en de drukte, met name in de zomer, vormen de minst positief of meest negatieve aspecten. Dit beeld komt naar voren bij zowel het vragenlijstonderzoek als de interviews en groepsdiscussies. Ook met betrekking tot de badplaatsen wordt in de verschillende deelstudies een betrekkelijk eenduidig beeld gevonden. Eten en drinken, de buitenterrassen en bekijken en bekeken worden zijn belangrijke positieve aspecten. Het massatoeristische karakter in veel badplaatsen vindt men het meest negatief.

Er bestaat niet één algemeen oordeel over de kust:

b) de onderscheiden kustonderdelen worden door verschillende groepen soms sterk uiteenlopend beleefd en gewaardeerd

Uit de kwalitatieve gegevens van de interviews kwam naar voren dat kustbewoners en recreanten in grote lijnen weinig van elkaar verschillen, waar het de beleving van de kust aangaat. De economisch gebondenen, in meerderheid horeca-ondernemers, bleken in hun oordeel op bepaalde punten wel af te wijken van zowel de bewoners als de recreanten. De groep geïnterviewden (n=60) was te klein om eventuele nadere uitsplitsingen te doen. In het kwantitatieve vragenlijstonderzoek is om praktische redenen geen aparte groep werkenden onderscheiden. Maar ten aanzien van de bewoners en recreanten worden juist de grootste groepsverschillen gevonden.

Nader beschouwing van de gegevens leert dat de resultaten in werkelijkheid niet met elkaar in strijd zijn. Zoals gezegd vormden de interviews een kwalitatief onderzoek en was de enquête primair een kwantitatief onderzoek. Nu blijken kustbewoners en recreanten op de meeste verschilpunten in feite alleen in kwantitatieve zin van elkaar te verschillen, niet in kwalitatieve zin. Dat wil zeggen, de richting van het oordeel was over het algemeen gelijk, alleen de score in absolute zin verschilt. Bijvoorbeeld, zowel bewoners als recreanten vinden uitwaaien aan het strand aantrekkelijk, maar bewoners vinden het gemiddeld iets aantrekkelijker dan de recreanten. En drukte wordt door beide groepen relatief onaantrekkelijk gevonden, maar bewoners vinden het naar verhouding iets minder onaantrekkelijk. Juist in een kwantitatief onderzoek als de uitgevoerde enquêtestudie kunnen dergelijke graduele verschillen sterk tot uitdrukking komen. Bij de werkenden in de interviewstudie was, daarentegen, vooral sprake van een kwalitatief verschil: drukte, bijvoorbeeld, werd als een positief aspect gewaardeerd. Dit hangt naar alle waarschijnlijkheid vooral samen met de specifieke groep werkenden; zoals gezegd ging het in meerderheid om horeca-ondernemers, mensen dus die ten aanzien van hun werk gebaat zijn bij drukte. De verwachting is dat bij een meer doorsnee groep werkenden aan de kust, het effect ook minder groot zal zijn. De resultaten van het vragenlijstonderzoek wijzen ook in die richting.

Het gegeven dat op basis van het kwantitatieve onderzoek ten aanzien van groepsverschillen andere conclusies worden getrokken dan bij de kwalitatieve interviews, is een duidelijke aanwijzing dat kleinschalig kwalitatief onderzoek onvoldoende geschikt is om gedetailleerde conclusies te trekken aangaande eventuele groepsverschillen. Kleinschalig kwalitatief onderzoek moet vooral gezien en ook gebruikt worden als verkenning en inventarisatie.

Punt blijft dat bij het vragenlijstonderzoek tussen bewoners en recreanten de grootste verschillen in beleving worden gevonden. En die verschillen betreffen zowel positieve als negatieve kustkenmerken: positieve kenmerken worden door bewoners positiever gewaardeerd en negatieve kenmerken worden minder negatief gewaardeerd. En die verschillen betreffen ook zowel de duinen als het strand en de badplaatsen. Dit groepseffect lijkt vooral bepaald te worden door de betrokkenheid bij de kust, zowel fysiek als psychologisch.

Andere relevante groepsverschillen betreffen leeftijd, opleiding, sekse en betrokkenheid bij natuur- en milieuorganisaties. Deze verschillen worden niet bij elk van de drie onderscheiden kustgebieden gevonden, maar de algemene teneur is dat ouderen, laag opgeleiden, vrouwen en leden van milieu-organisaties gemiddeld genomen positiever oordelen over de kust dan , respectievelijk, jongeren, hoog opgeleiden, mannen en niet-leden.

De gehanteerde methode van onderzoek voor het bepalen van de belevingswaarden ten aanzien van de kust lijkt ook voor toekomstig belevingsonderzoek goede handvatten te bieden.

De kern van het belevingswaardenonderzoek bestond uit de meting van overtuigingen en evaluaties van een groot aantal verschillende kustkenmerken. Deze kenmerken zijn geselecteerd aan de hand van de resultaten van het vooronderzoek: de interviews en groepsdiscussies. De kenmerken, positief en negatief, die bij dat vooronderzoek het meest werden genoemd en die het meest belangrijk werden gevonden werden geselecteerd voor het vragenlijstonderzoek.

De resultaten van het vragenlijstonderzoek laten zien dat op die wijze een gedetailleerd beeld kan worden verkregen van de meningen van de doelpopulatie over het desbetreffende kustgebied. Daarbij komt ook naar voren dat de methode in principe goed gevoelig is voor het achterhalen van eventuele groepsverschillen.

De kracht van de methode, de gedetailleerdheid en specificiteit van de onderzoeksgegevens, is echter tegelijkertijd een van de mogelijke zwakheden. Het maakt de methode betrekkelijk arbeidsintensief. Er is in feite geen algemeen toepasbaar, kant-en-klaar en “zo uit de kast te trekken” belevingsinstrument te maken. Voor elk nieuw belevingsonderzoek met betrekking tot een specifieke kustlocatie zal eerst, aan de hand van een voorstudie, de belangrijkste omgevingskenmerken in kaart moeten worden gebracht. Dat zal echter in de meeste gevallen niet zo uitgebreid behoeven te gebeuren als bij onderhavig onderzoek. Veelal zal kunnen worden volstaan met een korte enquête onder een beperkte steekproef uit de doelpopulatie.

Enkele jaren geleden is door Coeterier (1997), in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, een algemeen meetinstrument ontwikkeld voor onderzoek naar de beleving van landschappen. In dit instrument onderscheidt hij acht “omgevingskwaliteiten”, als belangrijkste graadmeters voor de belevingswaarde: *Eenheid, Gebruik, Historisch karakter, Natuurlijkheid, Ruimtelijkheid, Seizoenskenmerken, Zintuiglijke indrukken* en *Beheer*. Hoewel ook deze indeling in kwaliteiten al enigszins discutabel is, immers vrijwel alle kwaliteiten hebben met zintuiglijke indrukken te maken, kan aan de hand ervan waarschijnlijk wel een relatief globaal beeld worden verkregen van de meningen over verschillende landschapstypen. Maar juist als gevolg van de standaardisatie (noodzakelijk om er een algemeen toepasbaar meetinstrument van te maken), blijft het een tamelijk grof instrument. En aangezien de beleving van een omgeving vaak mede wordt bepaald door gebiedspecifieke aspecten, soms zeer kleine nuances, zal met een algemeen instrument, naar verwachting, een belangrijk deel van de informatie worden gemist.

6.2 De relatie beleving – gedrag

Hoe verhoudt de (kust)beleving zich tot menselijke behoeften en gedrag?

Het gedrag van mensen is over het algemeen behoeftegestuurd. Dat wil zeggen, mensen doen en ondernemen activiteiten vanuit een wens of noodzaak dat de doen, ter bevrediging of vervulling van bestaande behoeften. Bestudering van de behoeftenliteratuur (Vlek, Rooijers & Steg, 1999) leert dat de menselijke basisbehoeften ruwweg in een drietal hoofdklassen kunnen worden ingedeeld: existentiële behoeften (honger, dorst, veiligheid en beschutting), sociale behoeften (affectie, sex) en persoonlijkheids behoeften (autonomie, identiteit, zelfexpressie, ontspanning).

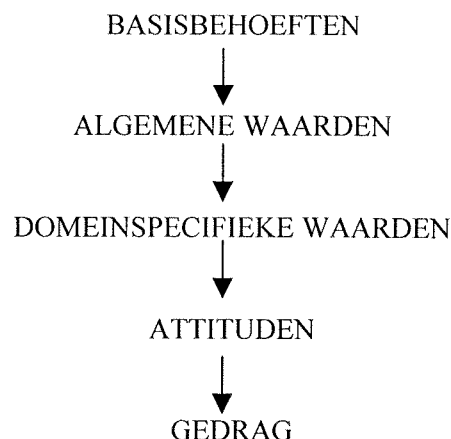
De relatie tussen deze basisbehoeften en waarneembaar gedrag is erg complex. Een bepaalde handeling of activiteit kan bijdragen aan de vervulling van uiteenlopende behoeften (bijvoorbeeld met anderen uiteten gaan komt tegemoet aan elk van de drie hoofdklassen van basisbehoeften). Andersom geldt ook, dat een bepaalde behoefte vaak door middel van zeer uiteenlopende gedragingen en activiteiten bevredigd of vervuld kan worden. Zo kan bijvoorbeeld ook het bezoeken van de kust, afhankelijk van de wijze waarop, in principe bijdragen aan de vervulling van zeer uiteenlopende behoeften.

Verder kan worden gesteld dat de behoeften, in ieder geval de basisbehoeften, onveranderlijk en constant zijn (dit geldt dus niet voor de talloze afgeleide (wens-)behoeften, zoals behoefte hebben aan koffie, of behoefte hebben aan een gsm-telefoon). Gedragingen daarentegen zijn veelal sterk veranderlijk en variabel. De vraag is dan hoe de relatie tussen behoeften en gedrag kan worden gekenschetst.

In onderstaande figuur wordt de behoeften-gedragshiërarchie van Vinson, Scott en Lamont (1977, zie den Otter & Fonk, 1998) weergegeven. Volgens dit model zijn binnen de behoeften-gedrag-

relatie tenminste drie intermediaire factoren of begrippen te onderscheiden. In de eerste plaats zijn dat *algemene waarden*. Algemene waarden zijn in feite de algemene bestaans- of gedragsdoelen die mensen zich zelf stellen. Men probeert met en in zijn of haar leven een eigen algemene moraal na te streven. Dat niet iedereen corrupt en crimineel is, heeft alles te maken met het feit dat voor de meesten zaken als eerlijkheid, beheersing en verantwoordelijkheid belangrijke algemene waarden zullen zijn. De algemene waarden worden in belangrijke mate gevormd door de cultuur waarin men leeft.

Mede op basis van de algemene waarden vormen mensen ook *domeinspecifieke waarden*. Voor alle relevante gedragsdomeinen, recreatiegedrag zal daar één van zijn, hebben mensen meer of minder concrete gedragsdoelen en geprefereerde handelingswijzen (zie o.a. Den Otter en Fonk, 1998). Mede in samenhang met deze domeinspecifieke waarden zal, met betrekking tot recreatiegedrag, de een de rust van de duinen verkiezen en de ander de drukte van het strand, of zal de een in z'n vrije tijd vooral willen sporten, terwijl de ander de voorkeur geeft aan geluier. De domeinspecifieke waarden kunnen en zullen op hun beurt weer richting geven aan de nog meer specifieke *attituden*: de houding die men heeft ten aanzien van bepaalde objecten of gedragingen veelal in een bepaalde situatie of context. Naarmate het niveau concreter wordt, wordt de component ook veranderlijker door veranderende omstandigheden. Zoals gezegd, zijn de basisbehoeften onveranderlijk en gegeven. De algemene waarden zijn eveneens nog relatief invariabel, maar kunnen wel veranderen met een veranderende cultuur en samenleving. De domeinspecifieke waarden zijn nog iets sneller en gemakkelijker aan verandering onderhevig, hetgeen nog sterker geldt voor attituden. Wanneer, hoe en in welke mate veranderingen in deze componenten zullen optreden is, zoals ook reeds in hoofdstuk 2 betoogd, uiterst moeilijk aan te geven. Het is doorgaans een gevolg van een complex van zowel externe als interne (persoonlijke) factoren.

Figuur 6.1 Behoeften-gedraghiërarchie (Vinson, Scott & Lamont, 1977)

De belevingswaarden zoals in het onderhavige onderzoek onderzocht hebben met name betrekking op de modelcomponenten domeinspecifieke waarden en attituden. Dit impliceert onder meer dat de belevingswaarden, tenminste deels bepaald worden door de meer maatschappijbepaalde algemene waarden. Bepaalde groepsverschillen in kustbeleving, bijvoorbeeld het verschil tussen mannen en vrouwen, zijn in die zin dan ook wellicht terug te voeren op verschillen in algemene waarden. Aan de andere kant impliceert dit dat de kustbeleving een belangrijke determinant is van het (recreatie)gedrag van mensen in relatie tot de kust. Dit wordt ook bevestigd door de on-

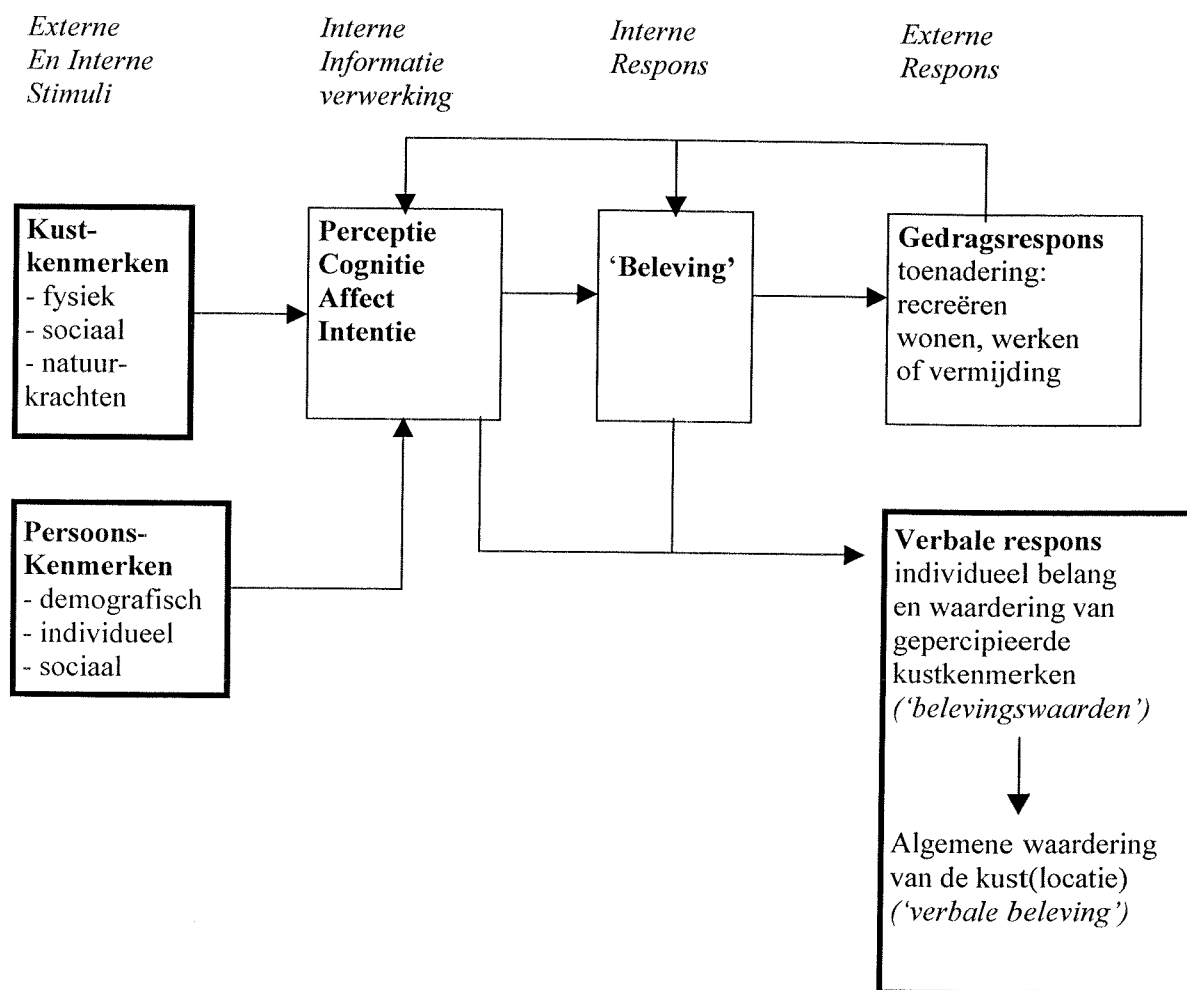
derzoekresultaten, waarmee nogmaals tot uitdrukking wordt gebracht dat ‘beleving’ niet alleen een academisch en abstract concept is, maar zeker ook praktische relevantie heeft.

Er zijn ook aspecten van de kust die betrekking hebben op de basisbehoeften en op de algemene waarden. Bij de basisbehoeften moet daarbij vooral gedacht worden aan de behoefte aan veiligheid (zeewering) en ontspanning en affectie (Kustbezoek is veelal (ook) een sociale gebeurtenis). Ten aanzien van de algemene waarden kan men denken aan (eind-)waarden als Plezier, Geluk, Vrijheid, Schoonheid, Sociale erkenning, Veiligheid en een Comfortabel leven. De constatering is op zichzelf zinvol. Het zet een en ander in een helder kader. Maar voor onderzoek naar de kustbeleving en vooral voor belevingsonderzoek in relatie tot of ten behoeve van kustbeleid is deze informatie evenwel niet erg relevant. Het is te algemeen om er goed mee uit de voeten te kunnen.

6.3 Een aangepast model van kustbeleving

Aan het eind van hoofdstuk 2 is, op basis van relatief algemene theoretische inzichten een voorlopig model van kustbeleving opgesteld. Dit model is besproken bij de groepsdiscussies (zie hoofdstuk 4) en vormde een algemeen conceptueel kader voor opzet van het veldonderzoek en ook voor de analyse van de resultaten. Nu, bij de afsluiting van het belevingsproject, is het goed en zinvol nog eens naar het model te kijken en te bepalen in hoeverre aanpassing van het model gewenst of nodig is.

In figuur 6.2 wordt nogmaals het voorlopige model weergegeven. Zoals ook reeds besproken in paragraaf 4.3, is het een relatief erg globaal en ook statisch model. Het is teruggebracht tot de (intra)individuele kern, die beleving in principe psychologisch ook is, maar daarbij wordt voorbij

Figuur 6.2 Het voorlopige model van kustbeleving

gegaan aan de maatschappelijke context. Bovendien kan uit het model niet worden opgemaakt op welke wijze eventuele kustingrepen van invloed kunnen zijn op de beleving.

Op zichzelf zijn dit terechte opmerkingen. Om redenen van eenvoud is evenwel getracht het model zo simpel mogelijk te laten zijn. Bovendien stond de onderzoeksvraag nadrukkelijk los van bepaald kustbeleid of -beheer. Dit neemt niet weg dat het op dit moment goed is te bezien in hoeverre het model aangepast kan worden. In Figuur 6.3 is daartoe een poging gedaan.

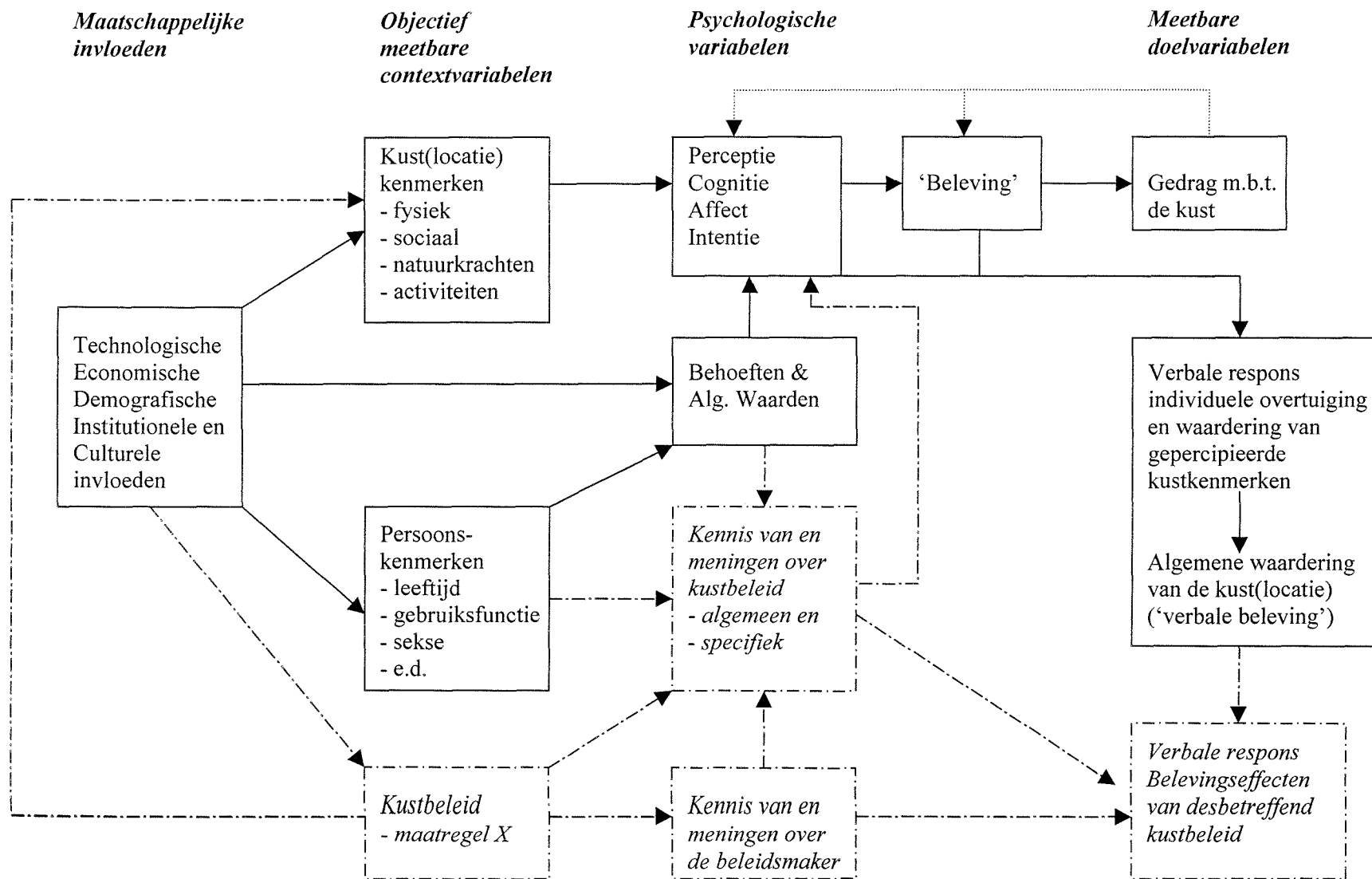
Direct duidelijk wordt dat het aangepaste model aanzienlijk complexer is. De boxen en pijlen met een ononderbroken lijn betreffen een algemeen belevings(meet)model. De boxen en pijlen met een onderbroken lijn geven de mogelijke invloedlijnen weer van beleidsmaatregelen. Om met het algemene basismodel te beginnen, er wordt onderscheid gemaakt in *Maatschappelijke invloeden*, *Objectief meetbare contextvariabelen*, *Psychologische variabelen* en *Meetbare doelvariabelen*. Zoals de labels al aangeven worden bij praktisch belevingsonderzoek met name de contextvariabelen en de doelvariabelen gemeten. De maatschappelijke invloeden en de psychologische variabelen zijn vooral van belang voor het procedurele inzicht. De maatschappelijke invloeden zijn nieuw in het model. Zonder direct en concreet aan te kunnen geven hoe die invloeden werken, laat het in ieder geval zien dat de individuele beleving niet zonder meer uit de lucht komt vallen, maar meer of minder sterke invloedslijnen heeft met de meer algemene maatschappelijke trends.

Met andere woorden, ook de individuele kustbeleving is in belangrijke mate tijd- en cultuurgebonden.

Die maatschappelijke factoren hebben invloed op zowel de kustkenmerken als de persoonskenmerken. Daarnaast, en dat is ook nieuw in het model, vormen de maatschappelijke factoren mede de algemene waarden en behoeften van mensen (zie boven). Die behoeften en waarden en de persoonskenmerken bepalen vervolgens welke en hoe omgevingskenmerken worden waargenomen en cognitief en emotioneel worden verwerkt, hetgeen tot een bepaalde 'kustbeleving' leidt. Het informatieverwerkingsproces en ook de resulterende 'beleving' is niet meetbaar of waarneembaar. In de meest rechtse kolom worden de wel meetbare doelvariabelen genoemd: gedrag en de verbale belevingsmeting, zoals in feite uitgevoerd in onderhavig onderzoek. De stippellijn aan de bovenzijde geeft de terugkoppelingslijn weer: gedrag(servaringen) kunnen ook weer van invloed zijn op de beleving.

Stel nu dat de overheid voornemens is een bepaalde maatregel uit te voeren die betrekking heeft op de kust. Ook het beleid komt niet uit de lucht vallen en zal dus ook mede bepaald worden door de maatschappelijke factoren. De invloed op de beleving zal echter, zoals geschetst, niet bepaald worden door het beleid als zodanig, maar met name door een sterke interactie van (a) kennis van en meningen over het beleid, zowel algemeen als specifiek, (b) kennis van en meningen over de beleidsmaker (c) heersende kustbeleving en (d) de waarneming en waardering, positief en negatief, van verandering met betrekking tot de kustkenmerken als gevolg van het beleid.

Het geschetste model is en blijft een nog relatief globaal en conceptueel model. Desondanks lijkt het model voldoende aanknopingspunten en handvatten te kunnen bieden voor navolgend belevingsonderzoek (zie ook hoofdstuk 7).

Figuur 6.3 Een aangepast model van kustbeleving

6.4 Aanbevelingen voor nader onderzoek

Het onderzoek heeft zoals gezegd een grote hoeveelheid informatie opgeleverd over de manier waarop de kust en onderscheidbare kustgebieden door de belangrijkste groepen gebruikers worden gepercipieerd, ervaren en gewaardeerd. Het onderzoek geeft evenwel zeker geen antwoord op alle relevante vragen en bovendien roept het onderzoek ook weer nieuwe vragen op. In deze paragraaf wordt een aantal relevante punten genoemd waarvoor nader onderzoek gewenst is. Sommige punten zijn vooral wetenschappelijk van belang, andere vooral beleidsmatig. Een aantal punten is wellicht vanuit beide invalshoeken interessant

1. Eerder is reeds geconstateerd dat de resultaten van het gerapporteerde onderzoek, omdat het primair was gericht op kustbewoners en frequente recreanten, wellicht een enigszins vertekend beeld geven; een beeld dat niet geheel overeenkomt met de landelijke beleving en waardering van de kust. Aangezien het nationale kustbeleid en –beheer doorgaans ook iedereen aangaat en landelijke betekenis heeft, is het van belang toch ook een landelijk beeld te hebben van de kustbeleving. Het is derhalve zeer aan te bevelen in aanvulling op de hier gerapporteerde studie ook een landelijke meting te doen uitvoeren.
2. In hoofdstuk 7 wordt een stappenplan beschreven als globale leidraad voor navolgend belevingsonderzoek. Dit stappenplan is vooralsnog niet veel meer dan een aantal relevante aandachtspunten en suggesties voor de opzet van belevingsonderzoek. Hoewel dit in zekere zin al een redelijke structuur kan brengen in navolgend belevingsonderzoek, blijft het nog relatief algemeen van aard. Het is voorstelbaar dat aan de beleidskant behoefte bestaat aan een meer uitgewerkt draaiboek voor het opzetten en uitvoeren van belevingsstudies. Een dergelijk draaiboek valt buiten de scope van onderhavig project. Wellicht dat in het kader van een volgend project een dergelijk praktisch hulpmiddel verder kan worden ontwikkeld en uitgewerkt.
3. Het onderzoek laat op een groot aantal punten verschillen tussen groepen zien. De grootste verschillen worden gevonden tussen bewoners en recreanten en houden in dat de kust over het algemeen positiever wordt beoordeeld door mensen die aan de kust wonen dan door mensen die vrijwel uitsluitend voor recreatieve doeleinden naar de kust gaan. Maar ook tussen andere groepen worden soms forse verschillen van mening gevonden. Aan de hand van de gehanteerde vragenlijst kan op een relatief sterk gedetailleerd niveau worden gekeken naar de aard van de verschillen. Daarbij komt bijvoorbeeld naar voren dat de groepen verschillen ten aanzien van bepaalde overtuigingen en/of evaluaties aangaande specifieke kustkenmerken. De vraag die dan blijft is *waarom* de groepen dan op die punten verschillen van mening. Bijvoorbeeld, waarom beoordelen vrouwen bepaalde aspecten van het strand positiever dan mannen? En zo zijn nog wel enkele groepen te noemen, die op bepaalde punten van elkaar significant van elkaar verschillen, maar waarbij niet direct duidelijk is wat de achtergrond van het verschil is. Hoewel wellicht niet direct beleidsmatig relevant, is het voor een echt goed begrip van de groepsverschillen in kustwaardering relevant om hierop nader onderzoek te richten.
4. Zoals in paragraaf 5.3.7 is besproken kan aan de hand van de individuele motiefscores ten aanzien van duin, strand en badplaatsen 40 tot 50 procent van de variantie in de algemene at-

titudescores jegens de desbetreffende gebieden worden verklaard. Hoewel dit voor sociaal wetenschappelijk enquête-onderzoek op zichzelf redelijk hoog genoemd mag worden, betekent het tegelijkertijd wel dat 50-60 % van de variantie onverklaard blijft. In paragraaf 5.4 worden hiervoor twee mogelijke oorzaken genoemd. In de eerste plaats zijn dat de individuele verschillen: mensen kunnen de kust om heel verschillende redenen toch het zelfde waarderen. Een tweede mogelijke oorzaak is de algemeenheid van de vraagstelling. In de vragenlijst werd gesproken over de duinen, het strand en de badplaatsen in het algemeen. Het is evenwel duidelijk dat er grote locale verschillen kunnen bestaan. Respondenten kunnen dus in principe bij het invullen van de vragenlijst sterk verschillende omgevingen voor ogen hebben gehad. De veronderstelling is dan dat wanneer zou zijn uitgegaan van meer homogene respondentengroepen, het aandeel verklaarde variantie groter zou zijn. Ook dit is een interessant punt dat nader onderzoek verdient. Zo zouden bijvoorbeeld alleen bewoners en recreanten in Scheveningen geënuquêteerd kunnen worden. Een consequentie daarvan is natuurlijk wel dat dan ook alleen ten aanzien van de meningen over Scheveningen conclusies kunnen worden getrokken.

5. In aansluiting bij de onderzoeksvraag, was het gerapporteerde onderzoek sterk gericht op beoordeling, waardering en beleving van kust en kustkenmerken. Behalve een aantal algemene vragen over frequentie en aard van het kustbezoek, is niet of nauwelijks ingegaan op het gedrag van mensen aan de kust. Het is niet onwaarschijnlijk dat de kustbeleving deels samenhangt met het type recreatiegedrag dat men aan de kust het liefst doet. Navolgend onderzoek zou in dit geval meer kunnen ingaan op de vragen waarom men naar de kust gaat en wat men daar doorgaans en bij voorkeur doet.
6. Een methodologisch probleem bij de analyse van de individuele motiefscores inzake de onderscheiden kustkenmerken (bij het vragenlijstonderzoek) was dat de overtuigingsscores en de evaluatiescores niet onafhankelijk waren. Als gevolg van de vraagstelling had een betrekkelijk groot aantal overtuigingsscores ook een evaluatieve component. Nader (fundamenteel) onderzoek op dit punt is gewenst om te bepalen wat de implicaties van het een en ander zijn en hoe het te voorkomen is, zonder verlies van informatie.
7. Een laatste punt betreft de veronderstelde seizoensafhankelijkheid van de restoratieve waarde van natuurlijke omgevingen. De resultaten van het vragenlijstonderzoek laten zien dat er aanwijzingen zijn dat er een zekere seizoensafhankelijkheid bestaat: in de herfst wordt het bos vaker als meest ontspannende omgeving aangemerkt en in de zomer en winter wordt het strand vaker als meest ontspannende omgeving beoordeeld. Het is interessant om na te gaan in hoeverre aan de hand van de aangepaste Perceived Restorativeness Scale (zie paragraaf 5.3.8) de seizoensafhankelijkheid van de restoratieve waarde van natuurlijke omgevingen bevestigd kan worden.

7 Stappenplan belevingsonderzoek Noordzeekust

7.1 Inleiding

Het in de voorgaande hoofdstukken beschreven onderzoek naar de beleving van de Nederlandse Noordzeekust heeft een grote hoeveelheid informatie opgeleverd over de waardering van de kust in het algemeen en van de duinen, het strand en de zee en badplaatsen in het bijzonder. Deze informatie kan een belangrijk referentiepunt vormen bij de ontwikkeling, vormgeving en uitvoering van het kustbeheer en –beleid.

Hiermee is slechts een begin gemaakt met systematisch en analytisch kustbelevingsonderzoek. Door allerlei ontwikkelingen (maatschappelijk, demografisch, economisch en technologisch) kan ook de beleving en waardering van de kust met de tijd veranderen. Zo blijkt uit het uitgevoerde onderzoek dat (on)veiligheid vrijwel geen rol van betekenis (meer) speelt bij meningen over de kust. Vijftig jaar geleden was dat wellicht anders. Die eventuele verschuivingen in beleving en waardering zijn nauwelijks of niet van tevoren te voorspellen, maar kunnen alleen achteraf worden vastgesteld en verklaard. Om te kunnen bepalen in hoeverre sprake is van verschuivingen, is het zinvol het belevingsonderzoek periodiek, bij wijze van monitor, te herhalen. Daarnaast is de overheid, in casu het Rijksinstituut voor Kust en Zee, gebaat bij kennis inzake de eventuele effecten op de kustbeleving van specifieke beleids- of beheersmaatregelen. Die maatregelen kunnen zeer divers zijn: van heel kleinschalig tot zeer grootschalig en van sterk locatiespecifiek tot heel algemeen. Gezien deze enorme hoeveelheid verschillende toepassingsmogelijkheden is niet alleen de gehanteerde vragenlijst niet als standaardinstrument geschikt, maar moet geconstateerd worden dat in feite geen standaardinstrument te ontwikkelen is. Wat voor een bepaald doel een nuttig en zinvol belevingsinstrument is, kan in een andere situatie volstrekt onvoldoende zijn.

Om desondanks niet bij iedere onderzoeksvraag het wiel opnieuw te moeten uitvinden en toch een zekere systematiek in de aanpak te brengen, wordt een stappenplan opgesteld, aan de hand waarvan navolgend kustbelevingsonderzoek effectief en efficiënt kan worden uitgevoerd. Het in het vorige hoofdstuk gepresenteerde model van kustbeleving fungeert daarbij in zekere zin als leidraad. Verder zij met nadruk gesteld dat ook het stappenplan geen tot in detail uitgewerkt recept is. Het blijft beperkt tot een relatief globale bespreking van een aantal relevante aandachtspunten. In het kader van navolgende studies kan wellicht worden nagegaan in hoeverre het wenselijk én mogelijk is het stappenplan te verfijnen.

Om het stappenplan, ondanks zijn algemeenheid, toch zoveel mogelijk praktisch inzichtelijk te maken, zal het worden geïllustreerd aan de hand van een tweetal (hypothetische) voorbeelden:

- *Voorbeeld A:* Een algemeen inventariserend belevingsonderzoek naar de maatschappelijke functie van de kust;
- *Voorbeeld B:* Een studie naar de verwachte belevingseffecten van het slechten, om ecologische motieven, van een deel van de zeewering.

7.2 Het Stappenplan

1. **Bepaling onderzoeksdoel.** De eerste stap is dat het specifieke doel van het onderzoek bepaald moet worden. Is het een min of meer algemene meting van beleving zonder directe relaties met bepaalde maatregelen of is het juist een specifieke belevingseffectmeting in relatie tot bepaalde voorgenomen of geplande beheers- of beleidsmaatregelen? Maar niet alleen de bepaling van het type onderzoek, maar ook van de reden tot het onderzoek dient in dit kader te worden vastgesteld: wat wordt met het onderzoek en de resultaten ervan beoogd? Een belevingseffectonderzoek is over het algemeen complexer en meer omvattend dan alleen een inventariserend belevingsonderzoek. In veel gevallen is het belevingsonderzoek een deelverzameling van het belevingseffectonderzoek. De nadruk zal hier dan ook liggen op het laatstgenoemde type onderzoek.

Bij belevingseffectonderzoek is het belangrijk dat de maatregel of de maatregelen waar het om gaat nauwkeurig omschreven worden. Van belang daarbij is ook te bepalen of de maatregel betrekking heeft of zal hebben op de gehele (Nederlandse) kust of slechts op één of enkele deelgebieden. Zo zal een onderzoek met betrekking tot een 'upgrading' van badplaatsen er heel anders moeten uitzien dan een onderzoek met betrekking tot zandsuppleties. En bij het laatste kan het ook nog verschil maken of het gaat om onderzoek naar de meningen over zandsuppleties in het algemeen of om onderzoek naar de meningen over zandsuppleties op die en die specifieke locaties. Het onderzoeksdoel wordt vooral bepaald door de beleidsagenda.

Een belangrijk punt dat hierbij ook meespeelt is de vraag in hoeverre de doelpopulatie kennis heeft van de eventuele beleidsmaatregel, wat het is en wat het inhoudt, en in hoeverre dat een onderdeel moet vormen van het onderzoeksdoel. Met andere woorden, kennis van het beleid kan deel van de onderzoeksvraag zijn. Zo kan in een onderzoek met betrekking tot zandsuppleties eerst worden nagegaan in hoeverre men weet wat het is alvorens de meningen erover te peilen. De andere optie is dat eerst wordt uitgelegd wat het kustbeleid in kwestie inhoudt. Bij belevingsonderzoek heeft de tweede optie duidelijk de voorkeur. Het standaardiseert in zekere zin de voorkennis, hetgeen de betrouwbaarheid van het onderzoek ten goede komt. In het eerste geval kunnen mensen sterk uiteenlopende en verkeerde ideeën hebben over het beleid, als gevolg waarvan het belevingsonderzoek veel van zijn waarde verliest. Dit neemt niet weg dat voorafgaande aan een belevingsonderzoek, apart, wel een kennisonderzoek kan plaatsvinden.

Voorbeeld A. Onderzoek maatschappelijke functie kust

Onderzoeksdoel: Het doel is een breed onderzoek te doen naar welke functies de kust in de ogen van de Nederlandse bevolking heeft en naar de waardering van die functies. Het is een algemeen explorerend onderzoek, niet in relatie tot bepaalde beleidsmaatregelen.

Achtergrond: In het belevingsonderzoek van Rooijers (2000) is vooral ingegaan op de individuele betekenis van de kust voor haar gebruikers. Slechts in beperkte mate is aandacht gegaan naar de maatschappelijke functies van de kust. Hoe men de kust ziet (als zeevering, als natuurgebied, als recreatiegebied en/of als waterwingebied) kan desondanks van belang zijn voor het kustbeleid. Onderzoek naar de gepercipieerde maatschappelijke functies lijkt dan ook een zinvolle aanvulling op het uitgevoerde belevingsonderzoek.

Voorbeeld B: Onderzoek belevingseffecten openstelling zeewering

Onderzoeksdoel: Het doel van het onderzoek is na te gaan wat de te verwachten effecten zijn op de waardering en beleving van het kustgebied X, indien een deel van de zeewering binnen kustgebied X, (weer) wordt opengesteld, zodat er wederom een (gedeeltelijke) verbinding van het achterland met zee bestaat.

Achtergrond: Als gevolg van de kunstmatig opgebouwde zeeweringen kent het directe achterland geen getijbewegingen meer en wordt het water steeds brakker. Dit heeft gevolgen voor de flora en fauna. Tegen die achtergrond wordt overwogen een deel van de zeewering weer door te breken, zodat er weer een (beperkte) verbinding met zee komt.

Maatregel: Het is belangrijk dat de aard en de omvang van de maatregel in een zo vroeg mogelijk stadium helder wordt gedefinieerd. In dit voorbeeld gaat het om zaken als: welke zeewering wordt (eventueel) wanneer en hoe doorbroken, is het tijdelijk, semi-permanent of permanent, wat zijn de verwachte kosten, wat zijn de verwachte baten, welke beheersmaatregelen worden getroffen, enz.

2. **Bepaling doelpopulatie(s).** In belangrijke mate samenhangend met het voorgaande punt betreft de bepaling van de doelpopulatie(s). Bij algemeen inventariserend belevingsonderzoek gaat het om de vraag voor welke populaties inzicht in de kustbeleving noodzakelijk of wenselijk wordt geacht. In het geval van belevingseffectonderzoek dient daarnaast de leidende vraag te zijn: op wie kan de maatregel van invloed zijn? In veel gevallen is het zinvol daarbij een onderscheid te maken tussen groepen voor welke het beleid directe consequenties heeft, als gevolg van veranderingen in de waarneembare omgeving, en groepen die niet direct met het beleid geconfronteerd worden, maar voor welke het beleid wel indirecte effecten kan hebben vanuit hun meer of minder sterke psychologische betrokkenheid bij of verbondenheid met de desbetreffende omgeving.

Een belangrijk punt daarbij is ook na te gaan voor welke persoons- of groepskenmerken het beleid differentieel zou kunnen uitwerken, opdat naderhand een goed beeld kan worden gegeven van de eventuele verschillen in belevingseffecten tussen verschillende subgroepen. Indien de algemene doelpopulatie ontoereikend is voor de uitsplitsing naar een relevant aangemerkt kenmerk, dient de werving respondentgroepen daarop aangepast te worden. Zo bleek in het gerapporteerde belevingsonderzoek het aantal respondenten dat nooit de kust komt te klein om het in de analyses als een aparte groep te beschouwen. Wanneer nu het wel en niet bezoeken van de kust als een belangrijk onderscheidingscriterium wordt aangemerkt, zal de doelpopulatie moeten worden verbreed of zal de werving van respondenten specifiek ook op de niet-bezoekers moeten worden gericht. In de andere gevallen kan worden volstaan met het opnemen van de juiste vragen in de vragenlijst om op basis van de antwoorden bij de analyse de gewenste uitsplitsingen te kunnen maken.

In het uitgevoerde belevingsonderzoek kwamen als belangrijke uitsplitsingsfactoren naar voren: gebruiksfunctie van de kust (bewoners en recreanten), leeftijd, sekse, opleiding en lidmaatschap van natuur- en milieuorganisaties. Het wel of niet hebben van thuiswonende kinderen en de regio waar men woont bleek nauwelijks of niet tot verschillende belevingsoordelen te leiden. Maar in andere belevingsstudies gericht op andere, meer specifieke onderwerpen zou dat heel anders kunnen liggen. Daarnaast is het niet onwaarschijnlijk dat met name

bij beleidseffectonderzoek ook maatschappij-politieke oriëntatie (hetgeen veel breder opgevat moet worden dan de partijpolitieke voorkeur) een factor van betekenis kan zijn.

Voorbeeld A. Onderzoek maatschappelijke functie kust

Doelpopulatie: De vraag naar wat de gepercipieerde maatschappelijke functies van de kust zijn, is zeer algemeen. Het ligt voor de hand om daarbij de gehele Nederlandse bevolking (18+) als doelpopulatie aan te merken. In dat geval dient het onderzoek plaats te vinden onder een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking. Het is daarnaast goed voorstelbaar en zelfs aannemelijk dat de meningen over de maatschappelijke functies van de kust van mensen die direct aan of in de buurt van de kust wonen verschillen van die van mensen die verder landinwaarts wonen. Verder is het goed mogelijk dat ook binnen de groep mensen die in de buurt van de kust wonen nog regionale verschillen bestaan. In Zeeland ziet men wellicht relatief meer de zeewerende functie en aan de Hollandse kust wellicht meer de waterwin-functie. Naast de genoemde punten zouden ook persoonskenmerken een rol van betekenis kunnen spelen. Zo hebben mensen jonger dan 45 tot 50 jaar niet (bewust) de watersnoodramp van 1953 meegemaakt, waardoor voor hen de beschermingsfunctie wellicht minder relevant is. Maar de gepercipieerde kustfuncties kunnen ook met andere persoonskenmerken samenhangen. Het is goed om bij elk onderzoek een aantal persoonskenmerken standaard mee te nemen (leeftijd, sekse, gezinssamenstelling, opleiding en (eventueel) inkomen).

Steekproeftrekking: Om over al deze genoemde groepen en subgroepen betrouwbare uitspraken te kunnen doen is het belangrijk dat de respondentengroep voldoende groot is. Het is niet zinvol om in dat geval alleen uit te gaan van een aselechte steekproef uit de gehele Nederlandse bevolking. De steekproef zou zeer omvangrijk moeten zijn om in de respondentengroep de gewenste uitsplitsingen te kunnen maken. In dit voorbeeld zou het de voorkeur verdienen uit te gaan van twee studies: één studie bij een aselechte steekproef uit de bevolking in het algemeen en één studie bij aselechte steekproeven uit inwoners van de verschillende kustregio's. De noodzakelijke omvang van de steekproeven is moeilijk te bepalen. Deze is immers afhankelijk van de gewenste uitsplitsingen en analyses. Een heel globale indicatie zou zijn: een netto respondentengroep van 400-500 bij de landelijke meting en een netto respondentengroep van 500-600 bij de kustmeting (evenredig verspreid over de verschillende regio's).

Voorbeeld B: Onderzoek belevingseffecten openstelling zeewering

Doelpopulatie: Het onderzoek in dit voorbeeld kan op twee verschillende niveaus plaatsvinden. In de eerste plaats kan op landelijk niveau onderzocht worden wat men van de maatregel vindt of zou vinden. In de tweede plaats zou het onderzoek uitsluitend uitgevoerd kunnen worden in de regio(s) die direct of indirect te maken krijgen met (de gevolgen van) de maatregel. Het onderzoek zou ook beide niveaus kunnen omvatten.

Met name bij de regionale aanpak is het van belang dat (sub)groepen (kunnen) worden onderscheiden die direct te maken (kunnen) krijgen met de gevolgen, hetzij positief, hetzij negatief, van de maatregel. Naast bewoners en recreanten kan daarbij gedacht worden aan boeren en tuinders, alsmede aan vertegenwoordigers of leden van lokale natuurorganisaties. Verder kunnen ook hier algemene persoonskenmerken een rol van betekenis spelen.

Steekproeftrekking: Voor zaken ten aanzien van de steekproeftrekking wordt verwezen naar voorbeeld A.

3. **Bepaling schaalgrootte van onderzoek.** De derde stap is te bepalen welke omvang het onderzoek zal hebben. Dit hangt natuurlijk direct samen met de schaalgrootte van de maatregel. Blijft het onderzoek beperkt tot één of enkele specifieke kustlocaties of gaat het om een kustbreed onderzoek. Merk op dat de schaalgrootte van het onderzoek niet hetzelfde hoeft te zijn als de schaalgrootte van het beleid. Ook locatiespecifiek kustbeleid kan immers een veel bredere betekenis hebben. Zo zal vrijwel elke ingreep in de Waddenzee landelijke impact hebben. De schaalgrootte van het onderzoek hangt natuurlijk sterk samen met de doelpopulaties: over welke groep(en) van personen wil je een uitspraak kunnen doen.

Voorbeeld A. Onderzoek maatschappelijke functie kust

Bij stap 2 is de schaalgrootte in feite al bepaald. Het gaat om een landelijk onderzoek met in aanvulling daarop een regionale toespitsing. Met andere woorden, er is sprake van een twee-sporenbenadering: een landelijk spoor en een regionaal spoor.

Voorbeeld B: Onderzoek belevingseffecten openstelling zeewering

Afhankelijk van welk niveau men kiest (landelijk, regionaal of beide) is dit onderzoek één-sporig (bij een landelijke of regionale benadering) of twee-sporig (bij een landelijke én regionale benadering). De schaalgrootte van het onderzoek hangt daarmee direct samen.

4. **Inventarisatie relevante omgevingskenmerken.** De individuele beleving van een omgeving wordt vooral gevormd door de waarneming en waardering van omgevingskenmerken. Dit geldt ook voor belevingseffectonderzoek. Die waarneming en waardering kunnen in meer of in mindere mate verschillen tussen groepen en tussen personen, samenhangend met allerlei groeps- en persoonskenmerken. Voor een zinvolle belevingsmeting dient dus in ieder geval inzicht te bestaan in de relevante omgevingskenmerken én in de relevante groeps- en persoonskenmerken. Wat de groeps- en persoonskenmerken betreft, dit is reeds bij punt 2 aan bod gekomen. Hier gaat het om het inventariseren van relevante (in relatie tot het onderzoeksdoel) omgevingskenmerken. Met andere woorden, het gaat niet om een algemene, maar om een onderzoeksspecifieke inventarisatie. In een onderzoek naar de belevingseffecten van, bijvoorbeeld, zandsuppleties heeft het niet zoveel zin de meningen over allerlei specifieke duinkenmerken te peilen. Hetzelfde geldt voor een onderzoek naar de belevingseffecten van een windmolenpark in zee, tenzij aannemelijk gemaakt kan worden dat een dergelijke ingreep ook van invloed kan zijn op de beleving van de duinen. Het gaat dus om het bepalen van die omgevingskenmerken die direct of indirect, in de beoordeling van de persoon, beïnvloed kunnen worden als gevolg van uitvoering van de maatregelen in kwestie.

Met omgevingskenmerken worden overigens niet alleen fysieke objecten bedoeld. In principe kan het gaan om alle direct of indirect zintuiglijk waarneembare omgevingsgerelateerde aspecten (fysieke, natuurlijke, atmosferische en sociale aspecten). Daarnaast kunnen ook de activiteiten waarvoor een omgeving zich leent als relevante omgevingskenmerken worden opgevat.

De inventarisatie en selectie van relevante omgevingskenmerken kan het beste plaatsvinden aan de hand van een vooronderzoek onder een beperkte steekproef (30 tot 50 personen) uit de

doelpopulatie(s). Hen wordt gevraagd alle voor hen relevante kenmerken, zowel positief als negatief (inclusief mogelijkheden en onmogelijkheden voor bepaalde activiteiten) te noemen. Ten behoeve van de selectie kan daarnaast nog gevraagd worden de genoemde kenmerken te rangordenen. De selectie kan echter ook gebaseerd worden op de meest frequent genoemde kenmerken door de respondentengroep. Voor de bepaling van de relevante kenmerken kan in aanvulling hierop ook gebruik worden gemaakt van gegevens uit de literatuur en/of gesprekken met enkele deskundigen.

Voorbeeld A. Onderzoek maatschappelijke functie kust

Inventarisatie kustfuncties: Bij het onderzoek naar de gepercipieerde maatschappelijke functies van de kust behoeven in feite geen omgevingskenmerken geïnventariseerd te worden, maar in plaats daarvan alle mogelijke kustfuncties. Er zijn er in ieder geval vier te noemen: Zeewering, Natuurgebied, Recreatiegebied en Waterwingebied. Wellicht zijn er nog andere, te bepalen aan de hand van literatuur en (kust)nota's.

Het onderzoek, in zijn simpelste vorm zou eruit kunnen bestaan respondenten te vragen welke functie(s) de kust in hun ogen heeft en wat het relatieve belang van de verschillende functies, naar hun zeggen, is (zie punt 5). Een meer omvattende en meer informatieve benadering zou zijn de gepercipieerde maatschappelijke functies te relateren aan de waarneming en waardering van kustkenmerken, met als centrale vragen: "Is de kust in de huidige situatie voldoende ingericht en toegerust voor haar functies?" en "Wat zou er moeten veranderen om de kustomgeving beter te laten aansluiten bij de functies?". Een interessante aanvullende vraag in dit kader zou zijn in hoeverre de verschillende functies onderling conflicteren. In hoeverre staat, bijvoorbeeld, de recreatieve functie op gespannen voet met de natuurfunctie? In deze gevallen zou dus wel een inventarisatie gedaan moeten worden naar de kustkenmerken. Die zal dan noodzakelijkerwijs wel erg breed van opzet moeten zijn, gezien de algemeenheid van de vraagstelling en het multifunctionele karakter van de kust. Het voorliggende verslag van het uitgevoerde belevingsonderzoek zou daaraan al een substantiële bijdrage kunnen leveren.

Voorbeeld B: Onderzoek belevingseffecten openstelling zeewering

Inventarisatie kustfuncties: Om belevingseffecten te kunnen bepalen is het van belang om eerst vast te stellen op welke omgevingskenmerken de maatregel direct of indirect van invloed zou kunnen zijn. In dit voorbeeld zal het vooral gaan om effecten op de flora en fauna, waterkwaliteit, landbouw, visserij, recreatie, overstromingsrisico's, e.d. Wanneer uit de beschikbare literatuur niet voldoende informatie kan worden gehaald, is het zinvol een vooronderzoek te doen onder een beperkte steekproef uit de doelpopulaties (zie punt 2; gestratificeerd om ook de meningen van kleine subpopulaties voldoende tot uitdrukking te laten komen). De centrale doelstelling daarbij is het in kaart brengen van de belangrijkste voor- en nadelen van de maatregel. Ten behoeve van de uiteindelijke selectie kan men de voor- en nadelen laten rangordenen om vervolgens de (10 tot 15) meest belangrijke aspecten in het onderzoek op te nemen. Een alternatief is de aspecten te selecteren die het vaakst genoemd zijn.

5. **Ontwikkeling vragenlijst.** Een goed belevingsonderzoek omvat, zoals eerder aangegeven, tenminste de volgende twee hoofdingrediënten: (1) de belevingsmeting zelf en (2) de meting van belevingsgerelateerde groeps- en persoonskenmerken. Een belangrijk onderscheid bij dit laatste punt is (a) de aard en omvang van het gebruik van de omgeving door de persoon (de

gedragsfactor) en (b) overige achtergrondvariabelen, zoals leeftijd, sekse, en dergelijke. Het is daarom goed om in de vragenlijst ook steeds vragen op te nemen zowel over de aard en omvang van het omgevingsgebruik als over andere demografische kenmerken (zie ook punt 2 van het stappenplan).

Wat de belevingsmeting zelf betreft, het is met name dit punt waarop de twee typen onderzoek, algemeen belevingsonderzoek en specifiek belevingseffectonderzoek, uiteenlopen. In het geval van een algemeen explorerend belevingsonderzoek zal de vragenlijst vooral bestaan uit vragen gericht op de heersende meningen over de kust of het desbetreffende kustgebied in het algemeen en op de kennis en waardering van de onderscheiden kustkenmerken. In het geval van beleidseffectonderzoek zullen aan de hand van de vragenlijst tenminste de volgende twee aspecten gemeten moeten kunnen worden:

- A. Beoordeling van en meningen over (verwachte) effecten van het beleid en
- B. Beoordeling van en meningen over het (voorgenomen of geplande) beleid als zodanig.

Daarnaast zou als derde aspect het imago van de beleidsmaker en/of –uitvoerder een rol kunnen spelen, maar dit is, naar verwachting, voor een deel ook al geïncorporeerd in punt B.

Belevingsonderzoek

De belevingsmeting binnen algemeen explorerend belevingsonderzoek kan op twee niveaus geoperationaliseerd worden:

Op **algemeen niveau** wordt de beleving beschouwd als algemene **attitude** jegens de omgeving, dat wil zeggen een relatief globaal evaluatief oordeel over de omgeving. Een veel gehanteerde methode voor de attitudemeting betreft de evaluatie van de desbetreffende omgeving op een beperkt aantal adjectieve dimensies. Bijvoorbeeld:

Kustgebied X vind ik over het algemeen	PLEZIERIG/ONPLEZIERIG
	MOOI/LELIJK
	BOEIEND/SAAI
	VEILIG/ONVEILIG
	ONTSPANNEND/NIET ONTSP.
	AFWISSELEND/EENTONIG

In het gerapporteerde onderzoek is gewerkt met 7-puntsschalen.

Op **specifiek niveau** wordt de beleving beschouwd als een resultante van **overtuigingen** en **evaluaties** inzake specifieke omgevingskenmerken. Dat wil zeggen, voor elk van de geselecteerde kenmerken (zie punt 4) worden twee individuele scores bepaald: een overtuigingsscore, betreffende de mate waarin de persoon van mening is dat het desbetreffende aspect daadwerkelijk een kenmerk is van de omgeving, en een evaluatiescore, betreffende de waardering van het desbetreffende aspect (in relatie tot de omgeving) door de persoon:
Bijvoorbeeld:

In de duinen kan ik wandelen	GOED/SLECHT
In de duinen heerst rust en stilte	VEEL/WEINIG
Kunnen wandelen in de duinen, vind ik..	(ON)AANTREKKELIJK
Rust en stilte in de duinen, vind ik...	(ON)AANTREKKELIJK

In het gerapporteerde onderzoek is ook bij deze antwoordschalen gewerkt met 7-puntsschalen.

Het product van de overtuigingsscores en de evaluatiescores vormen de zogenaamde omgevings**motieven**. Deze motieven of motiefscores zijn in feite de specifieke belevingswaarden aangaande de desbetreffende omgeving en vormen een relevante analysemaat, aangezien zowel de overtuiging als de evaluatie inzake de omgevingskenmerken erin verdisconteerd zijn. De som van de productscores wordt wel beschouwd als indirecte attitudemeting.

Voorbeeld A. Onderzoek maatschappelijke functie kust

Ontwikkeling vragenlijst: De vragenlijst zou voor dit onderzoek tenminste de volgende drie onderdelen moeten bevatten:

- Gebruik van en relatie tot de kust (aard en omvang van kustgebruik).
- Overtuiging en evaluatie van onderscheiden kustfuncties. Dit kan aan de hand van zowel open als gesloten vragen. In kwantitatief onderzoek zijn gesloten vragen te prefereren. Daarnaast zou, zoals aangegeven, kunnen worden nagegaan in hoeverre de meest sail-lante kustkenmerken wel of niet stroken met de verschillende functies en waar sprake is van conflicterende functionele belangen.
- Achtergrondkenmerken (woonregio, leeftijd, sekse, e.d.).

Belevingseffectonderzoek

De belevingsmeting binnen belevingseffectonderzoek omvat, zoals gezegd, tenminste twee onderdelen: (A) meningen over (verwachte) beleidseffecten en (B) meningen over het beleid als zodanig.

Ad A. Beoordeling van en meningen over effecten van het beleid

Onderzoek naar de effecten op de kustbeleving van bepaalde maatregelen kan in principe op twee momenten worden uitgevoerd. De meest betrouwbare methode is eerst uitvoering van belevingsmeting 1, vervolgens implementatie van het beleid en daarna uitvoering van belevingsmeting 2. De andere methode is uitvoering van de belevingsmeting van de bestaande situatie plus de belevingsmeting van de gesuggereerde nieuwe situatie (bij geïmplementeerd beleid) beide voorafgaande aan de eventuele feitelijke beleidsimplementatie. In het eerste geval is het onderzoek *verklarend*, als evaluatie van gevoerd beleid. In het tweede geval is het onderzoek *voorspellend*, ter ondersteuning bij de beleidsontwikkeling. We gaan hier uit van de tweede optie.

Om de (verwachte of veronderstelde) beleidseffecten op de kustbeleving te kunnen bepalen, moeten twee, mogelijk drie onderdelen onderscheiden worden:

1. Beleving en waardering van de huidige situatie. Dit is in feite de belevingsmeting binnen algemeen belevingsonderzoek (zie vorige paragraaf);
2. Beleving en waardering van de nieuwe situatie (bij geïmplementeerd beleid);
3. (eventueel) Beleving en waardering van overgangsfase (tijdens implementatie). Dit onderdeel kan met name relevant zijn bij kustingrepen met een lange implementatiefase (bijvoorbeeld bij de aanleg van een luchthaven in zee).

Zoals eerder gezegd, kan bij belevingsonderzoek het beste van tevoren voldoende beleidsinformatie verstrekt worden, zodat de doelpopulatie zich een goed beeld kan vormen van de beleidsconsequenties. Om het voorstellingsvermogen te verbeteren kan bij de beleidsinformatie gebruik worden gemaakt van (visueel en auditief) stimulusmateriaal waarin de nieuwe situatie zo goed mogelijk tot uitdrukking wordt gebracht.

Het stramen van de vragen kan daarbij steeds hetzelfde zijn. Zoals ook in het uitgevoerde belevingsonderzoek is gedaan, lijkt het zinvol om ook bij nieuw belevingsonderzoek steeds uit te gaan van **overtuigingen** en **evaluaties** van mogelijke omgevingskenmerken. De overtuigingen houden in dat voor elk geselecteerd aspect wordt bepaald in hoeverre dat aspect, in de ogen van de respondent, ook daadwerkelijk een kenmerk van de desbetreffende omgeving is. De evaluaties houden in dat voor elk geselecteerd aspect wordt bepaald in hoeverre dat aspect, in de ogen van de respondent, positief of negatief gewaardeerd wordt.

Met hetzelfde stramen wordt ook bedoeld dat, omwille van de vergelijkbaarheid, bij voorkeur zowel de formulering van de vragen als de te hanteren antwoordschalen gelijk zijn:

Sterk vereenvoudigd ziet dat er als volgt uit:

• Aan het strand kan ik me ontspannen	GOED/SLECHT
• Wanneer een vliegveld in zee is aangelegd (zus en zo en onder die en die condities) kan ik me aan het strand ontspannen	GOED/SLECHT
• Tijdens de aanleg van een vliegveld in zee kan ik me aan het strand ontspannen	GOED/SLECHT
• Ontspanning aan het strand, vind ik ...	PLEZIERIG/ONPLEZIERIG
• Wanneer een vliegveld in zee is aangelegd, vind ik ontspanning aan het strand ...	PLEZIERIG/ONPLEZIERIG
• Tijdens de aanleg van een vliegveld in zee vind ik ontspanning aan het strand ...	PLEZIERIG/ONPLEZIERIG

Evenals bij algemeen belevingsonderzoek, vormen de producten van de overtuigingscores en de evaluatiescores de zogenoemde motiefscores. In het genoemde voorbeeld worden op die manier drie motiefscores verkregen: een motiefscore inzake ontspanning aan het strand in de huidige situatie, een motiefscore inzake ontspanning tijdens de aanleg van een vliegveld en een motiefscore inzake ontspanning wanneer het vliegveld zou zijn aangelegd.

Ad B. Beoordeling van en meningen over het beleid als zodanig

Zoals gezegd, wordt de beoordeling van eventuele beleidseffecten naar alle waarschijnlijkheid tenminste deels bepaald door hoe men staat tegenover het beleid als zodanig. Om de eventuele belevingseffecten van bepaald beleid te begrijpen, zal derhalve ook inzicht moeten worden verkregen in hoe men over het beleid als zodanig denkt. Hierbij kunnen ook weer verschillende facetten worden onderscheiden:

- Meningen over het beleidsonderwerp of thema in het algemeen
- Meningen over de specifieke beleidsinvulling: de maatregel in kwestie

Bijvoorbeeld, in het kader van een onderzoek naar de belevingseffecten van een vliegveld in zee, kunnen de volgende factoren meespelen: (1) houding jegens de luchtvaart en het

luchtvaartbeleid in het algemeen, (2) houding jegens kustingrepen in het algemeen, (3) houding jegens de aanleg van een vliegveld in zee in het algemeen en (4) houding jegens de aanleg van een vliegveld in zee, op locatie X, op afstand Y, in omvang en uitvoering Z.

Een en ander zal nauw samenhangen met de mate waarin men de achterliggende redenen voor de eventuele beleidsmaatregel onderkent en onderschrijft. Voor elk van de te onderscheiden facetten dient een beperkt aantal attitudeschalen geformuleerd te worden.

Voorbeeld B: Onderzoek belevingseffecten openstelling zeewering

Ontwikkeling vragenlijst: De onderdelen die hierbij tenminste aan bod zouden moeten komen zijn:

- Gebruik van en relatie tot het kustgebied binnen welk de zeewering deels doorbroken zou kunnen worden.
- Overtuiging en evaluatie van de bestaande situatie (met betrekking tot zaken als flora, fauna, waterkwaliteit, landbouw, visserij, overstromingsrisico, etc.) bij gesloten zeewering.
- Overtuiging en evaluatie van de te verwachten nieuwe situatie (met betrekking tot zaken als flora, fauna, waterkwaliteit, landbouw, visserij, overstromingsrisico, etc.) bij geopende zeewering. Het is wellicht zinvol daarbij onderscheid te maken tussen korte en lange termijn en verschillende effectscenario's.
- Houding jegens zeeweringsbeleid in het algemeen en het beleid met betrekking tot het desbetreffende kustgebied in het bijzonder.
- Houding jegens het natuur- en milieubeleid in het algemeen.
- Achtergrondkenmerken (woonregio, leeftijd, sekse, e.d.).

Referenties

- Abéllo, R.P., Bernáldez, F.G. & Galiano, E.F. (1986). Consensus and contrast components in landscape preference. *Environment and Behavior*, 18 (2)
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Baker, E.J., West, S.G., Moss, D.J. & Weyant, J.M. (1980). Impact of offshore nuclear power plants. Forecasting visits to nearby beaches. *Environment and Behavior*, 12 (3), 367-407.
- Bell, P.A., Greene, Th.C., Fisher, J.D. & Baum, A. (1996). *Environmental Psychology*. Fort Worth: Harcourt Brace.
- Berg, A.E. van de (1999). *Individual differences in the aesthetic evaluation of natural landscapes*. Proefschrift. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Boekhorst, J.K.M. te, Coeterier, J.F. & Hoeffnagel, W.J.C. (1986). Effecten van rijkswegen op de beleving. Wageningen: Rijksinstituut voor onderzoek in de bos- en landschapsbouw "De Dorschkamp".
- Boer, J. de & Hisschemöller, M. (1998). *Omgevingswaarden en de kust*. Amsterdam: Instituut voor Milieuvraagstukken IVM, Vrije Universiteit.
- Bourassa, S.C. (1990). A paradigm for landscape aesthetics. *Environment and Behavior*, 22 (6), 787-812.
- Coeterier, J.F. (1987). *De waarneming en waardering van landschappen*. Proefschrift. Landbouwwuniversiteit Wageningen.
- Coeterier, J.F. (1997). *Belevingsonderzoek in Nederland; een overzicht van de grijze literatuur tot 1995*. Interne mededeling 446. Wageningen: DLO-Staringcentrum.
- Coeterier, J.F. (1997). *Een meetinstrument voor de belevingswaarde van landschappen*. SC-DLO rapport 559. Wageningen: DLO-Staringcentrum.
- Coeterier, J.F. & Schöne, M.B. (1998). *Een belevingsmeter voor landinrichtingsprojecten*. SC_DLO rapport 637. Wageningen: DLO-Staringcentrum.
- Coeterier, J.F. & Schöne, M.B. (1999). *Struinen en landschapsbeleving*. Reeks Operatie Boomhut nummer 5. Wageningen: DLO-Staringcentrum.
- Coeterier, J.F., Buijs, A.E. & Schöne, M.B. (1997). *Waarden van de Wadden Belevingsonderzoek in het Waddengebied*. Wageningen: DLO-Staringcentrum.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior; an introduction to theory and research*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Gifford, R. (1997). *Environmental Psychology; principles and practice*. Boston: Allyn and Bacon.
- Hartig, T., Korpela, K., Evans, G.W. & Gärling, T. (1997). A measure of restorative quality in environments. *Scandinavian Housing & Planning Research*, 14, 175-194.
- Herzog, Th. & Smith, G.A. (1988). Danger, mystery, and environmental preference. *Environment and Behavior*, 20 (3), 320-344.

- Herzog, Th. R., Black, A.M., Fountaine, K.A. & Knotts, D.J. (1997). Reflection and attentional recovery as distinctive benefists of restorative environments. *Journal of Environmental Psychology*, 17, 165-170
- Jacobs, M. (1999). *Zee van vrijheid. Een studie naar motieven voor kusttoerisme en vrijetijdservaringen aan de kust*. Afstudeerscriptie. Wageningen: Werkgroep Recreatie en Toerisme, Landbouwwuniversiteit Wageningen.
- Kaplan, S. & Kaplan, R. (1978). *Humancape. Environments for people*. North Scituate, Massachusetts: Duxbury Press.
- Kaplan, S. & Kaplan, R. (1981). *Cognition and Environment. Functioning in a uncertain world*. Ann Arbor, Michigan: Ulrich's
- Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: a psychological perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Kaplan, S. (1983). A model of person-environment compatibility. *Environment and Behavior*, 15 (3), 311-332.
- Kaplan, S. (1987). Aesthetics, affect, and cognition. Environmental preference from an evolutionary perspective. *Environment and Behavior*, 19 (1), 3-32.
- Kaplan, S. (1988). Perception and landscape: conceptions and misconceptions. In: Nasar, J. L. (ed.). *Environmental Aesthetics; theory, research, & applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaplan, S. (1988). Where cognition and affect meet: a theoretical analysis of preference. In: Nasar, J. L. (ed.). *Environmental Aesthetics; theory, research, & applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaplan, R. (1989). Environmental preference. A comparison of four domains of predictors. *Environment and Behavior*, 21 (5), 509-530.
- Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature; towards an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology*, 15, 169-182.
- Lyons, E. (1983). Demographic correlates of landscape preference. *Environment and Behavior*, 15 (4), 487-511.
- Moore, G.T. (1979). Knowing about environmental knowing. The current state of theory and research on environmental cognition. *Environment and Behavior*, 11 (1), 33-70.
- Morgan, E. (1990). *The scars of evolution*. Souvenir press.
- Nasar, J. L. (1988). *Environmental Aesthetics; theory, research, & applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Otter, M. den & Fonk, G. (1998). *Waardenonderzoek Noordzeekust. Definitiestudie*. Leiden: Instituut voor strategisch consumentenonderzoek SWOKA.
- Polak, J. & Jones, P. (1997). Using Stated-Preference Methods to Examine Traveller Preferences and Responses. In: P. Stopher & M. Lee-Gosseling (eds.), *Understanding travel behaviour in an era of change*. Oxford: Pergamon, Elsevier Science.
- Poll, R. Van (1997). *The perceived quality of an urban residential environment*. Proefschrift. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Purcell, A.T. (1986). Environmental perception and affect. A schema discrepancy model. *Environment and Behavior*, 18 (1), 3-30.
- Russell, J.A., Ward, L.M. & Pratt, G. (1981). Affective quality attributed to environments. *Environment and Behavior*, 13 (3), 259-288.
- Staats, H.J.A.M. (1989). *Openluchtrecreatie en Grootstedelijke Omgeving*. Proefschrift. Universiteit Leiden.
- Steffen, C. & Voordt, D.J.M. van der (1979). *Belevingsonderzoek stedelijk milieu; methoden en technieken*. Delft: Centrum voor Architectuuronderzoek, TH Delft.

- Steyvers, F.J.J.M. & Brookhuis, K.A. (1989). *Esthetische beleving van de weg; een empirische benadering*. Haren: Verkeerskundig Studiecentrum, Rijksuniversiteit Groningen.
- Stolp, A. (1998). Belevingswaardenonderzoek. *Kenmerken, tijdschrift voor milieu-effectrapportage*, 5, 1, 4-8.
- Ulrich, R.S. (1981). Natural versus urban scenes. *Environment and Behavior*, 13 (5), 523-556.
- Virden, R.J. & Schreyer, R. (1988). Recreation specialization as an indicator of environmental preference. *Environment and Behavior*, 20 (6), 721-739.
- Vlek, Ch., Rooijers, A.J. & Steg, E.M. (1999). *Duurzamer Consumeren: meer kwaliteit van leven met minder materiaal*. Ontwikkeling van een model voor onderzoek en beleid. Groningen: Centrum voor Omgevings- en Verkeerspsychologie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Vlieger, W.J.F. de, Snoek, J. & Vollerling, D.C. (1998). *Belevingswaardenonderzoek V&W visie op kustontwikkeling*. Utrecht: Bouwdienst Rijkswaterstaat.
- Vliet, J. van (1998). Belevingswaardenonderzoek Tangenten Eindhoven. *Kenmerken, tijdschrift voor milieu-effectrapportage*, 5, 1, 9-11.
- Werkgroep Interdepartementale Visie Kust (1999). *Kust op Koers*. Den Haag: RIKZ.

Bijlagen

Interviews

Bijlage 1.	Interviewprotocol Beleving van de Kust	150
Bijlage 2.	Respondenten Kustinterviews	163

Groepsdiscussies

Bijlage 3.	Resultaten Groepsdiscussies inzake inventarisatie en waardering van kustkenmerken	166
------------	---	-----

Vragenlijstonderzoek

Bijlage 4.	Postcodegebieden t.b.v. tweede steekproeftrekking	174
Bijlage 5.	Beroepen of typen werk van respondenten die aan de kust werken	175
Bijlage 6.	Groepsverschillen m.b.t. maatschappelijke en persoonlijke betekenis van de kust	176
Bijlage 7.	Groepsverschillen m.b.t. algemene houding ten aanzien van duinen, strand en badplaatsen	178
Bijlage 8.	Groepsverschillen m.b.t. somscores inzake kenmerken van duinen, strand en badplaatsen	179
Bijlage 9.	Groepsverschillen m.b.t. overtuigingen en evaluaties inzake kenmerken inzake duinen, strand en badplaatsen	181
Bijlage 10.	Gehanteerde vragenlijst, inclusief begeleidende brieven	188

Bijlage 1.

Interviewprotocol Beleving van de Kust

Het is belangrijk dat de interviewer voorafgaande aan de feitelijke interviews zich een goed beeld vormt van het kustgebied waar de interviews plaatsvinden, om te weten waar de respondenten over spreken. Alvorens respondenten te werven, dient om die reden de omgeving bekeken te worden.

Introductie

Goedemorgen/middag/avond. Mijn naam is Ik ben werkzaam bij de Rijksuniversiteit Groningen. Ik ben op dit moment bezig met een onderzoek naar de meningen van mensen over de Nederlandse kust, wat men er aantrekkelijk aan vindt of juist onaantrekkelijk, prettig of onprettig, enz.

Zou ik u een aantal vragen mogen stellen?

Bij twijfel

Het duurt hooguit minuten.

Als op voorhand duidelijk is dat de persoon aan de selectiecriteria voldoet kan hem of haar ter overreding een kadobon in het vooruitzicht worden gesteld.

Als men meer wilt weten over het onderzoek

Het is een onderzoek in opdracht van het ministerie van Verkeer en Waterstaat. De kust en het kustbeheer vallen voor een belangrijk deel ook onder de verantwoordelijkheid van dit ministerie. En het ministerie van Verkeer en Waterstaat wil graag meer inzicht hebben in wat mensen van de kust vinden om er in haar beleid beter rekening mee te kunnen houden.

Respons

** Nee*

Goed, dan ga ik weer verder. Prettige dag/avond.

** Komt ongelegen*

*Probeer een afspraak te maken: **plaats en tijd**, welke past in het interviewschema. Alvorens een definitieve afspraak te maken, eerst nagaan of de persoon voldoet aan de selectiecriteria. Zo niet, dan geen afspraak maken en persoon bedanken voor zijn/haar bereidwilligheid.*

** Ja*

Als de situatie zich ervoor leent (zitgelegenheid, zo nodig beschut tegen regen en wind, weinig last van anderen) kan direct met het interview begonnen worden. Als de directe

situatie zich er niet voor leent, probeer samen met de respondent een geschikte plek te zoeken (bijvoorbeeld plaatsnemen in een paviljoen of op een terras). Alvorens een geschikte plek te zoeken, eerst nagaan of de persoon voldoet aan de selectiecriteria. Zo niet, dan het interview niet voortzetten en de persoon bedanken voor zijn/haar bereidwilligheid.

Selectiecriteria

Ga na of de respondent past binnen één van de nog niet gevulde cellen van het interviewschema. De celvulling dient dus goed bijgehouden te worden. Op elk van de vijf onderzoekslocaties worden de volgende 7 doelgroepen onderscheiden:

<i>Recreant, volwassen met jonge kinderen</i>	<i>(x2)</i>
<i>Recreant, volwassen zonder jonge kinderen</i>	<i>(x2)</i>
<i>Recreant, ouder dan 60 jaar</i>	<i>(x2)</i>
<i>Bewoner, volwassen met jonge kinderen</i>	<i>(x2)</i>
<i>Bewoner, volwassen zonder jonge kinderen</i>	<i>(x1)</i>
<i>Bewoner, ouder dan 60 jaar</i>	<i>(x1)</i>
<i>Ondernemer met of zonder jonge kinderen</i>	<i>(x2)</i>

In verband hiermee dient in eerste instantie te worden gevraagd naar (en voor zover dat niet uit waarneming duidelijk wordt)

- *gebruiksfunctie van de kust*
- *leeftijd*
- *gezinssamenstelling*
- *woonlocatie wel/niet aan de kust*

Daarnaast ook sekse van respondent noteren

Hoofdinterview:

De geformuleerde vragen zijn slechts richtinggevend. Het is de bedoeling om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van wat de respondent vindt en wat hem of haar beweegt m.b.t. de kust. Dat betekent dat vaak ook doorgevraagd zal moeten worden en niet te snel genoeg genomen moet worden met een bepaald antwoord (bijv.: Is dat het enige dat u belangrijk vindt? Zijn er nog andere voor u belangrijke aspecten te noemen? Waarom vindt u dat?)

Kustlocatie.....

Interview Kustbeleving Bewoner

De cursief gedrukte tekst heeft niet aan de respondent te worden voorgelezen

Persoonsgegevens (aan de hand van de werving en selectie)

Leeftijd respondent:.....

Kinderen < 12 jaar (in bijzijn): ja/nee aantal:.....

Woonplaats (= kustlocatie):.....

Sekse respondent: ☐ vrouw ☐ man

Doelgroep: ☐ volwassene met kleine kinderen
 ☐ volwassene zonder kleine kinderen
 ☐ ouder dan 60 jaar

Deel I. Noordzeekust algemeen

Het onderzoek gaat over de Nederlandse Noordzeekust. Als ik het heb over de “Noordzeekust”, wat voor een beeld heeft u daarbij voor ogen? Kunt u dat beeld beschrijven?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

In het onderzoek wordt onder kust verstaan: het duingebied, het strand en de zee tot aan de horizon. Ook de kust- en badplaatsen horen daarbij.

De Duinen

Wat vindt u over het algemeen van de Nederlandse duinen?

.....

.....

.....

.....

.....

Als u denkt aan de duinen, wat vindt u dan vooral aantrekkelijk of prettig?

.....

.....

.....

.....

.....

Hebben de duinen voor u ook onaantrekkelijke of onprettige kanten? Zo ja, welke zijn dat?

.....

.....

.....

.....

.....

Hebben de duinen voor u persoonlijk betekenis (bijvoorbeeld als wandel- of fietsgebied of als een gebied met persoonlijke herinneringen). Zo ja, welke?

.....

.....

.....

.....

.....

Hebben de duinen, volgens u, ook een maatschappelijke betekenis of waarde? Zo ja, welke?

.....

.....

.....

.....

.....

<i>Het Strand en de Zee</i>
Wat vindt u over het algemeen van het Nederlandse strand en de zee?
.....
.....
.....
.....
Als u denkt aan het strand en de zee, wat vindt u dan vooral aantrekkelijk of prettig?
.....
.....
.....
.....
Hebben strand en zee voor u ook onaantrekkelijke of onprettige kanten? Zo ja, welke zijn dat?
.....
.....
.....
.....
Hebben strand en zee voor u persoonlijk betekenis? Zo ja, welke?
.....
.....
.....
.....
Hebben strand en zee, volgens u, ook een maatschappelijke betekenis of waarde? Zo ja, welke?
.....
.....
.....
.....
.....

Badplaatsen

Wat vindt u over het algemeen van de Nederlandse badplaatsen?

.....

.....

.....

.....

Als u denkt aan badplaatsen aan de kust, wat vindt u dan vooral aantrekkelijk of prettig?

.....

.....

.....

.....

Hebben badplaatsen voor u ook onaantrekkelijke of onprettige kanten? Zo ja, welke zijn dat?

.....

.....

.....

.....

Deel II. Specifieke kustlocatie(s)

De kust als woonlocatie	
Hoe lang woont u al aan de kust?	
.....	
.....	
Hoe vindt u het om aan de kust te wonen?	
.....	
.....	
.....	
.....	
Bent u specifiek vanwege de nabijheid van de kust hier gaan wonen?	
.....	
.....	
Wat maakt het wonen aan de kust voor u aantrekkelijk en plezierig? <i>Inventariseer positieve aspecten en laat deze door de respondent rangordenen naar belangrijkheid (meest belangrijk = 1, op één na meest belangrijk = 2, enz.)</i>	
	<i>Rangordenummer</i>
.....
.....
.....
.....
.....
Heeft het wonen aan de kust voor u ook onaantrekkelijke, onplezierige kanten? <i>Inventariseer negatieve aspecten en laat deze door de respondent rangordenen naar belangrijkheid (meest belangrijk = 1, op één na meest belangrijk = 2, enz.)</i>	
	<i>Rangordenummer</i>
.....
.....
.....
.....
.....
Zijn er aspecten te noemen die u mist, die het wonen aan de kust (nog) aantrekkelijker zouden maken? <i>Inventariseer gemiste aspecten en laat deze door de respondent rangordenen naar belangrijkheid (meest belangrijk = 1, op één na meest belangrijk = 2, enz.)</i>	
	<i>Rangordenummer</i>
.....
.....
.....
.....
.....

Persoonlijk kustgebruik voor recreatie
Hoe vaak gaat u gemiddeld per jaar naar het strand of de duinen voor ontspanning of recreatie? (Als de respondent dat nooit doet: doorgaan naar deel III)
.....
Naar welke locatie(s) gaat u dan meestal?
.....
Wanneer gaat u meestal naar strand of duin voor recreatie? <ul style="list-style-type: none"> • bij welke weersomstandigheden? • in welk seizoen? • overdag of 's avonds
.....
Met welk doel gaat u meestal? (voor eigen ontspanning en/of recreatie (bijvoorbeeld, zonnen, zwemmen, wandelen, fietsen, surfen, zeilen, vliegeren) en/of voor recreatie voor eventuele kleine kinderen)
.....

Waardering kustlocatie als recreatiegebied	
Wat vindt u van dit specifieke kustgebied als recreant?	
.....	
Wat maakt deze kustlocatie voor u aantrekkelijk als gebied voor ontspanning en recreatie? Wat zijn voor u positieve kenmerken of aspecten? <i>Eerst positieve aspecten inventariseren. Schrijf vervolgens alle genoemde positieve kenmerken op een kaartje en leg deze de respondent weer voor met de vraag de kenmerken naar belangrijkheid (voor hem of haar) te rangordenen (meest belangrijk = 1, op één na meest belangrijk = 2, enz.)</i>	
	<i>Rangordenummer</i>
.....
.....
.....
.....
.....
.....
Heeft de kustlocatie voor u, als gebied voor ontspanning en recreatie, ook onaantrekkelijke, vervelende of anderszins negatieve aspecten? Zo ja, welke zijn dat? <i>Eerst negatieve aspecten inventariseren. Schrijf vervolgens alle genoemde negatieve kenmerken op een kaartje en leg deze de respondent weer voor met de vraag de kenmerken naar belangrijkheid (voor hem of haar) te rangordenen (meest belangrijk = 1, op één na meest belangrijk = 2, enz.)</i>	
	<i>Rangordenummer</i>
.....
.....
.....
.....
.....
.....

<p>Zijn er aspecten die u mist, die de kustlocatie als gebied voor ontspanning en recreatie voor u nog aantrekkelijker of plezieriger zouden maken? Zo ja, welke zijn dat? <i>Eerst gemiste aspecten inventariseren. Schrijf vervolgens alle genoemde gemiste kenmerken op een kaartje en leg deze de respondent weer voor met de vraag de kenmerken naar belangrijkheid (voor hem of haar) te rangordenen (meest belangrijk = 1, op één na meest belangrijk = 2, enz.)</i></p>	
	<i>Rangordenummer</i>
.....
.....
.....
.....
.....

<i>Andere locaties, andere momenten</i>	
<p>Gaat u ook weleens naar andere locaties of gebieden aan de Nederlandse kust (andere stranden of duinen) voor ontspanning of recreatie? Zo ja welke, en wat vindt u van die andere locaties of gebieden?</p>	
<i>Eventuele andere stranden of duinen:</i>	<i>Meningen en beoordeling:</i>
.....
.....
.....
.....
.....
.....
<p>Gaat u ook weleens op andere momenten naar het strand of de duinen (ander seizoen, andere weersomstandigheden)? Zo ja, op welke andere momenten en wat vindt u van de kust op die andere momenten?</p>	
<i>Eventuele andere stranden of duinen:</i>	<i>Meningen en beoordeling:</i>
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Deel III. Vliegveld in zee

Op dit moment is in Nederland een discussie gaande over het geheel of gedeeltelijk verplaatsen van vliegveld Schiphol. Om verdere groei mogelijk te maken en de woonomgeving aldaar in de toekomst te ontlasten. Eén van de mogelijkheden die daarbij worden bekeken is een vliegveld in zee. Om dat te realiseren zal er een kunstmatig eiland in zee gebouwd moeten worden.

Algemeen

Hoe zou u het vinden als er een vliegveld in zee zou worden aangelegd (even afgezien van de vraag waar en hoe)?

.....

.....

.....

.....

.....

Wat zijn volgens u de voor- en nadelen (positieve en negatieve aspecten) van een vliegveld in zee?

Inventariseer eerst weer de positieve punten en laat deze door de respondent naar belangrijkheid rangordenen. Inventariseer vervolgens de negatieve punten en laat ook die door de respondent naar belangrijkheid ordenen (meest belangrijk = 1, op één na meest belangrijk = 2, enz.)

Voordelen:

Rangordenummer

.....
.....
.....
.....
.....

Nadelen:

Rangordenummer

.....
.....
.....
.....
.....

<i>Specifieke locatie</i>
Hoe zo u het vinden als er een vliegveld in zee ter hoogte van dit kustgebied zou worden aangelegd?
Hierbij moet worden aangetekend dat het zou gaan om een vliegveld op 10 tot 30 kilometer uit de kust. Dat betekent dat vanaf het strand waarschijnlijk weinig van het vliegveld is te zien, zeker bij een afstand van 30 kilometer. Vanaf hoge duintoppen en bij helder weer is het vliegveld waarschijnlijk in de verte wel zichtbaar. Daarnaast zullen vliegtuigbewegingen (opstijgen en landen) aan de kust wel goed zichtbaar en hoorbaar zijn.
.....
<i>Indien de respondent de aanleg van een vliegveld in zee onacceptabel vindt:</i> Onder welke voorwaarden of omstandigheden zou voor u de aanleg van een vliegveld in zee wel acceptabel zijn?
.....
Zou de aanleg van een vliegveld in zee, voor u, van invloed zijn op de kust als woongebied? Zo ja, in welke zin?
.....
Zou de aanleg van een vliegveld in zee, voor u, van invloed zijn op de kust als recreatiegebied? Zo ja, in welke zin?
.....
Speelt de afstand van het vliegveld tot de kust hierbij een rol (bijvoorbeeld een vliegveld op 10 km uit de kust vergeleken met een vliegveld op 30 km uit de kust)? In welke zin?
.....

Afsluiting

Dit waren mijn vragen. Heeft u nog vragen of opmerkingen over het onderwerp?
Eventuele opmerkingen kunnen hieronder of aan de achterzijde genoteerd worden.
Ik dank u heel hartelijk voor uw medewerking. Als blijf van dank mag ik u een kadobon
geven.

Bijlage 2. Respondenten Kustinterviews

Locatie: Texel

Volgnr	Type Gebruiker	Sekse	Leeftijd	Kinderen	Woonplaats
1	Bewoner	V	22	-	Den Burg
2	Bewoner	M	33	3	Den Burg
3	Bewoner	V	40	1	Cocksdorp
4	Bewoner	V	82	-	Cocksdorp
5	Recreant	M	35	-	Amstelveen
6	Recreant	V	47	-	Castricum
7	Recreant	M	43	2	Winterswijk
8	Recreant	V	26	1	Zwolle
9	Recreant	V	71	-	Groningen
10	Recreant	V	64	-	Katwijk
11	Ondernemer	M	47	Nvt	De Koog
12	Ondernemer	M	69	Nvt	De Koog

Locatie: Egmond aan zee

Volgnr	Type Gebruiker	Sekse	Leeftijd	Kinderen	Woonplaats
13	Bewoner	V	41	3	Egmond
14	Bewoner	M	60	-	Egmond
15	Bewoner	M	30	1	Egmond
16	Bewoner	V	45	-	Egmond
17	Recreant	V	37	-	Obdam
18	Recreant	V	24	-	Nieuwegein
19	Recreant	M	43	1	Heiloo
20	Recreant	V	38	2	Apeldoorn
21	Recreant	M	73	-	Groningen
22	Recreant	M	66	-	Heiloo
23	Ondernemer	M	52	Nvt	Egmond a/d hoof
24	Ondernemer	V	51	Nvt	Egmond

Locatie: IJmuiden

Volgnr	Type Gebruiker	Sekse	Leeftijd	Kinderen	Woonplaats
25	Bewoner	V	37	4	IJmuiden
26	Bewoner	V	54	1	Amsterdam
27	Bewoner	M	73	-	IJmuiden
28	Bewoner	M	29	2	IJmuiden
29	Recreant	V	52	-	IJmuiden
30	Recreant	V	54	-	Haarlem
31	Recreant	V	32	1	Woerden
32	Recreant	M	32	1	Woerden
33	Recreant	M	60	-	IJmuiden
34	Recreant	M	64	-	IJmuiden
35	Ondernemer	M	58	Nvt	IJmuiderslag
36	Ondernemer	M	43	Nvt	Alkmaar

Locatie: Scheveningen

Volgnr	Type Gebruiker	Sekse	Leeftijd	Kinderen	Woonplaats
37	Bewoner	V	52	-	Scheveningen
38	Bewoner	M	78	-	Scheveningen
39	Bewoner	V	30	1	Scheveningen
40	Bewoner	M	53	2	Den Haag
41	Recreant	M	27	-	Den Haag
42	Recreant	M	57	-	Scheveningen
43	Recreant	V	35	2	Emmerich (D)
44	Recreant	V	40	2	Woerden
45	Recreant	M	60	-	Den Haag
46	Recreant	M	79	-	Alphen a/d Rijn
47	Ondernemer	M	27	Nvt	Den Haag
48	Ondernemer	M	25	Nvt	Maassluis

Locatie: Vlissingen

Volgnr	Type Gebruiker	Sekse	Leeftijd	Kinderen	Woonplaats
49	Bewoner	M	36	2	Vlissingen
50	Bewoner	V	41	-	Vlissingen
51	Bewoner	V	84	-	Vlissingen
52	Bewoner	M	29	2	Vlissingen
53	Recreant	M	57	-	(onbekend)
54	Recreant	V	24	-	Houten
55	Recreant	V	32	2	Oosterbeek
56	Recreant	M	30	1	Middelburg
57	Recreant	V	60	-	Bergen op Zoom
58	Recreant	V	69	-	's Herenbeek
59	Ondernemer	M	34	Nvt	Vlissingen
60	Ondernemer	V	50	Nvt	Koudekerke

Bijlage 3

Resultaten van de inventarisatie en waardering van kustkenmerken

	Waardering	
	groen (positief)	rood (negatief)
DUINEN		
Uit te voeren activiteiten	10	4
Van duin rollen en hollen	3	
Wandelen	2	
Vrijen	2	
Picnicken	2	
Speelplek voor kinderen	1	
Vliegeren		2
Deltavliegen		2
Hardlopen		
Fietsen		
Skeeleren		
Bramen plukken		
<i>(Consequenties van)</i>		
Aanwezigheid van anderen	5	54
Troep en rotzooi		11
Formule 1	3	9
Files		8
Vliegtuiglawaai		7
Honden		5
Fietzers, Mountainbikers		5
Potloodventers		3
Paarden	1	2
Hardlopers		2
Vliegers	1	1
Bolderwagen		1
Natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken	63	2
“Wandelende duinen”	17	
Uitzicht van duintoppen	12	
Glooiing landschap	10	
Omvang van duingebied	6	
Afwisseling droog/nat	4	
Afwisseling wel/niet begroeid	3	
Natte valleien	3	
Vennen en duinmeertjes	3	
Zout en zoet water	2	
Overgang jong dynamisch – oud begroeid	1	
Slufter	1	

Stuivend zand	1	2
Stuifduinen		
Afwisseling natuur/cultuur		
Niet-natuurlijke ruimtelijke inrichtings-		
Kenmerken	23	90
Verbodsbordjes, verboden gebied	1	30
Prikkeldraad		23
Parkeerplaats		8
Bunkers	2	7
Industrie		7
Campings	1	6
Zomerhuisjes	5	6
Uitgezette wandelroutes		2
Pannenkoekenrestaurant		1
Fiets- en wandelpaden met schelpen	12	
Ruiterpaden	2	
Strandtenten		
Stuifschermen		
Flora & Fauna	22	2
Vogels	8	
Hagedissen	3	
Dennen, dennenbos	2	
Natuur	2	
Veel soorten planten en dieren	2	
Weinig soorten planten	1	
Helmgras	1	
Duindoorn	1	
Vegetatie noord en zuidhelling anders	1	
Konijnenkeutels	1	
Konijnenziekte		2
Insecten		
Emotie/gevoel	43	4
Rust en stilte	14	
Belofte (achter de duinen)	11	
Duinpannetjes	5	
Inspiratie	4	
Duingeur	3	
Geen auto's	2	
Vrijheid	2	
Sfeer	1	
Pannenkoeken	1	
Erg warm en droog/ woestijngevoel		2
Pokkenend lopen naar strand		2
Gevaarlijke hellingen		
Barrière voor strand		
Luwte		

Functie	12	2
Zeewering / waterkering	7	1
Drinkwatervoorziening	5	1
Beheer		4
Beheerste natuur		3
Afplaggen		1
Staatsbosbeheer		

	Waardering	
	groen (positief)	rood (negatief)
STRAND en ZEE		
Uit te voeren activiteiten	45	3
Flaneren	5	
Vuurtje stoken	5	
Mensen kijken	4	
Voetballen	4	1
Zwemmen	3	
Wandelen/Uitwaaien	3	
Jutten	2	
Vissen	2	
Zonnebaden	2	
Hardlopen	2	
Slapen op strand	2	
Vliegeren	2	2
Volleyballen	1	
Zandkastelen bouwen	1	
Zeilen	1	
Spelen voor kinderen	1	
Pootjebaden	1	
Paardrijden	1	
Terrasje pikken	1	
Duiken	1	
Visje eten	1	
Surfen		
<i>(Consequenties van)</i>		
Aanwezigheid van anderen	10	86
Afval, wrakhout, olie		25
Gettoblasters		16
Honden	2	12
Bananenrondvaart		8
Lawaai		5
Drukke		4
Autostrand		4
Drenkeling, reddingsbrigade		3
Reclamevliegtuigjes		3
Vuurwerk		2
Vistenten op strand		2
Nudisten		1
File		1
Zeevaart	4	
Kinderen	1	
Garnalenvissers	1	
Zeezeilers	1	
Marathon van Egmond	1	

Zonnebaders
 Kuilen
 Parasailing

Natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken	44	1
Weidsheid, uitzicht, horizon	11	
Getij	6	
Branding	6	
Golven	4	
Zonsondergang	4	
Zandstrand	4	
Dynamiek	3	
Breed strand	3	
De zee als zodanig	2	
Landsgrens	1	
Muistroom, muien		1
Strandhozen		
Geul op strand		
Strandpoeltjes		
Strandduinen		
 Niet-natuurlijke ruimtelijke inrichtings- Kenmerken	 4	 24
Boorplatform, bouwselen in zee		13
Strandhokjes		4
Pieren, dammen	1	2
Paviljoens	1	2
Prikkeldraad		2
Boulevard	1	1
Kustdorpen	1	
Haven		
Windschermen		
Stuifschermen		
Vuurtoren		
 Flora & Fauna	 9	 4
Zeevonk	6	
Meeuwen	2	
Schelpen	1	
Schuim op strand		3
Kwallen		1
Garnalen		
 Emotie/gevoel	 36	 20
Truttigheid		9
Teer aan je voeten		5
Zand op je brood	1	2
Verbrand,		2
Eindexamen		1

Ruimtelijke oneindigheid	8	
Oernatuur	6	
Geluid van de zee	5	
Bezinning	3	
Leegte	3	
Gevoel van tijdloosheid	2	
Lui en Loom	2	
Zilte zeegeur	2	1
Dromen	1	
Stilte	1	
Frisse neus	1	
Afbreken	1	
Koud		
Vakantie		
Baywatch		
Zwembroek		
Alcohol		
Zonnebrandolie		
Nijntje		
Wiergeur		
Zout		
Atmosferische elementen	8	
Wind en storm	5	
Duisternis	2	
Wolken	1	
Mooi weer		
Beheer	2	8
Suppleties	2	7
Zonering		1

	Waardering	
	groen (positief)	rood (negatief)
BADPLAATSEN		
Uit te voeren activiteiten	15	
Koffie drinken	5	
Chocolademeld drinken	4	
Terrasje pikken	3	
Viseten	2	
Zwemmen	1	
Trampoline springen		
<i>(Consequenties van)</i>		
Aanwezigheid van anderen	10	22
Drukte	3	7
Scootertjes		5
Motorrijders		3
Dronken jongeren	1	2
Lawaai		2
Zee-aquarium		1
Reclame		1
Kermis		1
Ligstoelen	3	
Mensen die je kent	1	
VVV	1	
Windmolentjes	1	
Sportauto's		
Duitsers		
Vrouwen in bont		
Kunstenaars		
Natuurlijke ruimtelijke inrichtingskenmerken		

Niet-natuurlijke ruimtelijke inrichtings- Kenmerken	38	35
Stijlloze gebouwen en architectuur		18
Hotels	2	4
Boulevard	4	3
Pier		3
Casino		2
Viswinkel	2	1
Strandhuisjes		1
Souvenirwinkeltjes		1
Disco		1
Terrassen, paviljoens, café's	8	
Haven	5	

Kunst	4	
Vissersplaats	4	
Vuurtoren	4	
Mooie gebouwen, architectuur	3	
Manege	1	1
Campings	1	
Muziektent		
Zwembad		
Kledingwinkels		
Patattenten		
Flora & Fauna		

Emotie/gevoel	19	24
Vergane glorie	2	10
Mentaliteit ondernemers		8
Massatoerisme	2	3
Onveilig gevoel		3
Gezelligheid	5	
Seizoensbeleving	4	
Nostalgisch gevoel	3	
Exclusiviteit	2	
Zonnebrandolie	1	
Hamburgers		
Atmosferische elementen	4	
Ondergaande zon	2	
Wind	1	
Zon	1	

Bijlage 4.

Postcodegebieden ten behoeve van tweede steekproeftrekking (kustbewoners)

1755
1759
1781 t/m 1785
1790 t/m 1799
1865
1871
1873
1931
1949
2041
2042
2201
2202
2203
2221
2222
2223
2224
2225
2250 t/m 2259
2280 t/m 2289
2681
3151
3253
4325
4328
4356
4361
4374
4381 t/m 4385
4506
8890 t/m 8899
9160 t/m 9169

Bijlage 5.

Beroep of type werk van respondenten die aan de kust werken

Administrateur
Architectenbureau
Bakker
Beheerder duingebied / vakantiewoningen
Benzinestation
Bungalowpark-boekhouder
Bungalowexploitant
Camping
Chefkok restaurant
Corus IJmuiden (2x) (Hoogovens)
Croupier in casino
Eigenaar brood/kaaswinkel
EMO Maasvlakte
Fysiotherapeut
Gemeentewerker
Gezinsverzorgster
Grond-, weg- en waterbouw
Horeca (2x)
Hotel
Journalistiek
Kok strandpaviljoen
Kustbankmedewerker
Lab TNO in de duinen
Marechaussee – grensbewaker
Monteur
Onderwijzer basisschool
Plateelschilder
Predikant
Psycholoog
Radiologisch werker
Rivierpolitie
Stena Line Ferries
Strandpaviljoenhouder
Telefonisch verkoper
Toeristenschipper Forteil
Tuinbouw
Uitvoerder
Veerdienst Texel – Den Helder
Verzekeringsmaatschappij
Visser op Noordzee
Visserij-onderzoek
Visverwerker
Wetenschappelijk onderzoeker
Winkelmedewerker
Woningbouw
Zeevarende

Bijlage 6.

Tabel 5.7

De maatschappelijke en persoonlijke betekenis van de kust voor uiteenlopende subgroepen respondenten

Functie

	Bewoners	Recreanten	F (1,489)=	p
Betekenis economie	4.4	3.8	11.26	**
Betekenis recreatie	5.3	5.0	5.65	*
Betekenis natuur	5.4	5.3	.51	ns
Persoonlijke betekenis	5.1	4.5	16.05	***

Sekse

	Man	Vrouw	F (1, 506)=	p
Betekenis economie	4.0	4.4	4.21	*
Betekenis recreatie	5.1	5.3	1.40	ns
Betekenis natuur	5.2	5.6	9.79	**
Persoonlijke betekenis	4.6	5.1	8.47	***

Lidmaatschap natuur- en milieuorganisaties

	Wel lid	Geen lid	F (1, 499)=	p
Betekenis economie	4.2	4.1	.43	ns
Betekenis recreatie	5.2	5.1	.33	ns
Betekenis natuur	5.4	5.2	3.21	<.075
Persoonlijke betekenis	5.0	4.4	9.17	**

Kind(eren) in huishouden

	Wel kind	Geen kind	F (1, 515)=	p
Betekenis economie	4.3	4.2	.29	ns
Betekenis recreatie	5.2	5.2	.45	ns
Betekenis natuur	5.5	5.2	2.96	<.1
Persoonlijke betekenis	4.8	4.7	.58	ns

Opleiding

	Laag opgeleid	Hoog opgeleid	F (1, 504)=	p
Betekenis economie	4.5	4.0	4.77	*
Betekenis recreatie	5.4	5.1	10.05	**
Betekenis natuur	5.5	5.3	2.42	ns
Persoonlijke betekenis	4.9	4.7	1.19	ns

Inkomen

	Laag inkomen	Hoog inkomen	F (1, 443)=	p
Betekenis economie	4.4	4.1	1.82	ns
Betekenis recreatie	5.3	5.1	1.10	ns
Betekenis natuur	5.4	5.3	1.62	ns
Persoonlijke betekenis	4.9	4.7	.64	ns

Leeftijd

	jong (< 40)	middel (40 –60)	oud (>60)	F (2, 503)=	p
Betekenis economie	3.9	4.2	4.5	3.55	*
Betekenis recreatie	5.0	5.3	5.2	2.88	<.075
Betekenis natuur	5.1	5.5	5.3	3.91	*
Persoonlijke betekenis	4.5	4.9	4.9	2.58	<.1

Woonregio

	noord	midden	zuid	F (2, 498)=	p
Betekenis economie	4.5	4.1	4.2	1.68	ns
Betekenis recreatie	5.4	5.1	5.1	1.43	ns
Betekenis natuur	5.5	5.3	5.2	1.69	ns
persoonlijke betekenis	4.8	4.7	4.7	.03	ns

* p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Bijlage 7.

Tabel 5.10 Attitudes ten aanzien van duin, strand, badplaatsen en bos

Functie

	Bewoners	Recreanten	F-waarde	df	p
Attitude duinen	10.2	8.4	12.61	1,476	***
Attitude strand en zee	10.1	8.0	13.44	1.512	***
Attitude badplaatsen	5.3	3.4	9.22	1,513	**

Leeftijd

	jong (< 40)	middel (40 –60)	oud (>60)	F	df	p
Attitude duinen	8.4	9.9	10.1	4.75	2,489	**
Attitude strand en zee	8.3	9.5	9.2			ns
Attitude badplaatsen	3.6	4.4	5.3	2.60	2,532	<.075

Lidmaatschap natuurorganisaties

	wel lid	geen lid	F	df	p
Attitude duinen	10.4	8.2	19.07	1,489	***
Attitude strand en zee	9.7	8.3	6.09	1.489	*
Attitude badplaatsen	4.4	4.5			ns

Sekse

	man	vrouw	F	df	p
Attitude duinen	9.4	9.5			ns
Attitude strand en zee	8.4	10.0	7.47	1,529	**
Attitude badplaatsen	4.4	4.4			ns

Opleiding

	laag	hoog	F	df	p
Attitude duinen	9.3	9.5			ns
Attitude strand en zee	9.2	8.9			ns
Attitude badplaatsen	5.8	2.9	25.38	1,533	***

Inkomen

	laag	hoog	F	df	p
Attitude duinen	9.6	9.4			ns
Attitude strand en zee	9.7	8.6	3.64	1,465	<.075
Attitude badplaatsen	4.8	4.0			ns

Kinderen in huishouden

	ja	nee	F	df	p
Attitude duinen	9.4	9.4			ns
Attitude strand en zee	9.4	8.7			ns
Attitude badplaatsen	4.6	4.4			ns

Woonregio

	Noord	Midden	Zuid	F	df	p
Attitude duinen	9.6	9.2	9.5			ns
Attitude strand en zee	9.3	8.6	9.6			ns
Attitude badplaatsen	3.8	4.7	5.0			ns

* p<.05, ** p<.01, *** p<.001

Bijlage 8.

Tabel 5.17.

Somscores aangaande duin-, strand- en badplaatsmotieven, onderscheiden naar subgroepen

	totale respondentengroep
Somscore Duinen	43.2
Somscore Strand en Zee	39.1
Somscore Badplaatsen	1.0

Functie

	bewoners	recreanten	F-waarde	df	p
Somscore Duinen	45.9	39.8	7.58	1,520	**
Somscore Strand en Zee	45.3	31.7	27.24	1,521	***
Somscore Badplaatsen	4.4	-3.7	12.85	1,526	***

Leeftijd

	jong (< 40)	middel (40 –60)	oud (>60)	F	df	p
Somscore Duinen	36.3	43.4	50.4	13.21	2,537	***
Somscore Strand en Zee	32.3	38.7	48.1	10.70	2,540	***
Somscore Badplaatsen	.5	-.1	3.3			ns

Lidmaatschap natuurorganisaties

	wel lid	geen lid	F-waarde	df	p
Somscore Duinen	46.5	38.6	13.34	1,492	**
Somscore Strand en Zee	40.8	38.1			ns
Somscore Badplaatsen	.9	1.1			ns

Sekse

	man	vrouw	F-waarde	df	p
Somscore Duinen	42.0	45.1			ns
Somscore Strand en Zee	37.8	42.1			ns
Somscore Badplaatsen	1.9	-.6			ns

Opleiding

	laag	hoog	F-waarde	df	p
Somscore Duinen	43.8	42.1			ns
Somscore Strand en Zee	42.8	35.3	8.07	1,544	**
Somscore Badplaatsen	4.8	-3.8	15.50	1,547	***

Inkomen

	laag	hoog	F-waarde	df	p
Somscore Duinen	45.6	41.3			ns
Somscore Strand en Zee	44.5	34.2	13.63	1,479	***
Somscore Badplaatsen	2.3	.5			ns

Kinderen in huishouden

	ja	nee	F-waarde	df	p
Somscore Duinen	42.8	43.5			ns
Somscore Strand en Zee	39.1	39.7			ns
Somscore Badplaatsen	1.4	.7			ns

Woonregio

	noord	midden	zuid	F	df	p
Somscore Duinen	50.7	41.4	37.7	10.18	2,533	***
Somscore Strand en Zee	42.3	37.4	40.6			ns
Somscore Badplaatsen	1.8	1.0	.4			ns

* p<.05, ** p<.01, *** p<.001

Bijlage 9.

Tabel 5.20. Opvattingen over de duinen, onderscheiden naar leeftijdsklasse

Factorscores

<i>Duinen</i>	< 40 jr	40-60	> 60 jr	F-waarde	df	p
NATUURLIJKHEID	35.7	44.0	48.5	14.08	2,544	<.001
prikkeldraad	-.7	-1.3	-.3			ns
verbodengebieden	-.4	-.6	.1			ns
rotzooi	1.7	1.5	1.6			ns

Motiefscores

<i>Duinen</i>	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)				Overtuiging (+3/-3)				Evaluatie (+3/-3)			
	< 40	40-60	> 60	p	< 40	40-60	> 60	p	< 40	40-60	> 60	p
natuurgebied	6.0	7.1	7.3	***	2.4	2.7	2.6	**	2.3	2.6	2.6	**
wandelen	4.7	5.7	6.3	***	2.0	2.3	2.3	*	2.0	2.4	2.4	***
tot rust komen	4.5	5.5	5.7	**	1.8	2.1	2.1	*	2.0	2.3	2.3	*
behaaglijk gevoel	4.2	4.9	5.6	**	1.8	2.0	2.1	*	1.9	2.2	2.3	**
glooiend landschap	3.8	5.0	5.5	***	2.0	2.1	2.2	*	1.8	2.2	2.3	***
uitzicht	3.4	4.2	5.3	***	1.6	1.8	2.1	**	1.7	1.9	2.2	**
flora en fauna	3.7	4.3	4.3		1.4	1.7	1.5	*	2.1	2.3	2.3	
rust en stilte	3.5	3.7	5.1	***	1.5	1.5	1.8		2.2	2.3	2.5	
fietsen	2.0	3.4	3.9	***	.9	1.4	1.5	**	1.2	1.7	1.9	***
rotzooi	1.7	1.4	1.9		-.6	-.5	-.7		-2.5	-2.4	-2.2	*
verboden gebied	-.4	-.6	-.1		.9	.7	.8		-.1	-.3	-.4	
prikkeldraad	-.7	-1.3	-.3		.5	.5	.2		-1.6	-1.8	-1.7	

p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Tabel 5.21 Opvattingen over het strand en de zee, onderscheiden naar leeftijdsklasse

Factorscores

<i>Strand</i>	< 40 jr	40 –60	> 60 jr	F-waarde	df	p
NATUURKRACHTEN	26.9	31.1	33.6	8.88	2,558	<.001
STRANDRECREATIE	9.5	7.8	8.8			ns
vogels	1.2	2.3	3.9	19.52	2,569	<.001
vissen	3.2	4.5	5.0	9.92	2,566	<.001
zeehonden	-.7	-.6	.1			ns
drukte	-2.7	-2.0	-1.6			ns
rotzooi	-2.7	-2.7	-1.9			ns
strandtenten	-.3	.3	.7	4.18	2,571	<.05
bouwsels in zee	-2.3	-1.9	-.8	5.15	2,569	<.01

Motiefscores

<i>Strand</i>	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)				Overtuiging (+3/-3)				Evaluatie (+3/-3)			
	< 40	40-60	> 60	p	< 40	40-60	> 60	p	< 40	40-60	> 60	p
uitwaaien	6.2	6.6	7.0		2.4	2.6	2.6		2.4	2.4	2.4	
branding en golven	5.5	6.5	7.3	***	2.2	2.5	2.6	***	2.3	2.4	2.6	**
weidsheid	5.3	6.4	7.4	***	2.2	2.5	2.6	**	2.0	2.3	2.5	***
dynamiek water en wind	5.5	6.4	6.7	**	2.3	2.5	2.6	**	2.2	2.3	2.4	
ontspannen	4.8	5.5	5.9	*	1.8	2.1	2.0	*	2.3	2.4	2.3	
leefgebied vissen	3.2	4.5	5.0	***	1.4	1.7	2.0	**	1.9	2.2	2.1	**
zonnen	3.7	3.1	3.0		1.8	2.0	2.2		1.5	1.1	.9	
mensen kijken	3.4	2.7	3.0		2.1	2.0	2.0		1.2	.9	.9	
vogels	1.1	2.3	3.9	***	.4	.8	1.4	***	1.8	2.2	2.2	***
zwemmen	2.6	2.0	2.6		1.3	1.2	1.4		1.1	.9	.9	
strandtenten	-.3	.2	.7	*	.9	1.0	.9		.2	.1	.1	
zeehonden	-.8	-.7	.1		-.7	-.6	-.2	*	1.8	2.0	1.9	
bouwsels in zee	-2.4	-1.9	-1.0	*	.6	.6	-.1	**	-1.4	-1.3	-1.3	
drukte	-2.8	-2.1	-1.7		2.4	2.3	2.3		-1.0	-.8	-.6	
rotzooi	-2.8	-2.7	-2.5		1.1	1.1	.8		-2.6	-2.5	-2.3	

p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Tabel 5.22 Opvattingen over de duinen, onderscheiden naar lidmaatschap milieuorganisaties

Factorscores

<i>Duinen</i>	wel lid	geen lid	F-waarde	df	p
NATUURLIJKHEID	46.2	38.5	16.11	1,542	<.001
prikkeldraad	-.9	-.8			ns
verbodengebieden	-.3	-.4			ns
rotzooi	1.7	1.3			ns

Motiefscores

<i>Duinen</i>	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)			Overtuiging (+3/-3)			Evaluatie (+3/-3)		
	leden	niet-leden	p	leden	niet-leden	p	leden	niet-leden	p
natuurgebied	7.4	6.1	***	2.7	2.5	***	2.6	2.3	***
wandelen	6.0	5.0	**	2.3	2.1	*	2.4	2.1	***
tot rust komen	5.7	4.5	***	2.2	1.8	***	2.4	2.0	***
behaaglijk gevoel	5.3	4.3	***	2.1	1.8	**	2.3	1.9	***
glooiend landschap	5.1	4.3	*	2.1	2.1		2.3	1.9	***
uitzicht	4.5	4.0		1.9	1.8		2.0	1.8	**
flora en fauna	4.3	3.8		1.6	1.5		2.4	2.1	***
rust en stilte	4.3	3.6	*	1.6	1.5		2.4	2.2	**
fietsen	3.4	2.9		1.4	1.3		1.7	1.5	
rotzooi	1.7	1.4		-.6	-.5		-2.4	-2.3	
verboden gebied	-.3	-.4		.9	.8		-.2	-.4	
prikkeldraad	-1.0	-.7		.5	.4		-1.7	-1.8	

p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Tabel 5.23 Opvattingen over de duinen, onderscheiden naar woonregio

Factorscores

<i>Duinen</i>	noord	midden	zuid	F-waarde	df	p
NATUURLIJKHEID	46.9	42.3	38.2	4.70	2,540	<.01
prikkeldraad	.8	-1.4	-1.1	13.06	2,561	<.001
verbodengebieden	.0	-.6	-.0			ns
rotzooi	2.3	1.2	1.1	3.39	2,558	<.05

Motiefscores

<i>Duinen</i>	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)				Overtuiging (+3/-3)				Evaluatie (+3/-3)			
	N	M	Z	p	N	M	Z	p	N	M	Z	p
natuurgebied	7.1	6.8	6.5		2.7	2.6	2.6		2.5	2.5	2.4	
wandelen	5.9	5.6	4.9		2.3	2.3	2.0	*	2.3	2.3	2.2	
tot rust komen	5.7	5.1	4.9		2.2	2.0	1.9		2.3	2.2	2.1	
behaaglijk gevoel	5.3	4.7	4.7		2.2	1.9	1.9	*	2.2	2.1	2.1	
glooiend landschap	5.3	4.8	4.3		2.3	2.1	2.1		2.2	2.1	2.0	
uitzicht	4.5	4.0	4.8		1.9	1.7	2.0		2.0	1.8	2.1	
flora en fauna	4.5	4.0	3.9		1.6	1.6	1.7		2.2	2.3	2.2	
rust en stilte	5.1	3.6	3.7	***	2.0	1.4	1.5	***	2.4	2.3	2.3	
fietsen	4.3	3.7	.4	***	1.7	1.6	.1	***	1.9	1.7	.8	***
rotzooi	2.4	1.3	1.0	*	-.9	-.5	-.3	*	-2.4	-2.4	-2.4	
verboden gebied	-.1	-.6	-.2		.5	1.0	.9	*	-.3	-.3	-.0	
prikkeldraad	.7	-1.5	-.8	***	-.2	.7	.5	***	-1.8	-1.7	-1.7	

p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Tabel 5.24 Opvattingen over het strand en de zee, onderscheiden naar opleiding

Factorscores

Strand	laag	hoog	F-waarde	df	p
NATUURKRACHTEN	30.7	30.8			ns
STRANDRECREATIE	9.9	7.2	8.65	1,565	<.01
vogels	2.6	2.2			ns
vissen	4.7	3.7	8.30	1,567	<.01
zeehonden	-.3	-.7			ns
drukte	-1.2	-3.2	21.48	1,571	<.001
rotzooi	-2.2	-2.8			ns
strandtenten	.6	-.2	8.56	1,573	<.01
bouwsels in zee	-1.7	-1.9			ns

Motiefscores

STRAND	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)			Overtuiging (+3/-3)			Evaluatie (+3/-3)		
	laag	hoog	p	laag	hoog	p	laag	hoog	p
uitwaaien	6.5	6.7		2.5	2.6		2.4	2.4	
branding en golven	6.5	6.4		2.5	2.5		2.5	2.4	
weidsheid	6.2	6.5		2.4	2.5		2.3	2.3	
dynamiek water en wind	6.1	6.4		2.4	2.5		2.2	2.4	
ontspannen	5.5	5.4		2.1	2.0		2.3	2.4	
leefgebied vissen	4.7	3.7		1.8	1.5	*	2.2	1.9	*
zonnen	3.8	2.7	*	2.1	1.9		1.4	1.0	*
mensen kijken	3.4	2.5	*	2.1	1.9	*	1.2	.7	*
vogels	2.6	2.2		.9	.8		2.1	2.0	
zwemmen	2.7	2.0		1.4	1.1		1.1	.8	
strandtenten	.6	-.3	*	.9	1.0		.2	.1	
zeehonden	-.4	-.7		-.4	-.6		2.0	1.8	
bouwsels in zee	-1.7	-2.0		.4	.6		-1.3	-1.4	
drukte	-1.3	-3.2	***	2.3	2.3		-.5	-1.2	***
rotzooi	-2.3	-2.9		.9	1.1		-2.4	-2.6	

p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Tabel 5.25 Opvattingen over badplaatsen, onderscheiden naar opleiding

Factorscores

<i>Badplaatsen</i>	laag	hoog	F-waarde	df	p
VERTIER	15.7	9.7	19.84	1,557	<.001
FYSIEKE OMGEVING	-8.2	-11.7	11.72	1,563	<.01
Vergane glorie	-2.8	-1.8			ns
Baldadigheid	.1	.2	10.65	1,569	<.01

Motiefscores

<i>Badplaatsen</i>	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)			Overtuiging (+3/-3)			Evaluatie (+3/-3)		
	laag	hoog	p	laag	hoog	p	laag	hoog	p
eten en drinken	3.4	2.4	**	1.8	1.5	**	1.5	1.3	
mensen kijken	3.0	2.0	**	2.0	2.0		1.1	.7	**
terrassen	2.8	2.0	**	1.7	1.3	***	1.1	1.0	
mensen ontmoeten	2.9	1.5	***	1.9	1.6	**	1.1	.6	***
hotels en restaurants	1.7	1.1	*	1.7	1.7		.7	.6	
sfeer	1.9	.8	***	1.1	.4	***	1.2	.7	***
baldadigheid	.1	.1		-.1	-.1		-1.7	-2.0	*
architectuur	-.3	-1.7	***	.0	-.7	***	-.1	-.7	***
drukte	-1.3	-2.9	**	2.5	2.5		-.4	-1.1	***
vergane glorie	-2.7	-1.8	**	-1.1	-.9		1.3	1.1	
commercie	-2.4	-3.0		2.0	2.0		-1.0	-1.3	
bereikbaarheid	-4.2	-4.3		-1.5	-1.8		-1.3	-1.1	

p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Tabel 5.26 Opvattingen over het strand en de zee, onderscheiden naar inkomen

Factorscores

Strand	laag	hoog	F-waarde	df	p
NATUURKRACHTEN	32.3	29.8	3.97	1,493	<.05
STRANDRECREATIE	10.2	7.2	8.89	1,496	<.01
vogels	2.5	2.3			ns
vissen	5.0	3.7	15.66	1,500	<.001
zeehonden	-.4	-.9			ns
drukte	-1.6	-2.6	4.85	1,504	<.05
rotzooi	-2.5	-2.8			ns
strandtenten	.3	.2			ns
bouwsels in zee	-1.7	-1.9			ns

Motiefscores

Strand	Overtuiging x Evaluatie (+9/-9)			Overtuiging (+3/-3)			Evaluatie (+3/-3)		
	laag	hoog	p	laag	hoog	p	laag	hoog	p
uitwaaien	6.9	6.4		2.6	2.5		2.5	2.4	
branding en golven	7.0	6.0	**	2.5	2.4		2.6	2.4	**
weidsheid	6.8	6.0	*	2.5	2.4		2.4	2.3	
dynamiek water en wind	6.6	5.9	*	2.5	2.4		2.4	2.3	
ontspannen	5.7	5.3		2.1	2.0		2.4	2.4	
leefgebied vissen	5.1	3.7	***	1.9	1.6	**	2.3	2.0	**
zonnen	3.8	2.7	*	2.1	1.9		1.4	1.0	*
mensen kijken	3.3	2.6		2.1	1.9	*	1.1	.9	
vogels	2.5	2.2		.9	.8		2.2	2.0	*
zwemmen	3.0	1.8	**	1.5	1.1	*	1.1	.8	<.075
strandtenten	.3	.1		1.0	1.0		.2	.2	
zeehonden	-.5	-1.0		-.4	-.7		2.2	1.7	***
bouwsels in zee	-1.9	-1.9		.7	.4		-1.4	-1.3	
drukte	-1.7	-2.7	*	2.3	2.3		-.6	-1.0	*
rotzooi	-2.5	-2.9		1.0	1.1		-2.5	-2.5	

p<.05, ** p<.01 *** p<.001

Bijlage 10

- a) Begeleidende brief conditie zonder bloemenbon
- b) Begeleidende brief conditie met bloemenbon
- c) Herinneringsbrief (ongeveer een week na verzending van de vragenlijst verstuurd)
- d) Vragenlijst

Bijlage 7a

Grote Kruisstraat 2/1
9712 TS Groningen
Telefoon (050) 363 67 58
Telefax (050) 363 67 84
E-mail:

a.j.rooijers@ppsw.rug.nl

Datum	Telefoon	Uw kenmerk	Ons kenmerk
10 december 1999	050-3636773	--	AJR/99.100
Onderwerp			

Onderzoek naar de meningen van mensen over de Nederlandse kust

Geachte mevrouw, meneer

De winter staat voor de deur. Misschien is dat niet de periode om aan de duinen en het strand te denken, maar misschien ook juist wel. Op dit moment wordt aan de Rijksuniversiteit Groningen een onderzoek uitgevoerd naar de meningen van mensen over de kust. Graag willen we u vragen om mee te werken aan dit onderzoek door bijgaande vragenlijst in te vullen. Ook uw mening is voor ons belangrijk. We hebben uw adres verkregen door middel van een steekproef uit het telefoonboek.

Het onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Verkeer en Waterstaat. Het ministerie wil in haar beleid met betrekking tot de kust meer rekening houden met de mening van burgers. Daartoe is het van belang meer inzicht te krijgen in wat mensen werkelijk van de kust vinden.

We vragen u vriendelijk om de vragenlijst, zo mogelijk, voor 24 december in te vullen en aan ons terug te sturen. U kunt daarvoor gebruikmaken van de bijgesloten retourenvelop. Een postzegel plakken is niet nodig. Uw antwoorden worden strikt vertrouwelijk verwerkt en worden alleen voor dit onderzoek gebruikt. Als u vragen heeft over dit onderzoek, kunt u altijd contact met mij opnemen. U kunt mij bereiken op bovenstaand telefoonnummer of via genoemd e-mail adres.

Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking!

Met vriendelijke groet,

Dr. A.J. Rooijers
Projectleider

Bijlage(n)

Bijlage 7b

Grote Kruisstraat 2/1
9712 TS Groningen
Telefoon (050) 363 67 58
Telefax (050) 363 67 84
E-mail:
a.j.rooijers@ppsw.rug.nl

Datum	Telefoon	Uw kenmerk	Ons kenmerk
10 december 1999	050-3636773	--	AJR/99.100
Onderwerp	Onderzoek naar de meningen van mensen over de Nederlandse kust		

Geachte mevrouw, meneer

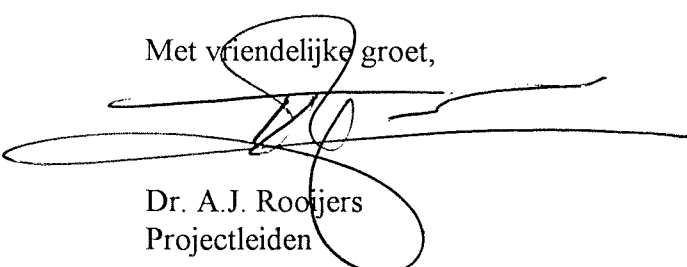
De winter staat voor de deur. Misschien is dat niet de periode om aan de duinen en het strand te denken, maar misschien ook juist wel. Op dit moment wordt aan de Rijksuniversiteit Groningen een onderzoek uitgevoerd naar de meningen van mensen over de kust. Graag willen we u vragen om mee te werken aan dit onderzoek door bijgaande vragenlijst in te vullen. Ook uw mening is voor ons belangrijk. Als dank voor de moeite is een kleine attentie bijgesloten. We hebben uw adres verkregen door middel van een steekproef uit het telefoonboek.

Het onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Verkeer en Waterstaat. Het ministerie wil in haar beleid met betrekking tot de kust meer rekening houden met de mening van burgers. Daartoe is het van belang meer inzicht te krijgen in wat mensen werkelijk van de kust vinden.

We vragen u vriendelijk om de vragenlijst, zo mogelijk, voor 24 december in te vullen en aan ons terug te sturen. U kunt daarvoor gebruikmaken van de bijgesloten retourenvelop. Een postzegel plakken is niet nodig. Uw antwoorden worden strikt vertrouwelijk verwerkt en worden alleen voor dit onderzoek gebruikt. Als u vragen heeft over dit onderzoek, kunt u altijd contact met mij opnemen. U kunt mij bereiken op bovenstaand telefoonnummer of via genoemd e-mail adres.

Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking!

Met vriendelijke groet,

Dr. A.J. Rooijers
Projectleiden

Bijlage(n)

Bijlage 7c

Grote Kruisstraat 2/1
9712 TS Groningen
Telefoon (050) 363 67 58
Telefax (050) 363 67 84
E-mail:
a.j.rooijers@ppsw.rug.nl

Datum	Telefoon	Uw kenmerk	Ons kenmerk
17 december 1999	050-3636773	--	AJR/99.104
Onderwerp			
Onderzoek "Meningen over de Nederlandse kust"			

Geachte mevrouw, meneer

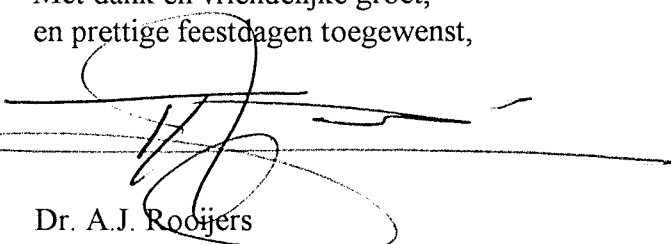
Kortgeleden heb ik u een vragenlijst toegestuurd. De vragenlijst is gericht op uw mening over de Nederlandse kust. Doel van het onderzoek is meer inzicht te krijgen in wat mensen van de kust vinden. De overheid kan er dan bij het beleid met betrekking tot de kust meer rekening mee houden.

Wanneer u de vragenlijst reeds heeft ingevuld en teruggestuurd, dan dank ik u bij deze hartelijk voor uw medewerking.

Misschien had u nog geen tijd om de vragenlijst in te vullen. Ik vraag u dan vriendelijk dit alsnog te doen, liefst nog vóór de feestdagen. Ik besef me dat dat erg kort is. Maar ik kan me voorstellen dat u met de feestdagen nog minder tijd hebt. De vragenlijst is aan slechts een klein aantal mensen gestuurd. Om toch een goed beeld te krijgen van de meningen van mensen, is het zeer belangrijk dat ook uw mening in het onderzoek wordt betrokken.

Voor vragen of opmerkingen kunt u me bellen op bovenstaand telefoonnummer. Als u de vragenlijst kwijt bent, kunt u een nieuwe toegestuurd krijgen.

Met dank en vriendelijke groet,
en prettige feestdagen toegewenst,

Dr. A.J. Rooijers
Projectleider

Meningen over de Nederlandse kust

vragenlijst

Centrum voor Omgevings- en Verkeerspsychologie
Rijksuniversiteit Groningen

De Nederlandse Noordzeekust is voor Nederlanders altijd erg belangrijk geweest. De kust was het vertrekpunt van vele roemruchte ontdekkingsstochten. Daarnaast werd de zee gezien als een grote vijand waartegen gevochten moest worden om het hoofd letterlijk boven water te kunnen houden. Ook nu nog is de kust erg belangrijk, als natuurgebied, voor de scheepvaart en de visserij, en daarnaast in toenemende mate als een gebied voor recreatie en ontspanning.

De overheid wil in haar beleid met betrekking tot de kust meer rekening houden met de mening van de burgers. In dit kader wordt door het Centrum voor Omgevings- en Verkeerspsychologie van de Rijksuniversiteit Groningen een onderzoek gedaan naar hoe mensen de kust ervaren en waarderen. Deze vragenlijst maakt deel uit van dat onderzoek.

Opbouw van de vragenlijst en wijze van beantwoorden

De vragenlijst bestaat uit zes delen plus wat algemene vragen. Deel A en B gaan over de kust in het algemeen. Deel C, D en E gaan meer specifiek over de duinen, het strand en badplaatsen. Deel F, tenslotte, gaat over verschillen tussen bos, duin en strand.

Bij de vragen omcirkelt u het cijfer vóór het antwoord dat het meest voor u van toepassing is.

Bij veel vragen worden 7 antwoordmogelijkheden gegeven, op de volgende manier.
Bijvoorbeeld:

	MOOI					LELIJK	
<i>De duinen vind ik</i>	1	2	3	4	5	6	7

U omcirkelt weer het cijfer dat uw mening het beste weergeeft. Wat de cijfers betekenen staat hieronder.

MOOI							LELIJK
1	2	3	4	5	6	7	betekent: heel mooi
1	2	3	4	5	6	7	betekent: mooi
1	2	3	4	5	6	7	betekent: enigszins mooi
1	2	3	4	5	6	7	betekent: niet mooi, niet lelijk; neutraal
1	2	3	4	5	6	7	betekent: enigszins lelijk
1	2	3	4	5	6	7	betekent: lelijk
1	2	3	4	5	6	7	betekent: heel lelijk

A. Kustbezoek

Het onderzoek gaat over de Nederlandse Noordzeekust. Daaronder wordt verstaan de kust van de provincies Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland, plus de Waddeneilanden. Met de kust bedoelen we de duinen, het strand en de zee, zover als je kunt kijken. Ook de woonplaatsen aan de kust horen daarbij.

1. Komt u de laatste jaren weleens aan de kust (in de duinen, aan het strand of in een bepaalde kustplaats)?

1 JA (*ga door naar vraag 5*)
2 NEE (*ga door naar vraag 2*)

2. Bent u in het verleden wel regelmatig naar de kust geweest?

1 JA (*ga door naar vraag 3*)
2 NEE (*ga door naar vraag 4*)

3. Wat is de reden dat u tegenwoordig niet meer naar de kust gaat?
(u kunt meerdere antwoorden aankruisen)

1 LICHAMELIJK NIET GOED MEER IN STAAT
2 DOOR FILES EN VERKEERSDRUKTE IS DE KUST SLECHT BEREIKBAAR
3 DE KUST IS TE DRUK
4 DE KUST IS TE VIES
5 DE KUST IS TE VER WEG
6 TE WEINIG TIJD
7 ANDERS, NL.....

4. Ook als u tegenwoordig zelden of nooit naar de kust gaat, is het voor ons toch heel belangrijk te weten wat u van de kust vindt. U wordt daarom verzocht de vragen toch zo goed mogelijk te beantwoorden.

Als u zelden of nooit aan de kust komt kunt u de vragen op de volgende bladzijde (5 t/m 9) overslaan. U kunt verder gaan met deel B.

5. Wat is voor u van toepassing?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- 1 IK WOON AAN DE KUST
- 2 IK WERK AAN DE KUST (ga door naar vraag 5a)
- 3 IK GA NAAR DE KUST VOOR ONTSPANNING EN RECREATIE

5a. Wat voor werk doet u aan de kust?

6. Kunt u aangeven hoe vaak u in 1999 naar de kust bent geweest voor ontspanning en recreatie? (u kunt meerdere antwoordmogelijkheden invullen)

- X OP DEZELFDE DAG HEEN EN TERUG
- X EEN PAAR DAGEN (1 tot 3 overnachtingen aan de kust)
- X VOOR LANGERE TIJD (4 overnachtingen of meer aan de kust)

7. Als u naar de kust gaat voor ontspanning en recreatie waar gaat u dan vooral heen?
(meer antwoorden mogelijk)

de duinen	1 JA	2 NEE
het strand	1 JA	2 NEE
paviljoens en terrassen aan boulevard	1 JA	2 NEE
anders, nl.....		

8. In welk(e) seizoen(en) gaat u naar de kust?

lente	1 JA	2 NEE
zomer	1 JA	2 NEE
herfst	1 JA	2 NEE
winter	1 JA	2 NEE

9. Gaat u meestal alleen of samen met anderen?

- 1 ALLEEN
- 2 MET KIND(EREN)
- 3 MET ANDERE VOLWASSENE(N)
- 4 MET ANDERE VOLWASSENE(N) EN KIND(EREN)
- 5 MEERDERE VAN DE GENOEMDE MOGELIJKHEDEN KOMEN REGELMATIG VOOR

B. Kust in het algemeen

1. De kust is voor de economie van Nederland

BELANGRIJK	1	2	3	4	5	6	7	ONBELANGRIJK
WAARDEVOL	1	2	3	4	5	6	7	ONBETEKENEND

2. De kust is als recreatiegebied in Nederland

BELANGRIJK	1	2	3	4	5	6	7	ONBELANGRIJK
WAARDEVOL	1	2	3	4	5	6	7	ONBETEKENEND

3. De kust is als natuurgebied in Nederland

BELANGRIJK	1	2	3	4	5	6	7	ONBELANGRIJK
WAARDEVOL	1	2	3	4	5	6	7	ONBETEKENEND

4. De kust is voor mij persoonlijk

BELANGRIJK	1	2	3	4	5	6	7	ONBELANGRIJK
WAARDEVOL	1	2	3	4	5	6	7	ONBETEKENEND

C. De duinen

1. Over het algemeen vind ik de duinen:

PLEZIERIG	1	2	3	4	5	6	7	ONPLEZIERIG
LELIJK	1	2	3	4	5	6	7	MOOI
AFWISSELEND	1	2	3	4	5	6	7	EENTONIG
VEILIG	1	2	3	4	5	6	7	ONVEILIG
SAAI	1	2	3	4	5	6	7	BOEIEND
DRUK	1	2	3	4	5	6	7	RUSTIG
ONGEZELLIG	1	2	3	4	5	6	7	GEZELLIG
ONTSPANNEND	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG ONTSPANNEND

2. Hieronder wordt een aantal stellingen over de duinen gegeven. Door steeds één van de cijfers te omcirkelen geeft u aan in hoeverre elk kenmerk, volgens u, in de duinen van toepassing is.

In de duinen kun je wandelen	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
In de duinen kun je fietsen	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
Het landschap in de duinen is	GLOOIEND	1	2	3	4	5	6	7	VLAK
Vanaf de duintoppen kun je kijken	VER	1	2	3	4	5	6	7	NIET VER
In de duinen is prikkeldraad	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
In de duinen is verboden gebied	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
In de duinen ligt rotzooi en zwerfvuil	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
In de duinen heerst rust en stilte	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
De duinen vormen voor Nederland een natuurgebied	BELANGRIJK	1	2	3	4	5	6	7	ONBELANGRIJK
Er leven verschillende soorten planten en dieren	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
De duinen geven mij een gevoel	BEHAAGLIJK	1	2	3	4	5	6	7	ONBEHAAGLIJK
In de duinen kom ik tot rust	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT

3. Voor dezelfde kenmerken wordt u verzocht aan te geven hoe aantrekkelijk of onaantrekkelijk u deze vindt. Daarna krijgt u nogmaals de lijst met kenmerken met de vraag hoe belangrijk elk kenmerk voor u persoonlijk is. Het is belangrijk dat u alle vragen beantwoordt.

Ik vind...	AANTREKKELIJK							ONAANTREKKELIJK						
kunnen wandelen in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7							
kunnen fietsen in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7							
het landschap in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7							
het uitzicht vanaf de duintoppen...	1	2	3	4	5	6	7							
prikkeldraad in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7							
gebieden waar mensen niet mogen komen...	1	2	3	4	5	6	7							
rotzooi en zwerfvuil in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7							
rust en stilte in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7							
de betekenis van de duinen als natuurgebied...	1	2	3	4	5	6	7							
planten en dieren in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7							
het gevoel dat de duinen mij geven...	1	2	3	4	5	6	7							
tot rust kunnen komen in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7							

4. Bij de volgende vragen gaat het erom hoe belangrijk de verschillende kenmerken voor uzelf zijn, voor het geval u naar de duinen zou willen gaan.

Ik vind...	BELANGRIJK							ONBELANGRIJK
kunnen wandelen in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7	
kunnen fietsen in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7	
het landschap in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7	
het uitzicht vanaf de duintoppen...	1	2	3	4	5	6	7	
prikkeldraad in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7	
gebieden waar mensen niet mogen komen...	1	2	3	4	5	6	7	
rotzooi en zwerfvuil in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7	
rust en stilte in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7	
de betekenis van de duinen als natuurgebied...	1	2	3	4	5	6	7	
planten en dieren in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7	
het gevoel dat de duinen mij geven...	1	2	3	4	5	6	7	
tot rust kunnen komen in de duinen...	1	2	3	4	5	6	7	

D. Het strand en de zee

1. Over het algemeen vind ik het strand:

PLEZIERIG	1	2	3	4	5	6	7	ONPLEZIERIG
LELIJK	1	2	3	4	5	6	7	MOOI
AFWISSELEND	1	2	3	4	5	6	7	EENTONIG
VEILIG	1	2	3	4	5	6	7	ONVEILIG
SAAI	1	2	3	4	5	6	7	BOEIEND
DRUK	1	2	3	4	5	6	7	RUSTIG
ONGEZELLIG	1	2	3	4	5	6	7	GEZELLIG
ONTSPANNEND	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG ONTSPANNEND

2. Hieronder wordt een aantal stellingen over het strand en de zee gegeven. Door steeds één van de cijfers te omcirkelen geeft u aan in hoeverre elk kenmerk, volgens u, op het strand en de zee van toepassing is.

In de zomer kun je aan het strand zonnen	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
In de zomer kun je in zee zwemmen	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
Je kunt aan het strand wandelen en uitwaaien	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
Je kunt er naar mensen kijken	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
Aan het strand ervaar je de dynamiek van wind, water en zand	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
Aan het strand ervaar je de weidsheid van het uitzicht over zee	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
Bouwselen in zee (bijvoorbeeld boortorens) hebben invloed op het uitzicht over zee	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
Je hoort en ziet de branding en golven...	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
Op het strand staanstrandtenten en paviljoens	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
Op het strand ligt rotzooi en troep	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
In de zomer is het er vaak	DRUK	1	2	3	4	5	6	7	RUSTIG
Je ziet strand- en zeevogels	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
De zee is het leefgebied van soorten vissen	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
In de Noordzee leven zeehonden	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
Aan het strand kun je ontspannen	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT

3. Voor dezelfde kenmerken wordt u verzocht aan te geven hoe aantrekkelijk of onaantrekkelijk u deze vindt. Het is belangrijk dat u alle vragen beantwoordt.

Ik vind...	AANTREKKELIJK							ONAANTREKKELIJK						
in de zomer aan 't strand kunnen zonnen..	1	2	3	4	5	6	7							
in de zomer in zee kunnen zwemmen....	1	2	3	4	5	6	7							
langs het strand wandelen en uitwaaien...	1	2	3	4	5	6	7							
aan het strand naar mensen kijken...	1	2	3	4	5	6	7							
de dynamiek van wind, water en zand ervaren...	1	2	3	4	5	6	7							
de weidsheid van het uitzicht over zee ervaren...	1	2	3	4	5	6	7							
de invloed van bouwselen in zee op het uitzicht...	1	2	3	4	5	6	7							
de branding en golven horen en zien...	1	2	3	4	5	6	7							
strandtenten en paviljoens op het strand...	1	2	3	4	5	6	7							
rotzooi en troep op het strand...	1	2	3	4	5	6	7							
de drukte in de zomer...	1	2	3	4	5	6	7							
het zien van strand- en zeevogels...	1	2	3	4	5	6	7							
de zee als leefgebied voor vissen...	1	2	3	4	5	6	7							
het leven van zeehonden in de Noordzee...	1	2	3	4	5	6	7							
kunnen ontspannen aan het strand...	1	2	3	4	5	6	7							

4. Bij de volgende vragen gaat het weer om hoe belangrijk de verschillende kenmerken voor uzelf zijn, voor het geval u naar het strand zou willen gaan.

Ik vind...	BELANGRIJK							ONBELANGRIJK						
in de zomer aan 't strand kunnen zonnen..	1	2	3	4	5	6	7							
in de zomer in zee kunnen zwemmen....	1	2	3	4	5	6	7							
langs het strand wandelen en uitwaaien...	1	2	3	4	5	6	7							
aan het strand naar mensen kijken...	1	2	3	4	5	6	7							
de dynamiek van wind, water en zand ervaren...	1	2	3	4	5	6	7							
de weidsheid van het uitzicht over zee ervaren...	1	2	3	4	5	6	7							
de invloed van bouwselen in zee op het uitzicht...	1	2	3	4	5	6	7							
de branding en golven horen en zien...	1	2	3	4	5	6	7							
strandtenten en paviljoens op het strand...	1	2	3	4	5	6	7							
rotzooi en troep op het strand...	1	2	3	4	5	6	7							
de drukte in de zomer...	1	2	3	4	5	6	7							
het zien van strand- en zeevogels...	1	2	3	4	5	6	7							
de zee als leefgebied voor vissen...	1	2	3	4	5	6	7							
het leven van zeehonden in de Noordzee...	1	2	3	4	5	6	7							
kunnen ontspannen aan het strand...	1	2	3	4	5	6	7							

E. Badplaatsen aan de kust

1. Over het algemeen vind ik de badplaatsen aan de kust:

PLEZIERIG	1	2	3	4	5	6	7	ONPLEZIERIG
LELIJK	1	2	3	4	5	6	7	MOOI
AFWISSELEND	1	2	3	4	5	6	7	EENTONIG
VEILIG	1	2	3	4	5	6	7	ONVEILIG
SAAI	1	2	3	4	5	6	7	BOEIEND
DRUK	1	2	3	4	5	6	7	RUSTIG
ONGEZELLIG	1	2	3	4	5	6	7	GEZELLIG
ONTSPANNEND	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG ONTSPANNEND

2. Hieronder wordt een aantal stellingen over badplaatsen gegeven. Door steeds één van de cijfers te omcirkelen geeft u aan in hoeverre elk kenmerk, volgens u, in badplaatsen van toepassing is.

In badplaatsen kun je eten en drinken	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
Je kunt er naar andere mensen kijken	GOED	1	2	3	4	5	6	7	SLECHT
Je kunt er mensen ontmoeten	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
In de zomer is het er	DRUK	1	2	3	4	5	6	7	RUSTIG
Je kunt er in de zomer									
met de auto komen	GEMAKKELIJK	1	2	3	4	5	6	7	MOEILIJK
De terrassen aan de boulevard zijn	GEZELLIG	1	2	3	4	5	6	7	ONGEZELLIG
Er is baldadigheid onder de bezoekers	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
Er zijn hotels, restaurants en paviljoens	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
De architectuur is over het algemeen.....	MOOI	1	2	3	4	5	6	7	LELIJK
Badplaatsen hebben sfeer	VEEL	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
Het is er gericht op massatoerisme									
en commercie	STERK	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG
In vergelijking met nu was de sfeer vroeger.....	BETER	1	2	3	4	5	6	7	SLECHTER

3. Voor dezelfde kenmerken wordt u verzocht aan te geven hoe aantrekkelijk of onaantrekkelijk u deze vindt. Daarna krijgt u nogmaals de lijst met kenmerken met de vraag hoe belangrijk elk kenmerk voor u persoonlijk is. Het is belangrijk dat u alle vragen beantwoordt.

Ik vind in badplaatsen	AANTREKKELIJK							ONAANTREKKELIJK						
kunnen eten en drinken...	1	2	3	4	5	6	7							
naar andere mensen kijken...	1	2	3	4	5	6	7							
andere mensen ontmoeten...	1	2	3	4	5	6	7							
de drukte in de zomer...	1	2	3	4	5	6	7							
de bereikbaarheid met de auto in de zomer	1	2	3	4	5	6	7							
de terrassen aan de boulevard...	1	2	3	4	5	6	7							
baldadigheid onder de mensen...	1	2	3	4	5	6	7							
de aanwezigheid van hotels, restaurants en paviljoens	1	2	3	4	5	6	7							
de architectuur over het algemeen	1	2	3	4	5	6	7							
de sfeer die er heerst...	1	2	3	4	5	6	7							
de gerichtheid op massatoerisme en commercie...	1	2	3	4	5	6	7							
de sfeer die vroeger heerste...	1	2	3	4	5	6	7							

4. Bij de volgende vragen gaat het erom hoe belangrijk de verschillende kenmerken voor uzelf zijn, voor het geval u naar een badplaats aan de kust zou willen gaan.

Ik vind in badplaatsen	BELANGRIJK							ONBELANGRIJK						
kunnen eten en drinken...	1	2	3	4	5	6	7							
naar andere mensen kijken...	1	2	3	4	5	6	7							
andere mensen ontmoeten...	1	2	3	4	5	6	7							
de drukte in de zomer...	1	2	3	4	5	6	7							
de bereikbaarheid met de auto in de zomer	1	2	3	4	5	6	7							
de terrassen aan de boulevard...	1	2	3	4	5	6	7							
baldadigheid onder de mensen...	1	2	3	4	5	6	7							
de aanwezigheid van hotels, restaurants en paviljoens	1	2	3	4	5	6	7							
de architectuur...	1	2	3	4	5	6	7							
de sfeer die er heerst...	1	2	3	4	5	6	7							
de gerichtheid op massatoerisme en commercie...	1	2	3	4	5	6	7							
de sfeer die vroeger heerste...	1	2	3	4	5	6	7							

F. Bos, duin of strand

1. Over het algemeen vind ik het bos in Nederland

PLEZIERIG	1	2	3	4	5	6	7	ONPLEZIERIG
LELIJK	1	2	3	4	5	6	7	MOOI
AFWISSELEND	1	2	3	4	5	6	7	EENTONIG
VEILIG	1	2	3	4	5	6	7	ONVEILIG
SAAI	1	2	3	4	5	6	7	BOEIEND
DRUK	1	2	3	4	5	6	7	RUSTIG
ONGEZELLIG	1	2	3	4	5	6	7	GEZELLIG
ONTSPANNEND	1	2	3	4	5	6	7	WEINIG ONTSPANNEND

2. Hoe aantrekkelijk vindt u de onderstaande kenmerken van bos, duin en strand?

	AANTREKKELIJK							ONAANTREKKELIJK						
De geur in een bos	1	2	3	4	5	6	7							
De geur in de duinen	1	2	3	4	5	6	7							
De geur aan het strand	1	2	3	4	5	6	7							
De geluiden in een bos	1	2	3	4	5	6	7							
De geluiden in de duinen	1	2	3	4	5	6	7							
De geluiden aan het strand	1	2	3	4	5	6	7							
Wat je om je heen ziet in een bos	1	2	3	4	5	6	7							
Wat je om je heen zien in de duinen	1	2	3	4	5	6	7							
Wat je om je heen ziet aan het strand	1	2	3	4	5	6	7							
De recreatiemogelijkheden in een bos	1	2	3	4	5	6	7							
De recreatiemogelijkheden in de duinen	1	2	3	4	5	6	7							
De recreatiemogelijkheden aan het strand	1	2	3	4	5	6	7							
De seizoenswisselingen in een bos	1	2	3	4	5	6	7							
De seizoenswisselingen in de duinen	1	2	3	4	5	6	7							
De seizoenswisselingen aan het strand	1	2	3	4	5	6	7							
De aanwezigheid van anderen in een bos	1	2	3	4	5	6	7							
De aanwezigheid van anderen in de duinen	1	2	3	4	5	6	7							
De aanwezigheid van anderen aan het strand	1	2	3	4	5	6	7							

Stel, u heeft een week hard gewerkt. In het weekend wilt u er even uit, om op verhaal te komen en te ontspannen. U kunt kiezen uit een wandeling door het bos, een wandeling door de duinen of een wandeling langs het strand. U moet zich daarbij voorstellen dat het bos, de duinen en het strand voor u alle drie evengoed bereikbaar zijn, dat maakt in dit geval niets uit.

3. Bij welke wandeling kunt u zich **het beste** ontspannen?

In de herfst	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND	4 GEEN VERSCHIL
In de winter	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND	4 GEEN VERSCHIL
In de lente	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND	4 GEEN VERSCHIL
In de zomer	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND	4 GEEN VERSCHIL

4. Bij welke wandeling kunt u zich **het minst goed** ontspannen?

In de herfst	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND	4 GEEN VERSCHIL
In de winter	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND	4 GEEN VERSCHIL
In de lente	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND	4 GEEN VERSCHIL
In de zomer	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND	4 GEEN VERSCHIL

5. Voor welke wandeling zou u uiteindelijk kiezen, nogmaals gesteld dat elk van deze drie voor u even gemakkelijk bereikbaar is?

In de herfst	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND
In de winter	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND
In de lente	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND
In de zomer	1 BOS	2 DUINEN	3 STRAND

6. In hoeverre zijn de volgende uitspraken op u van toepassing?

	MEE EENS					MEE ONEENS	
In een bos kan ik alles goed van me afzetten	1	2	3	4	5	6	7
Een boswandeling biedt mij een goede onderbreking van het dagelijks leven	1	2	3	4	5	6	7
In een bos heb ik snel het gevoel er even helemaal uit te zijn	1	2	3	4	5	6	7
Het bos is een fascinerende omgeving	1	2	3	4	5	6	7
In het bos is veel te zien en te ontdekken	1	2	3	4	5	6	7
In het bos zijn veel interessante dingen die mijn aandacht trekken	1	2	3	4	5	6	7
Het bos is een chaotische omgeving	1	2	3	4	5	6	7
Het bos is een erg storende omgeving	1	2	3	4	5	6	7
Een bos is erg wanordelijk	1	2	3	4	5	6	7
Ik zou me in een bos goed kunnen vermaken	1	2	3	4	5	6	7
In een bos voel ik me één met de omgeving	1	2	3	4	5	6	7
In een bos zijn past bij mijn persoonlijkheid	1	2	3	4	5	6	7

	MEE EENS				MEE ONEENS		
In de duinen kan ik alles goed van me afzetten	1	2	3	4	5	6	7
Een duinwandeling biedt mij een goede onderbreking van het dagelijks leven	1	2	3	4	5	6	7
In de duinen heb ik snel het gevoel er even helemaal uit te zijn	1	2	3	4	5	6	7
De duinen zijn een fascinerende omgeving	1	2	3	4	5	6	7
In de duinen is veel te zien en te ontdekken	1	2	3	4	5	6	7
In de duinen zijn veel interessante dingen die mijn aandacht trekken	1	2	3	4	5	6	7
De duinen zijn een chaotische omgeving	1	2	3	4	5	6	7
De duinen zijn een erg storende omgeving	1	2	3	4	5	6	7
De duinen zijn erg wanordelijk	1	2	3	4	5	6	7
Ik zou me in de duinen goed kunnen vermaken	1	2	3	4	5	6	7
In de duinen voel ik me één met de omgeving	1	2	3	4	5	6	7
In de duinen zijn past bij mijn persoonlijkheid	1	2	3	4	5	6	7

	MEE EENS				MEE ONEENS		
Aan het strand kan ik alles goed van me afzetten	1	2	3	4	5	6	7
Een strandwandeling biedt mij een goede onderbreking van het dagelijks leven	1	2	3	4	5	6	7
Aan het strand heb ik snel het gevoel er even helemaal uit te zijn	1	2	3	4	5	6	7
Het strand is een fascinerende omgeving	1	2	3	4	5	6	7
Aan het strand is veel te zien en te ontdekken	1	2	3	4	5	6	7
Op het strand zijn veel interessante dingen die mijn aandacht trekken	1	2	3	4	5	6	7
Het strand is een chaotische omgeving	1	2	3	4	5	6	7
Het strand is een erg storende omgeving	1	2	3	4	5	6	7
Een strand is erg wanordelijk	1	2	3	4	5	6	7
Ik zou me aan het strand goed kunnen vermaken	1	2	3	4	5	6	7
Aan het strand voel ik me één met de omgeving	1	2	3	4	5	6	7
Aan het strand zijn past bij mijn persoonlijkheid	1	2	3	4	5	6	7

Tot slot nog enkele algemene vragen.

Wat is uw leeftijd? JAAR

Bent u man of vrouw? 1 MAN
 2 VROUW

Wat is de samenstelling van uw huishouden?

- 1 INWONEND BIJ OUDERS
- 2 ALLEENSTAAND ZONDER KIND(EREN)
- 3 ALLEENSTAAND MET KIND(EREN)
- 4 GEHUWD / SAMENWONEND ZONDER KIND(EREN)
- 5 GEHUWD / SAMENWONEN MET KIND(EREN)
- 6 ANDERS, NL.....

Wat is uw hoogste voltooide opleiding

- 1 BASISONDERWIJS OF LAGERE SCHOOL
- 2 LAGER BEROEPSONDERWIJS (LBO, LEAO, LTS, LHNO)
- 3 MIDDELBAAR ALGEMEEN ONDERWIJS (MAVO, MULO)
- 4 MIDDELBAAR BEROEPSONDERWIJS (MBO, MEAO, MTS)
- 5 HOGER ALGEMEEN ONDERWIJS (HAVO, HBS, VWO)
- 6 HOGER BEROEPSONDERWIJS (HBO, HEAO, HTS)
- 7 WETENSCHAPPELIJK ONDERWIJS, UNIVERSITEIT
- 8 ANDERS, NL.....

Wat is uw hoofdbezigheid overdag?

- 1 HUISVROUW/MAN
- 2 BETAALDE WERKKRING
- 3 GEPENSIONEERD
- 4 SCHOLIER/STUDENT
- 5 WERKLOOS
- 6 AFGEKEURD, WAO
- 7 ANDERS, NL.....

Kunt u aangeven in welke categorie het netto inkomen per maand van uw huishouden valt?

- 1 MINDER DAN 1500 GULDEN NETTO PER MAAND
- 2 TUSSEN 1500 en 2500 GULDEN NETTO PER MAAND
- 3 TUSSEN 2500 en 3500 GULDEN NETTO PER MAAND
- 4 TUSSEN 3500 en 4500 GULDEN NETTO PER MAAND
- 5 TUSSEN 4500 en 5500 GULDEN NETTO PER MAAND
- 6 MEER DAN 5500 GULDEN NETTO PER MAAND

Bent u lid of donateur van één of meer natuur- of milieu-organisaties?

- 1 JA
- 2 NEE

We willen graag weten in welke regio van Nederland u woont. Kunt u aangeven wat uw postcode is? U hoeft alleen de vier cijfers te noteren.

— — — —

Dit waren de vragen. Heeft u nog vragen of opmerkingen over dit onderzoek, dan kunt u die hieronder opschrijven.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Hartelijk bedankt voor uw medewerking aan dit onderzoek!

Als u geïnteresseerd bent in de resultaten kunt u over enige tijd een kort verslag van het onderzoek toegestuurd krijgen. Gelieve uw naam en adres dan hieronder op te schrijven.

Naam

Adres

Postcode en Woonplaats

